

185977
(812855)

ΠΕΡΙ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΥΠΟ

ΠΕΤΡΟΥ ΒΡΑΙΔΑ ΑΡΜΕΝΗ

*Πωλ. Βιβλιοθήκη
11 Οκτωβ. 93.*

ΕΝ ΚΕΡΚΥΡΑ;

Τυπογραφείον Η ΙΟΝΙΑ.

1872.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΠΕΤΡΟΣ ΒΡΑΙΑ ΑΡΜΕΝΗ

ΕΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΑΙΩΝΙΗ ΜΗΝ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

ΠΕΡΙ
ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΗΣ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ.

Ολίγοι είναι τήν σήμερον οί μὴ ἀναγνωρίζοντες ὅτι ἡ ιστορικὴ ἀνάπτυξις τῆς ἀνθρωπότητος ὑπόκειται εἰς τινα νόμον. Εἴτε θεωροῦντες τὸ ἀνθρώπινον γένος ὡς μόριον τοῦ καθολικοῦ μηχανισμοῦ τῆς φύσεως, ὅστις δι' ἀναγκαίων συνδυασμῶν παράγει πάντα τὰ φαινόμενα τοῦ κόσμου, τοῦ ἀτόμου, τῆς κοινωνίας, τῆς ἱστορίας, καὶ προβαίνει εἰς τὴν πραγματοποιήσιν ἀγνώστου τέλους, εἴτε ἐκλαμβάνοντες πάντα τὰ πεπερασμένα ὄντα ὡς δῆλωσιν μιᾶς ἀπείρου ὑποστάσεως πραγματοποιήσεως ἑαυτὴν καὶ ἀποκτώσης βαθμηδὸν συνείδησιν ἑαυτῆς διὰ τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ, εἴτε παραδεχόμενοι ἐπὶ τέλους τὴν πνευματικὴν φύσιν καὶ ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπινου ὄντος, συνεργοῦντος διὰ τῆς ἰδίας τελειοποιήσεως εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν νόμων τῆς θείας προνοίας, πάντες ὅσοι σπουδαίως ἐπέστησαν τὴν προσοχὴν εἰς τὰς ἱστορικὰς φάσεις τῆς ἀνθρωπότητος, οἷτε ὕλισται καὶ οἱ πανθεῖσται καὶ οἱ πνευματισταί, συμφωνοῦσιν ὅτι νόμος ὑπάρχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ οὐχ ἥττον ἢ ἐν τῷ ἀτόμῳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ τὸν νόμον τοῦτον θεωροῦσιν ὡς ἀντικείμενον τῆς ἐπιστημονικῆς μελέτης τῆς ἱστορίας. Διὰ τοῦτο ἡ ἱστορία δὲν εἶναι ἀπλὴ ἀφήγησις καὶ καταγραφή γεγονότων, οὔτε δρᾶμα παριστῶν ζωηρῶς τὰς περιπετείας καὶ τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἀτομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου, οὔτε σύνολον ἀσυναρτήτων καὶ διακεκομμένων σκέψεων περὶ ἠθικῆς καὶ πολιτείας, ἀλλ' ἐπιστήμη στηριζομένη ὡς πᾶσα ἄλλη ἐπὶ γεγονότων, μορφομένη διὰ τῆς ἐλλόγου παρατηρήσεως αὐτῶν,

καὶ ἐξάγουσά ἐξ αὐτῶν γενικὰς ἀρχὰς διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῆς αὐτῆς μεθόδου, δι' ἧς αἱ ἄλλαι ἐπιστῆμαι μορφώνουσι τὰς ἰδίας αὐτῶν θεωρίας. Καὶ οὐ μόνον περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ ἱστορικοῦ νόμου συμφωνοῦσιν ἐν γένει οἱ ἐπιστημονικῶς πραγματευόμενοι τὴν ἱστορίαν, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ κυριωτάτου ἐντάλλματος αὐτοῦ, δηλαδή περὶ τῆς ἱστορικῆς προόδου, ἥτις οὐδὲν ἕτερον εἶναι εἰμὴ διηνεκῆς μετάβασις ἀπὸ τινος ἀτελοῦς καταστάσεως εἰς ἄλλην τελειότεραν, καθ' ὅσον τὴν τελειοποιητικὴν ταύτην πρόοδον ἐναργῶς καθορῶσιν εἰς πάσας τὰς χώρας καὶ ἐποχὰς τῆς πορείας τῆς ὄρατῆς κτίσεως, ἥτις ἀπὸ τῆς νεφώδους καταστάσεως ἐν ἣ διαορῶνται κατὰ πρῶτον τὰ οὐράνια σώματα, διὰ τῆς βαθμιαίας τούτων συστάσεως καὶ διατυπώσεως, καὶ διὰ τῆς ἐμφανίσεως ἐπὶ τέλους τῆς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τριπλῆς τῶν φυτῶν, τῶν κτηνῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων ζωῆς, προβαίνει ἀείποτε ἀπὸ τοῦ ἀορίστου εἰς τὸ ὄρισμένον, ἀπὸ τοῦ ἀπλοῦ εἰς τὸ σύνθετον, ἀπὸ τοῦ ἥττον τελείου εἰς τὸ τελειότερον, ὥστε ἡ ἱστορικὴ πρόοδος τῆς ἀνθρωπότητος δὲν εἶναι εἰμὴ συνέχεια καὶ συμπλήρωσις τῆς καθολικῆς προόδου τοῦ κόσμου.

Ὅτε λοιπὸν μελετῶμεν τὴν ἱστορικὴν ἀποστολὴν ἔθνους τινός, οὐδὲν ἕτερον ζητοῦμεν ἢ πῶς καὶ μέχρι τίνος ὁ ἰδιαιτερός ἱστορικὸς βίος τοῦ ἔθνους τούτου συνέτεινεν εἰς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ καθολικοῦ προορισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἱστορικοῦ νόμου. Προκειμένου δὲ περὶ τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς Ἑλλάδος, ἥτοι περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀποστολῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν πῶς σχετίζεται ἡ Ἑλλάς πρὸς τὸν προηγηθέντα αὐτῆς ἀνατολικὴν κόσμον, τί ὑπῆρξεν αὐτῇ καθ' ἑαυτὴν, ποίαν ἐξήσκησεν ἐπιρροὴν ἐπὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου, εἰς ποίαν σχέσιν εὐρίσκειται πρὸς τὸν Χριστιανισμόν, τί ἀπέβλεπε κατὰ τὸν μεσαιῶνα, κατὰ τί συμμετέσχε τῆς ἐν τῷ ΙΕ' αἰῶνι ἀναγεννήσεως, πῶς συνεργεῖ ὁ ἑλληνισμὸς εἰς τὸν σύγχρονον πολιτισμόν, πῶς καὶ διατί καὶ τοι ὑποδουλωθεῖσα διετηρήθη ἡ Ἑλλάς μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, πῶς ἀνέζησε, καὶ ποῖον ἔχει τὴν σήμερον προορισμόν. Τὸ θέμα εἶναι εὐρύτατον, καὶ μόνις δι' ὀλοκλήρου πονήματος ἠδύνατο νὰ ἐξαντληθῇ· εἶναι δὲ περισπούδατον, διότι

συνάπτεται μὲ ὅλην τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ διαφωτίζει αὐτὴν θαυμασίως. Ὡς ἐκ τούτου εἰς πᾶν σύστημα φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας πρωτίστην θέσιν κατέχει ὁ ἑλληνισμὸς, ἰδιαιτέρως δὲ τὴν ἱστορικὴν ἀποστολὴν τῆς Ἑλλάδος ἐπραγματεύθησαν διάσημοι ἄνδρες ἐκ τῶν ἑτερογενῶν καὶ τινες ἐκ τῶν ἡμετέρων. Τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἄριστα συνέγραψεν ὁ Κ. Κ. Παπαρρηγόπουλος, οὐ τὸ πόνημα ἐκ τῶν μᾶλλον τιμῶντων τὴν ἀναγεννωμένην ἑλληνικὴν διάνοιαν εἶναι μνημεῖον ἄξιον ἐθνικῆς εὐγνωμοσύνης. Τὸ πρόσωπον τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐν τῷ δράματι τῆς ἱστορίας διέγραψε μετὰ συντόμου σαφηνείας ὁ αἰδῖμος Ἰουφορᾶς· ποίαν θέσιν κατέχει ἡ Ἑλλάς ἐν τῇ κατὰ πρόνοιαν τάξει τοῦ κόσμου ἀπέδειξεν ὁ περικλεῆς Γλάδστων· τὴν ἐν Γαλλίᾳ ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐξέθηκε μετὰ σπανίας πολυμαθείας καὶ κομψότητος ὁ διάσημος φιλόλογος Ἑγγερός· τὴν θεῖαν ἀποστολὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐνέδειξε διὰ συντόμου διατριβῆς ἀγγλιστὶ μεταφρασθείσης καὶ ὁ σοφὸς Μητροπολίτης τῆς Χίου Γρηγόριος. Καὶ ἀναρίθμητοι μὲν εἶναι οἱ ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης πραγματευθέντες καὶ πραγματευόμενοι τὴν ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας, τῶν τεχνῶν, τῶν γραμμάτων, τοῦ θρησκευματος, τῆς πολιτείας τῶν ἑλλήνων, καὶ ἐξάγοντες ἐξ αὐτῆς μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπιστημονικὰ συμπέρασματα· ἐκ δὲ τῶν εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας ἰδίως ἀσχολουμένων, πλὴν τοῦ Βίκου καὶ τοῦ Βοσουέτου, οὐδεὶς παρεγνώρισεν τὴν σπουδαιότητα καὶ ἐπιρροὴν τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου, ὥστε τὰ μεγάλα συστήματα τοῦ Ἑρδέρου, τοῦ Σχελλίγγου καὶ τοῦ Ἐγγέλου παρέχουσιν ἤδη τὰς βάσεις τῆς περὶ ἑλληνισμοῦ φιλοσοφικῆς θεωρίας. Λαθόντες δὲ καὶ ἡμεῖς ἀφιρμένην νὰ διαλάβωμεν πολλαχοῦ τῶν ἀσθενῶν ἡμῶν ἔργων, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν παράδοσιν τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, περὶ τοῦ εἰς πάντας τοὺς ἑλλήνας προσφιλοῦς τούτου θέματος, καὶ ἐσχάτως λαλῆσαντες περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ ἐνταῦθα ἑλληνικῇ Σχολῇ, ἐνομίσασμεν ὅτι δὲν θὰ ἦτο ἴσως ἀνωφελὲς ἐὰν ἐθέτομεν ὑπὸ τὴν ὄψιν τοῦ κοινοῦ σύντομον περὶ αὐτοῦ διατριβὴν, οὐχὶ βεβαίως περιέχουσαν τὴν πλήρη αὐτοῦ ἀνάπτυξιν, ἀλλ' ἐνδεικνύουσαν τὰς κυριωτέρας αὐτοῦ διατριβῆς, καὶ τὰ ἰδιαιτέρα ζητήματα εἰς ἃ ἀνκλύεται, τὴν ἀμυδρὰν

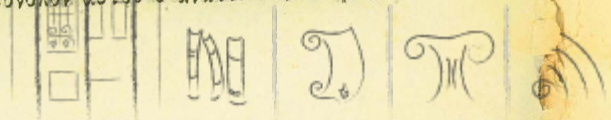
υπογραφήν, ἐνὶ λόγῳ, τῆς μεγάλης εἰκόνας ἥτις παριστᾷ τὸν ἱστορικὸν βίον τῆς φίλης πατρίδος.

Καὶ πρῶτον, εἰς ποίαν σχέσιν εὐρίσκεται ἡ ἀρχαία Ἑλλάς πρὸς τὸν ἀνατολικὸν κόσμον;

Εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο διαφόρως πῶς ἀπαντῶσιν οἱ ἱστορικοὶ φιλόσοφοι. Οἱ μὲν θεωροῦσι τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀπλῆν παράτασιν τῆς Ἀνατολῆς, ἐξ ἧς ἔλαβε πάντα τοῦ πολιτισμοῦ τὰ στοιχεῖα, τὸ θρησκευμα, τὰς ἐπιστήμας, τὰς τέχνας, τὴν γλῶσσαν, τὰ γράμματα, καὶ εἰς ὅ,τι εὐγενὲς καὶ ὑψηλὸν ὑπάρχει ἐν Ἑλλάδι βλέπουσιν ἀντανάκλασιν τρόπον τινὰ τοῦ ἀνατολικοῦ φωτός. Τὴν γνώμην ταύτην παρήγαγεν ἰδίως ἡ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος τούτου βαθεῖα μελέτη τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, καὶ αἱ ἐκ ταύτης πολῦτιμοι καὶ ἀπροσδόκητοι ἀνακαλύψεις, δι' ὧν ἀνευρέθη σχεδὸν ἐξ ὀλοκλήρου ἡ ἀνατολικὴ ἱστορία, καὶ ἀνευρέθησαν αἱ πηγαὶ πολλῶν Ἑλληνικῶν στοιχείων. Καὶ καθὼς ἄλλοτε ἐφρόνουσιν ὅτι πάντα ἤλθον ἐξ Ἑλλάδος καὶ ἐκ Ρώμης, καὶ ὅτι τὰ πρὸ αὐτῶν ἦσαν σκοτός καὶ βραβραρότης, οὕτω σήμερον οὐκ ὀλίγοι εἶναι οἱ δοξάζοντες ὅτι πάντα σχεδὸν παρέλαβον οἱ Ἕλληνες ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων λαῶν τῆς ἀνατολῆς, καὶ ἰδίως θρησκευτικὰς τινὰς ιδεὰς καὶ παραδόσεις, ὧν ἄνευ ἀνεξήγητος εἶναι κατ' αὐτοὺς ἡ ὑψηλὴ ἠθικότης καὶ ἡ ἐντέλεια τινῶν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ἔργων. Ἔτεροι δὲ τὴν ἐντέλειαν ταύτην ἔχοντες πρὸ πάντων ὑπ' ὄψιν, καὶ οὐδὲν ἀνώτερον αὐτῆς ἢ ἴσον πρὸς αὐτήν οὔτε πρὸ τῶν Ἑλλήνων οὔτε μετ' αὐτοὺς ἀπαντῶντες ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὁμολογοῦσι τὸ αὐτοφύες καὶ πρωτότυπον τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας, ἐλαττοῦσιν ὡς ἐκ τούτου τὴν ἐπ' αὐτῆς ἐπιβρόχην τῆς Ἀνατολῆς, καὶ τὸν ἑλληνισμὸν θεωροῦσιν οὐχὶ ὡς παράτασιν τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς στοιχεῖον ἀντίθετον πρὸς αὐτόν. Μέχρι τίνος ἀληθεύουσιν, καὶ πῶς δύνανται αἱ ἐναντία αὐταὶ γνώμαι νὰ συμβιβασθῶσιν, ἴσως θέλομεν δυνηθῆ νὰ ἴδωμεν ὀπωροῦν σαφέστερον ἀφ' οὗ ἐξετάσωμεν τί εἶναι κατὰ τὸ σύνολον αὐτοῦ ὁ ἀνατολικὸς κόσμος.

Ἡ ἱστορία τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου περιλαμβάνει πολλοὺς αἰῶνας, πολλοὺς λαοὺς καὶ ἐκτείνεται ἐπὶ χώραν μεγίστην, ὅλην τὴν Ἀσίαν καὶ μέρος τῆς Ἀφρικῆς. Ἐν τῇ Ἀνατολῇ αἱ δυνάμεις καὶ τὰ προϊόντα τῆς φύσεως οὐχ ἦττον ἢ τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου ἔχουσί τι κολοσσιαῖον καὶ καταπληκτικόν. Ἀπέραντοι ἐπικράτειαί, μεγάλα βασίλεια, ἀναρίθμητοι δυναστεῖαι, παντοῖα θρησκευματα, κτίρια ὑπερμεγέθη συνταυτιζόμενα ἐνίοτε μετ' αὐτῆς τῆς φύσεως, συστήματα φιλοσοφικὰ εὐρύτατα, ποιήματα ἀτελεύτητα, πάντα κατὰ πρῶτον ἐκπλήττουσι καὶ διεγείρουσι θαυμασμὸν, ἀπέναντι δὲ τοῦ μυστηριώδους τούτου μεγαλείου τὰ ἔργα τῶν Ἑλλήνων φαίνονται τωόντι ἀθύρματα τῆς νεότητος. Ἀλλ' ἐὰν ἐξετάσωμεν κατὰ μέρος καὶ παρὰ τοῖς διαφοροῖς λαοῖς τῆς ἀνατολῆς τὸ θρησκευμα, τὴν κοινωνίαν, τὴν πολιτείαν, τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ποίησιν, τὰς εἰκαστικὰς τέχνας, ἐὰν παραβάλωμεν τὰ στοιχεῖα ταῦτα πρὸς τὰ ἐν Ἑλλάδι, ἐὰν πρὸ πάντων ζητήσωμεν τίνα ἐκ τῶν στοιχείων τούτων ἐπέζησαν εἰς τοὺς λαοὺς παρ' οἷς ἀνεπτύχθησαν, καὶ μετεδόθησαν εἰς τοὺς νεωτέρους, καὶ διαμείνουσιν ὡς στοιχεῖα τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, θέλομεν ἀναγκασθῆ νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι πλὴν ἐνός καὶ μόνου περὶ οὗ θέλομεν λαλήσει κατωτέρω, πάντα τὰ ἄλλα ἐπενήργησαν μὲν ἐμμέσως εἰς τὸν ἀνθρώπινον πολιτισμὸν διὰ τῆς μᾶλλον ἢ ἦττον ἀποτελεσματικῆς αὐτῶν ἐπιβρόχης ἐπὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἣν δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν, ἀλλ' ὀφείλομεν νὰ ὀρίσωμεν ἀκριβῶς, δὲν διεσώθησαν δὲ ὡς ζῶντα ἐλατήρια τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας καὶ τελειοποιήσεως ἐν τῇ καθολικῇ ἱστορίᾳ, καὶ ὡς ἐκ τούτου δικαιούμεθα νὰ ἐλαττώσωμεν τὴν συνήθως ἀποδιδομένην αὐτοῖς ἱστορικὴν ἀξίαν, ἐὰν αὐτὴ ἀναλογεῖ πρὸς τὴν μᾶλλον ἢ ἦττον μεγάλην ἐπιβρόχην τῶν λαῶν εἰς τὰς τύχας τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἐὰν ἱστορικώτεροι εἶναι ἐπομένως οἱ λαοὶ οἱ πλείονα ἐκ τῶν ἰδίων στοιχείων μεταδίδοντες εἰς τοὺς μεταγενεστέρους.

Ἰπὸ τὴν ὄψιν ταύτην θεωροῦντες καὶ κατὰ τὴν ἀρχὴν ταύτην σταθμιζόντες τὰ κοινωνικὰ στοιχεῖα τῶν Ἰνδῶν, τῶν Μήδων, τῶν Φοινίκων, τῶν Ἀσσυρίων, τῶν Βαβυλωνίων, τῶν Αἰγυπτίων, τῶν Καρχηδονίων, τί εὐρίσκομεν ἐν αὐτοῖς; Κατὰ μὲν τὸν κοι-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
 ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

νωνικόν ὄργανισμὸν, τὴν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διαίρεσιν εἰς κάστεις, δεσμευούσας ἐν παραβάσει τῆς ἐν τῷ δικαίῳ ἰσότητος τὴν ἀτομικὴν ἐνέργειαν καὶ πρωτοβουλίαν, ἐν αἷς οὔτε ἔχνος ἐλευθερίας, κατὰ δὲ τὴν πολιτείαν, δεσποτισμὸν καὶ τυραννίαν ἀπάνθρωπον. Ἐὰν δὲ συνδυάσωμεν τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν ὄργανισμὸν πρὸς τὸ θρησκευμα, κατανοοῦμεν εὐκόλως ποία βιομηχανία, ποία ἐπιστήμη, ποία τέχνη ἔμελλον νὰ προκύψωσιν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τούτου. Τὸ θρησκευμα ἦτο ἡ λατρεία τῆς φύσεως, τοῦ ἡλίου, τῶν ἀστέρων, τῶν ποταμῶν, τῶν ζώων, ἅτινα παραλόγως ἐθεοποιούντο καὶ δι' ἐτι παραλογωτέρας λατρείας ἐθεραπεύοντο· οὐδὲν οὔτε θεῖον οὔτε ἀνθρώπινον ἰδανικὸν προῖστατο πρὸς ἀνάτασιν τοῦ πνεύματος, ἐξευγένισιν τοῦ αἰσθήματος καὶ προοδευτικὴν τελειοποίησιν· ὅθεν ὁ γενικώτερος χαρακτήρ τῶν ἀνατολικῶν θρησκευμάτων εἶναι εἶδος τι πανθεισμοῦ μᾶλλον ἢ ἤττον προφανοῦς, καὶ καθ' ἡμᾶς πολὺ ἀπατώνται οἱ φρονούντες ὅτι τὰ θρησκευματα ταῦτα περιέχουσι τὰς θεμελιώδεις ἐννοίας τῆς ἀληθοῦς θρησκείας. Δυνατὸν μὲν νὰ ὑποφώσκωσιν ἐνιαχοῦ σπινθηρες ἀληθείας οἷον ἐπεπλανημένοι ἀκτίνες τοῦ ἡλίου τῆς θείας ἀποκαλύψεως, διότι πρὸς τοὺς ἄλλοις ἢ πλήρης καὶ πάσης ἀληθείας ἀμιγῆς πλάνη οὐδαμοῦ ὑπάρχει, καὶ οὐδέποτε διαρκεῖ, ἅμα δὲ ἐπιμελῶς ἀναλύσωμεν τὰ στοιχεῖα τῶν θρησκευμάτων τούτων, καὶ εἰς τὴν ὑπόστασιν αὐτῶν ἐμβαθύνωμεν, καὶ πρὸ πάντων ἅμα παραβάλωμεν αὐτὰ πρὸς τὸν Μωσαϊσμὸν καὶ τὸν Χριστιανισμὸν, πειθόμεθα ὅτι τὸ μέτρον τῆς θρησκευτικῆς διανοίας τῶν λαῶν ἐκείνων ἦτο ἡ λατρεία τῆς φύσεως καὶ οὐδὲν περαιτέρω. Καὶ αὐτὴ ἡ διὰ τοῦ Βουδαϊσμοῦ ἀναμόρφωσις τοῦ Βραχμανισμοῦ, ἣν ἐθεώρησάν τινες ὡς συγγενῆ πρὸς τὴν χριστιανικὴν διδασκαλίαν, ἐὰν ἐξετασθῆ οὐχὶ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ὁμοιότητα ἀλλὰ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς, ἀπέχει τῆς θρησκείας τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὅσω τὰ σκαιὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων διαφέρουσι τῶν θεῶν ἔργων. Ἡ δὲ ἐκ τοιούτων θρησκευμάτων προκύψασα ἱεραρχατία ἐπέθετεν εἰς τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν δεσποτισμὸν θεῖαν ἐπικύρωσιν. Ἡ βιομηχανία ἀνατιβρόχως ἀνεπτύχθη, διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ἡ ἀνάγκη τοῦ βίου, ἐφθασε δὲ κατὰ τινὰ τῶν ἔρ-

γων αὐτῆς καὶ εἰς σχετικὴν τινὰ τελειότητα· διὰ τῆς ναυτιλίας διεκρίθησαν λαοὶ τινες, καὶ ἰδίως οἱ Φοίνικες οἱ περιπλεύσαντες πᾶσαν τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην, καὶ πανταχοῦ διασπείραντες τὰς ἀποικίας τῶν ἀλλὰ καθ' ὅσον δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἐκ τινῶν ἀνατολικῶν προϊόντων, εἰ καὶ διακρινομένων ἐνίοτε διὰ τῆς λεπτότητος καὶ τῆς πολυτελείας, ἡ βιομηχανία τῶν ἀνατολικῶν λαῶν διέμεινε καὶ παρά τισιν ἐξ αὐτῶν διαμένει εἰσέτι ἀτελής καὶ στάσιμος. Οὐδὲ προώδευσαν παρ' αὐτοῖς ἐπὶ πολὺ αἱ ἐπιστήμαι καὶ αἱ τέχναι. Θεωρίας τινὰς ἐπιστημονικὰς, γεωμετρικὰς ἰδίως καὶ ἀστρονομικὰς, εὐρίσκομεν ἐν τῇ μυστηριώδει σοφίᾳ τῶν πρώτων ἐκείνων λαῶν καὶ πρὸ πάντων τῶν Αἰγυπτίων, ἀλλ' αἱ ἐπιστήμαι δὲν γεννῶνται βιώσιμοι εἰμὴ ἐκ τῆς φιλοσοφίας, καὶ δὲν ζῶσιν εἰμὴ εἰς τὸν ἀέρα τῆς ἐλευθερίας. Ἡ δὲ φιλοσοφία τῆς Ἀνατολῆς, ὅση καὶ ἂν θαυμάζηται ὑπὸ τινῶν, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῆ εἰμὴ ὡς ἡ ἐμβρυώδης κατάστασις τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης, διότι οὔτε ἀποσπᾶται ἐντελῶς τῆς θρησκείας ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς ποιήσεως ἀφ' ἐτέρου, οὔτε παρήγαγεν ἐναργεῖς καὶ θετικὰς διδασκαλίας δυνάμενας νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς θεμέλια περαιτέρων ἐπιστημονικῶν κατασκευῶν. Πάντα σχεδὸν τὰ φιλοσοφικὰ δόγματα ἐνυπάρχουσιν ἐν τῇ ἀνατολικῇ φιλοσοφίᾳ, ἀλλ' ἀδιάκριτα καὶ συγκεχυμένα ἐνίοτε ἐν τινι συγκρητισμῷ, οὗ ὁ ἐκφανέστερος χαρακτήρ εἶναι ἡ αὐτὴ ἐκείνη συνταύτισις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς φύσεως, ἣτις διακρίνει τὸ θρησκευμα, καὶ ἣν ἐπιφέρει ἡ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία. Οὐδὲ ἄλλον χαρακτήρα ἠδύναντο νὰ ἔχωσιν ἡ ποίησις καὶ ἡ καλλιτεχνία. Ἡ ποίησις ἔχει ἐνίοτε μεγάλας καλλονὰς, ὡς ἔχει σπινθηρας ἀληθείας τὸ θρησκευμα· ἀλλ' ἐὰν παραβάλωμεν τὰ ἔργα αὐτῆς πρὸς τοὺς νόμους τοῦ καλοῦ τοὺς ὁποίους ὀρίζει ἀκριβῶς ἡ ἐπιστήμη, καὶ πρὸς τὰ πτραδείγματα τοῦ καλοῦ, ἅτινα παρήγαγε βραδύτερον ἢ προνομιούχος διάνοια τῶν ἡμετέρων προγόνων, εἰς μάτην θέλομεν ζητήσαι εἰς αὐτὰ τὴν ὑπεροχὴν ἀληθείαν τῆς ὑποστάσεως, τὴν καταλληλότητα τῆς μορφῆς, τὸ σύμμετρον, τὸ ἔρρυθμον, τὸ ἰδανικόν, τοὺς ἄρους ἐνὶ λόγῳ τῆς ἀληθῶς μεγάλης ποιήσεως. Καὶ ἡ ἀπόδειξις εἶναι ὅτι καὶ ἀφ' οὗ ἀνεκαλύφθησαν καὶ ἐμελετήθησαν καὶ πολλαχῶς ἐσχολιάσθησαν

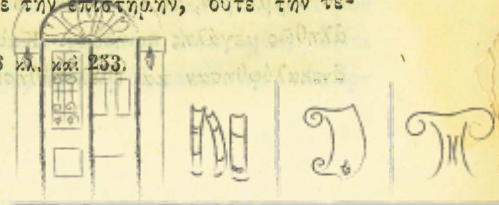
ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

δεν ἴσχυσαν νὰ μεταβάλωσιν οὔτε τὴν καλαισθησίαν τῶν νεωτέρων, οὔτε τὴν θεωρίαν τοῦ καλοῦ, οὔτε τὴν τέχνην, καὶ οὐδὲ ὑπ' αὐτῶν τῶν θαυμαστῶν αὐτῶν προτείνονται ὡς ἀξιόμιμητα παραδείγματα. Ἐτι δὲ κατώτερα ἀναφάνονται τὰ προϊόντα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ τῆς γλυπτικῆς καὶ ζωγραφικῆς. Μόνον καταπληκτικὰ διὰ τὸ μέγεθος εἶναι τὰ πρῶτα, ὅπως σκαῖα καὶ ἀκαλλιῆ καὶ ἐνίοτε τερατώδη εἶναι τὰ ἄλλα (α), καὶ περὶ τούτου εὐτυχῶς οὐδεὶς ἀμφιβάλλει.

Ἐξ ὧν εἶδομεν μέχρι τοῦδε τί παρήγαγε λοιπὸν ὁ ἀνατολικὸς κόσμος, καὶ τί παρέδωκεν εἰς τὸν ἑλληνισμόν; Παρήγαγεν ὅτι ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ ὁ ἄνθρωπος ἐν ἐκείνῃ τῇ χώρᾳ μὲ τὰ ἰδιαιτέρα προσόντα ἐκείνων τῶν φυλῶν, μὴ ζωογονούμενος ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ μὴ φωτιζόμενος ὑπὸ τῆς θείας ἀποκαλύψεως. Ὁ ἀνατολικὸς κόσμος εἶναι ἡ μακρὰ καὶ ἐπίπονος προσπάθεια τῶν πρώτων φυλῶν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἵνα ἀποσπασθῶσι τῶν κόλπων τῆς φύσεως, εἶναι ἡ παρασκευὴ τῆς πρώτης ὕλης ἢ ἔμμελλε νὰ διατυπώσῃ ἀλλαγῶν ἄλλη φυλὴ, ἄλλος καλλιτέχνης. Ἡ πρώτη αὕτη ὕλη εἶναι πλουσία, πολῦτιμος καὶ ἐνίοτε μεγαλοπρεπής· ἀλλ' ἔχουσι τι μεγαλοπρεπὲς καὶ τὰ ἀχανῆ ἐκεῖνα λατομεία ἐν οἷς ἀνάριθμοι βραχίονες ἐξορύττουσιν ὄγκους μαρμάρων ὑπερμεγέθεις παντοῦ σχήματος, καὶ διεγείρουσιν ἐπίσης τὸν θαυμασμόν οἱ βρόντες, στοταμοὶ φλογωδῶν μετάλλων, ἅτινα προετοιμάζονται εἰς μέλλουσαν ἐργασίαν· ἀλλ' ὅσω καὶ ἂν ᾖ ἡ ὕλη αὕτη σπουδαία καὶ χρήσιμος, δὲν ἐφελκύει τὸν διηνεκεῖ θαυμασμόν, τὴν μελέτην καὶ τὴν ἀγάπην τῆς ἀνθρωπότητος. Πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς μελλούσης ἀναπτύξεως προὔπάρχουσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ἐξ ἧς καὶ τὰς ρίζας τῆς διαλέκτου, καὶ τὰ ψηφία, καὶ τοὺς μύθους, καὶ τινὰς βαναύσους τέχνας, καὶ τινὰς ἐπιστημονικὰς ἀρχὰς παρέλαβεν ἀναντιρρήτως ἡ Ἑλλάς· ἀλλὰ τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι συγκεκριμένα, ἀδιάκριτα ἀλλήλων, συνταυτιζόμενα ἐνίοτε ἐν ὅλῳ, καὶ ἐπιτραπήτω ἡμῖν νὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα ὅτι, οὔτε τὸν τύπον τοῦ καλοῦ, οὔτε τὴν ἐπιστήμην, οὔτε τὴν τέ-

(α) Ὁρ. Φιλ. Μελ. σελ. 182 κλ. 218 κλ. καὶ 233.

»χνην, οὔτε τὴν ἠθικὴν, οὔτε τὴν πολιτείαν ἔλαβον παρὰ τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου αἱ νεώτεροι κοινωνίαι, καὶ ἐὰν ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου Θεοῦ δὲν κατήρχετο φωτίζουσα κατὰ πρῶτον τὰ ὕψη ἐκεῖνα τῆς ἱστορίας καὶ δι' αὐτῶν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ὀλόκληρος ἡ ἐποχὴ ἐκείνη, ὅσω μεγάλη καὶ ἂν φαίνεται, ἤθελεν εἶσθαι πρὸς ἡμᾶς ὡς μὴ ὑπάρχουσα». (α)

Τῶντι ἐκ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν ἀποσπάται καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν παρίσταται εἷς, ἔχων ἰδιαιτέραν καὶ μεγάλην καὶ διακεκριμένην ἀτομικότητα. Δὲν διακρίνεται δὲ οὔτε διὰ τὸ ἀχανὲς τῆς ἐπικρατείας, οὔτε διὰ τὴν πολιτικὴν σοφίαν, οὔτε διὰ τὰ ἔργα τοῦ πολέμου, οὔτε διὰ τὰ προϊόντα τῆς βιομηχανίας, οὔτε διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν μάθησιν, οὔτε διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν δημιουργίαν· κατὰ ταῦτα ὑπερτεροῦσιν οἱ ἄλλοι· ἀλλ' εἶναι ἀνώτερος πάντων διὰ τὴν ἐμπνεύσαν αὐτὸν θρησκευτικὴν ἰδέαν, ἐξ ἧς ἀπορρέει ἡ κοινωνία, ἡ πολιτεία, ἡ ἐπιστήμη, ἡ ποίησις καὶ ὅλη αὐτοῦ ἡ ἱστορία. Εἰς τὸν λαὸν τοῦτον, τὸν ἀρχαιότατον πάντων, ἐδόθη νὰ γίνῃ δοχεῖον θείας ἐμπνεύσεως, τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἐννοίας τοῦ ἐνὸς καὶ μόνου Θεοῦ τοῦ ποιήσαντος τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Καὶ διὰ τοῦτο εἶναι λαὸς ἐκλεκτός, ἱερατικὸς, περιούσιος. Ἡ ἱστορία αὐτοῦ εἶναι πλήρης θείων κοινωνήσεων, θαυμάτων, ἐπαγγελιῶν καὶ προφητειῶν, εἶναι τρόπον τινὰ διηνεκεῖς διάλογος μετὰ αὐτοῦ καὶ τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο ἀπομονοῦται τῶν ἄλλων λαῶν, εἶναι πολέμιος πρὸς αὐτοὺς, καὶ ἀφ' οὗ ἐπὶ τόσους αἰῶνας διεσπάρη εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ἐπιμένει εἰς τὴν ἀπομόνωσίν του. Ἐγείρει ἓνα μόνον νῆδον, ἐν ᾧ καταθέτει τὸν ἀποκαλυφθέντα αὐτῷ θεῖον νόμον, καὶ ὁ νόμος οὗτος εἶναι ὁ καθαρῶτατος πάντων, διότι εἶναι ἄμεσος ἀποκάλυψις αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἐκ τούτου ἔχει ὁ λαὸς οὗτος συνείδησιν μεγάλην ἱστορικῆς ἀποστολῆς καὶ τὴν προσδοκίαν παγκοσμίου βασιλείας. Ἐὰν δὲ κατὰ τὴν παρούσαν ἐποχὴν τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας ἐξετάσωμεν τί ἀπέμινεν ἡ θρησκευτικὴ αὕτη παράδοσις τοῦ Ἑβραϊκοῦ λαοῦ, καὶ μέχρι τίνος ἐπληρώθησαν αἱ προφητεῖαι καὶ προσδοκίαι αὐτοῦ, εὐ-

(α) Ὁρ. Πανδ. 1 Φεβρουαρίου 1868.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

ρίσκομεν ὅτι δὲν ἐματαιώθησαν, εὐρίσκομεν ὅτι ἡ ἄλυσις τῶν γε-
γονότων ποσῶς δὲν διεκόπη, ὅτι ὁ νόμος τοῦ Μωϋσέως ἐπληρώ-
θη διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ὁ Μωσαϊσμός ἀποτελεῖ μετὰ
τοῦ Χριστιανισμοῦ τὴν θρησκευτικὴν πίστιν τῆς ἐκλεκτοτέρας
μερίδος τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ μέγιστον τοῦτο γεγονός, ὅπερ ἐ-
φίσταται ὕλης τῆς ἱστορίας, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀπλῶς ἀν-
θρώπινον ἢ ἀπιστία, ἀλλὰ δὲν δύναται ν' ἀρνηθῆ. Τίνι τρόπῳ δὲ
συνδέεται ὁ ἑλληνισμὸς μὲ τὸν ἰουδαϊσμόν, μὲ τὴν πρώτην ταύ-
την φάσιν τῆς θρησκευτικῆς παραδόσεως τῆς ἀνθρωπότητος;

Ὁ ἑλληνισμὸς, ἐν ᾧ πολλὰ παρέλαβεν ἐκ τῶν ἄλλων ἀνατολι-
κῶν λαῶν, οὐδὲν παρέλαβεν ἐκ τοῦ Ἑβραϊκοῦ. Τοῦτη φαίνεται
παράδοξον καὶ σχεδὸν ἀπίστευτον. Καὶ ὅμως ὅσο βαθυτέρον εἰσ-
δύει τις εἰς τὴν μελέτην τῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Ἀνατολῆς σχέ-
σεων, τόσο μᾶλλον πείθεται ὅτι ὁ ἑλληνισμὸς, λαβὼν τὴν πρῶ-
την ὕλην τῶν ἰδίων ἔργων ἐκ τῶν ἄλλων λαῶν τῆς Ἀνατολῆς,
οὐδὲν ἔλαβε παρὰ τῶν Ἑβραίων, καὶ μάλιστα ἀντίθεσις παρατη-
ρεῖται μεταξὺ τοῦ πνεύματος τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Ἑβραϊκοῦ. Ἐ-
πειδὴ δὲ οἱ δύο οὗτοι λαοὶ εἶναι, ὁ μὲν ἐν Ἀσίᾳ ὁ δὲ ἐν Εὐρώπῃ,
οἱ ἱστορικώτεροι, ἡ ἀντίθεσις αὕτη παρίσταται ὡς πρόβλημα ἐ-
γχείρον τὴν περιέργειαν καὶ προκαλοῦν τὰς προσπάθειάς τῶν ἱ-
στορικῶν φιλοσόφων. Μὴ δυνάμενοι δὲ τινες ἐξ αὐτῶν νὰ νοήσω-
σι πῶς ἐν Ἑλλάδι ἡ τέχνη, ἡ ποίησις, ἡ φιλοσοφία ἐφθασαν εἰς
τόσον ὑψηλὸν βαθμὸν ἀληθείας καὶ καλλονῆς ἀνευ τῆς βοηθείας
τῆς Μωσαϊκῆς ἀποκαλύψεως, ἥτις οὐχ ἥττον περιέχει τὴν ὑψί-
στην ἀλήθειαν καὶ τελειότητα, συνησθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ
ὑποθέσωσιν ὑποκεκρυμμένην καὶ ἔμμεσόν τινα συγγένειαν καὶ ἐ-
πιβρότην, τὴν ὁποῖαν ὅμως τὰ θετικὰ γεγονότα καὶ αἱ βέβαιαι
ἱστορικαὶ παραδόσεις δὲν μνηστεύουσιν. Ἐκ τῆς φαινομένης ταύ-
της ἀντιθέσεως προήλθε καὶ ἡ ἰδέα ὅτι οὐδὲν ἢ μικρὸν συντείνει
εἰς ἠθικὴν μὀρφωσιν τῶν νεωτέρων ἢ κλασικὴν παράδοσις, βλά-
πτουσα μᾶλλον ἢ ὠφελούσα, καὶ ὅτι μᾶλλον ἢ διὰ τοῦ Ὀμήρου
καὶ τοῦ Πλάτωνος πρέπει νὰ ἐκπαιδεύηται ἡ νεότης διὰ τῶν Γρα-
φῶν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐὰν δὲ περὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου
ζητήματος ἐπιτρέπηται καὶ εἰς ἡμᾶς νὰ ἐπιφέρω μεν γνώμην, τολ-

μῶμεν νὰ διψχυρισθῶμεν (καὶ ἡ συνέχεια τῆς παρουσίας μελέτης
θέλει ἴσως τὸ ἀποδείξει), ὅτι ἡ φαινομένη αὕτη ἐναντιότης με-
ταξὺ τῆς Ἑβραϊκῆς καὶ τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως εἶναι μᾶλλον
κατ' ἐπιφάνειαν ἢ κατ' οὐσίαν, ὅτι ἡ ἐνδόμυχος καὶ ἀνθρώπινος
ὑπόστασις τῆς μιᾶς συνήδει μὲ τὴν θεϊαν τῆς ἄλλης ὑπόστασιν,
ὅτι ἀμφότεραι ἔπρεπε κατὰ θεϊαν τινὰ βουλήν, τὴν ὁποῖαν θέλο-
μεν ἴδει βραδυτέρον ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ, ν' ἀναπτυχθῶσιν ἀνεξάρ-
τητοι ἀλλήλων, ἀλλ' ὅτι συναρμολογοῦνται ὡς δύο συνακεραιω-
τικά στοιχεῖα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὅλου, καὶ ὅτι ἡ ἀνεξάρτητος
καὶ ὅλως ἀνθρώπινος παραγωγή τοῦ ἑλληνισμοῦ οὐ μόνον δὲν ἀ-
ναιρεῖ, ἀλλὰ καταφανεστέρην ποιεῖ ἐπὶ τέλους τὴν μετὰ τοῦ Μω-
σαϊσμοῦ ὀριστικὴν αὐτοῦ ἁρμονίαν. Οὐδὲ εἶναι αὕτη ἡ μόνη πε-
ρίπτωσις καθ' ἣν ἐκ τῶν φαινομένων διαφόρων καὶ ἐναντίων ἐξά-
γει ἡ θεῖα διαλεκτικὴ τῆς ἱστορίας ἀνωτέραν καὶ εὐρυτέραν ἐνό-
τητα. Γαρόντι δύο στοιχεῖα συνιστῶσι πάντα τοῦ καὶ πάντοτε πᾶ-
σαν νόησιν καὶ πᾶσαν ἐνεργείαν, ἐν τῇ ἀτόμῳ, ἐν τῇ κοινωνίᾳ,
ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἡ ἐλευθερία καὶ ὁ νόμος. Καὶ τὸν μὲν νόμον ἔ-
θηκε διὰ παντὸς ὁ Θεὸς ἐν τῇ πρώτῃ ἀποκαλύψει, τὴν δὲ ἐλευ-
θερίαν πρώτη, δι' ἣν ἔλαβεν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς στοιχεῖων, ἡ Ἑλ-
λὰς ἀνέπτυξεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Β΄.

Τὴν ἰδιαιτέραν ταύτην ἀποστολὴν τῆς Ἑλλάδος πάντες ὁμο-
λογοῦσιν. Ὁ ἑλληνισμὸς καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ στοιχεῖα, τὴν χώ-
ραν, τὴν φυλὴν, τὸ θρησκεῦμα, τὴν κοινωνίαν, τὴν πολιτείαν,
τὴν ἐπιστήμην, τὴν τέχνην, εἶναι ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἡ πρώτη ἐμ-
φάνισις τῆς ἀνθρωπίνης ἐλευθερίας.

Τὴν ἐπιβρότην τῆς χώρας μεγεθύνει τὴν σήμερον ὑπὲρ τὸ δέον
ἰδιαιτέρα σχολὴ φιλοσοφίας καὶ φιλολογίας στηριζομένη ἐπὶ μό-
νων τῶν αἰσθητῶν γεγονότων καὶ τῶν ἀναγκαίων αὐτῶν συνδυα-
σμῶν, καὶ ἕκαστον πολιτισμὸν θεωροῦσα ὡς τὸ σύνθετον ἐξαγό-
μενον τῆς φυλῆς καὶ τῆς χώρας. Ἡ ἐπιβρότη αὕτη ἐντὸς τῶν νο-
μίμων αὐτῆς ὁρίων, καὶ μετὰ τῆς ἐνεργείας τῆς ἐλευθερίας καὶ
τοῦ λόγου συνδυαζομένη, εἶναι ἀληθῆς καὶ ἀναντιρρήτος. Ἡ ἐξω-

τερική φύσις ἀμέσως και πολλαχῶς ἐπιδρῶσα ἐπὶ τοῦ σώματος ἀνταντακλάται διὰ τῶν αἰσθήσεων ἐντὸς τῆς ψυχῆς και ἐνεργεῖ ἐπ' αὐτῆς, και τὰ προϊόντα αὐτῆς ἐπιχρωματίζει. Εἶναι δὲ και αὕτη σχέσις διαφορᾶς ἐν ταύτῳ και ἁρμονίας μεταξὺ πνεύματος και ὕλης, μεταξὺ τῆς ἐσωτερικῆς ἐννοίας και τῆς ἐξωτερικῆς αὐτῆς παραστάσεως, σπουδαία ζητήματα προτείνουσα εἰς τὰς συγγενεῖς ἐπιστήμας τῆς ζωῆς και τοῦ πνεύματος. Οὐδαμοῦ δὲ ἴσως ἡ ἁρμονία αὕτη προκύπτει καταφανεστέρα ἢ ἐν Ἑλλάδι, ἐνθα ἡ χώρα παρίσταται ὡς θέατρον καταλληλότετον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κοινωνικοῦ και πολιτικοῦ βίου. Ἀπείρους περιγραφὰς ἔχομεν τῆς Ἑλληνικῆς χώρας, ἀλλ' οὐδεμία δύναται ν' ἀναπληρώσῃ τὴν ἔμμεσον ἀντίληψιν. Ὁ ζῶν ἐν Ἑλλάδι συναισθάνεται οὐ μόνον τὸ σῶμα δραστηριώτερον, ἀλλὰ και τὸ πνεῦμα, και δραστηριωτέραν καθορᾶ περὶ ἑαυτὸν τὴν κίνησιν και ζῶν τῆς φύσεως. Ἡ δὲ ζῶη αὕτη οὐδὲν ἔχουσα ὑπερβολικὸν και ἔκρυθμον, παρίστα τὴν αὐτὴν κρᾶσιν και ἁρμονίαν ἣν ἔχουσι τὰ ἔργα τῆς τέχνης. Τὸ εὐκράδες τοῦ κλίματος τῆς Ἑλλάδος και τὴν ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἀγαθὴν αὐτοῦ ἐπιβροὴν παρετήρησε πρὸ πάντος ἄλλου ὁ Ἀριστοτέλης (Πολ. Ζ'. σ'), και εἰς αὐτὸ ἀπέδωκε τὴν προνομιούχον φύσιν τοῦ Ἑλληνοσ, ὃν ἐθεώρει, ἐὰν τύχῃ πολιτικῆς ἐνότητος, δυνάμενον νὰ ἀρχῇ πάντων. Τὰ δὲ βιομηχανικά και καλλιτεχνικά τῆς φύσεως προτερέματα τίς ὁ μὴ ἀναγνωρίζων; Ἡ Ἑλλὰς πανταχοῦ διακόπτεται ὑπὸ ὄρεων και κοιλάδων, ἡ θάλασσα πανταχοῦ εἰσέρχεται και συνενεοῖ, ἀντὶ νὰ διαιρέσῃ, και ἔτι μᾶλλον ζωογονεῖ τὴν γῆν ἀνταντακλώσα τὸ μοναδικὸν μεῖδιωμα τοῦ Ἑλληνικοῦ οὐρανοῦ. Πανταχοῦ ἐμφανίζεται ἐνεργεια και ποικιλία και κίνησις ἀποδιώκουσαι τὴν ἀδράνειαν, τὴν μονοτονίαν, τὴν στασιμότητα και προκαλοῦσαι παντόιαν βιομηχανικὴν ἀνάπτυξιν. Πάμοφορος εἶναι ἡ γῆ τῆς Ἑλλάδος και εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς ἀποταμιεύει θησαυροὺς ἀνεκτιμήτους· τὸ δὲ χρήσιμον αὐτῆς συνδυάζεται μετὰ τοῦ καλοῦ, ὡς εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας. Τὸ πρόσωπον τῆς χώρας περιορίζουσι γραμμαὶ καθαρῶταται ἁρμονικῶς συναπτόμεναι, και εἰς τὴν ὑπογραφὴν τῶν ὄρεων και τῶν νήσων ὁ οὐρανὸς ἐπιχέει φωτεινότετα χρώματα παραλάσσοντα κατὰ τὰς ὥρας τῆς ἡμέρας

διὰ γλυκυτάτων ἀποχρώσεων, διὰ νυκτὸς δὲ ἀεινοβολεῖ κατὰτερος και οἶονεῖ εὐνοικῶς προσεγγίζων εἰς τὰ ὄμματα τῶν θνητῶν, ἀνοσοῖ πρὸς ἑαυτὸν τὴν διάνοιαν και τὴν καρδίαν. Ἐὰν δὲ ἐπρόκειτο νὰ χαρακτηρίσωμεν δι' ὀλίγων τὴν φυλὴν ἣτις πρώτη ἐγκατέστη ἐν τῇ προνομιούχῳ ταύτῃ χώρᾳ, ἠθέλομεν ἐνδείξει ὡς μὲν πρὸς τὰ σωματικά αὐτῆς γνωρίσματα τοὺς ἀνδριάντας, ὧν ὁ ἰδανικὸς τύπος ἦτο ὁ κανὼν τοῦ Πολυκλείτου, ὡς δὲ πρὸς τὰ νοητικά και ἠθικά, ἠθέλομεν ἀναγάγει αὐτὰ εἰς τὴν δύναμιν τοῦ κατανοεῖν και εἰκάζειν τὴν ἁρμονίαν τοῦ ἀληθοῦς και τοῦ καλοῦ, ἣτις συνεπιφέρει και τὴν πράξιν τοῦ ἀγαθοῦ. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτεῖται ἀκριβῆς και ζωηρὰ ἀντίληψις, ὀρθὴ κρίσις, λόγος αὐστηρὸς, φαντασία χρωματίζουσα τὸ ἰδανικὸν τοῦ λόγου και εὐπρεπῶς ἐκφράζουσα αὐτὸ διὰ τῆς τέχνης, και θέλησις σταθερὰ και ἀνεξάρτητος. Τὰ προτερέματα ταῦτα δὲν ὑπῆρχαν ἐν πᾶσι τοῖς Ἑλλησιν ἐξ ἴσου, ἀλλ' ὑπῆρχαν και ἐν τοῖς ἐκλεκτοῖς αὐτῶν κατ' ἀνώτατον βαθμὸν, ἄλλως δὲν θὰ εἴχομεν τὸν Ὀμηρον, τὸν Πλάτωνα, τὸν Φειδίαν, τὸν Σωκράτη, τὸν Φωκίωνα, τὸν Ἀριστίδην. Μακρὰν δὲ ἀφ' ἡμῶν ἡ ἰδέα ὅτι αἱ ἀρεταὶ αὐταὶ ἦσαν ἀμιγεῖς ἐλαττωμάτων, και ἐὰν ταῦτα, ὅτε δὲν εἶναι ἑλλείψεις, εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καταχρήσεις φυσικῶν ἀρετῶν, εὐκολον νὰ ἴδῃ τις πῶς ἡ δόξυτης τοῦ νοὸς λ. χ. μεταβάλλεται εἰς σοφιστεῖαν κατὰ τὴν νόησιν, και βραδιουργίαν κατὰ τὴν πράξιν, και ἡ ἀνεξαρτησία τῆς θελήσεως μεταπίπτει εἰς ἀγέρωχον ἐγωῖσμόν και εἰς πνεῦμα στασιαστικὸν και ἐπίβουλον. Καὶ αἱ μὲν ἀρεταὶ παρήγαγον πᾶν τὸ ἀληθὲς και καλὸν και ἀγαθὸν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὰ δὲ ἐλαττώματα, κριμακων οἷς οἶδε Κύριος, ἐπέφερον ἐπὶ τέλους τὴν διαφθορὰν αὐτοῦ και τὴν πτώσιν. Οὐδὲ λαλοῦντες περὶ Ἑλληνικῆς φυλῆς ἀγνωσοῦμεν τὰς ποικιλίας τῶν κατὰ τόπους Ἑλληνικῶν κοινωνιῶν ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν, τὴν τέχνην, τὴν διάλεκτον, τὴν πολιτεῖαν, ὅσας ἐπιμελῶς ἐρευνᾶ και ἀκριβῶς διακρίνει και ἐπὶ μᾶλλον διαφωτίζει ἡ πολυμαθεῖα τῶν ἱστορικῶν και φιλολόγων, ἀλλὰ φρονοῦμεν ὅτι και αἱ ποικιλίαι αὐταὶ εἰς τὴν ἐνότητα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπαγόμεναι, συνιστῶσι μετ' αὐτῆς τὴν ὀλίγην τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἁρμονίαν.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

Συνδυασμός τῆς χώρας καὶ τῆς φυλῆς ἦτο τὸ θρησκευμα. Ἡ μακρὰ οἰκειότης ἦν ἔχουσα πρὸς τὴν ἀρχαίαν μυθολογίαν καθιστᾷ ἡμᾶς ἀναισθήτους πρὸς τὸ μοναδικὸν κάλλος τοῦ Ἑλληνικοῦ τοῦτου δημιουργήματος. Ὅπως τὸ νοήσωμεν ἐντελῶς, ἀνάγκη ν' ἀνατρέξωμεν διὰ τῆς φαντασίας εἰς τὴν ἐποχὴν καθ' ἣν αἱ Ἑλληνικαὶ θεότητες ἀνεφάνησαν κατὰ πρῶτον πλήρεις ζωῆς καὶ χάριτος καὶ εὐρυθμίας. Ἡ ὀξυδερκεία τῆς νέας κριτικῆς δὲν ἐξήντηλσεν εἰσέτι τὰς σοφὰς προσπαθείας αὐτῆς πρὸς διαφώτισιν τῆς ὑποκεκρυμμένης ὑπὸ τοῦς μύθους ἐννοίας. Λαβοῦσα ὡς βοήθον τὴν συγκριτικὴν γλωσσολογίαν, ἀναζητεῖ διὰ τῆς ἐτυμολογίας τὴν πηγὴν καὶ σημασίαν τῶν διαφόρων θεοτήτων, καὶ τοῦ μὲν ἀνακαλύπτει κοσμογονικὰς, τοῦ δὲ φυσικὰς καὶ ἠθικοπολιτικὰς ιδέας, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀνατομικὴν ταύτην ἀνάλυσιν διαμένει καὶ ἐτι μᾶλλον διαλάμπει τὸ εὐφυὲς τῆς ἐπινοίας, τὸ σοφὸν τῆς διαπλάσεως, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωὴ τῆς ἐξωτερικῆς καλλονῆς. Τοσαύτην δὲ ἐξήλσασεν ἡ ἀρχαία μυθολογία ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῶν νεωτέρων ἐπιβρόχον, καὶ τοσοῦτον ζωηρὰν ἐνεπαίησεν ἐντύπωσιν, ὥστε ἐχρειάσθη ριζικὴ κατὰ τῶν κλασικῶν ἐπανάστασις καὶ ἡ ἀπὸ θεμελιῶν ἀνακαινίσις τῆς ἐπιστήμης τοῦ καλοῦ, ἵνα κλονισθῇ τὸ κράτος αὐτῆς, καὶ οὐχ ἤττον δὲν ἐθραύσαμεν εἰσέτι ὀλοτελῶς τὴν χρυσῆν ἄλυσιν τῶν θεῶν τοῦ Ὀλύμπου, τὰ σκῆπτρα τοῦ Διὸς, τὰ βέλη τοῦ Ἔρωτος, τὴν λύραν τοῦ Ἀπόλλωνος, καὶ τῆς Ἀθηνᾶς τὸ δόρυ καὶ τὴν ἀσπίδα. Ἄπορον δὲ εἶναι, ὅτι καὶ ἂν λέγουσιν, ἐάν ποτε θέλει ἐκλείψει πᾶσα χρῆσις τῆς μυθολογίας κατὰ τὴν ποίησιν καὶ τὰς εἰκαστικὰς τέχνας, διότι, ἂν καὶ ὡς θρησκευτικὴ ἀλήθεια καταστράφη διὰ παντός, καὶ διεσκεδάσθη ὡς σκιά πρὸς τὸ φῶς τοῦ Εὐαγγελίου, ὡς ἀνθρώπινον ὅμως ἐπιπόημα, ὡς εἰκόνισις καὶ προσωποποιήσις τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως, τῶν παθῶν τῆς καρδίας καὶ ὑψηλῶν τιῶν ἀληθειῶν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς ἐπιστήμης, οὐδέποτε θέλει παύσει ἐλκύουσα πρὸς ἑαυτὴν καὶ θέλγουσα τὰ ἐκλεκτότερα πνεύματα, καθ' ὅσον πρὸς τοῖς ἄλλοις συνταυτίζεται μὲν εἰς πλεῖστα προϊόντα τῆς Ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας, ἧς τὸ κράτος, ὡς θέλομεν ἶδει μετ' ὀλίγον, εἶναι καθολικὸν καὶ ἀθάνατον. Ἀλλ' ἐν τοσοῦτῳ εἰς τί ἀνάγειται τὸ πρῶτον τοῦτο προϊόν τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλονοίας, καὶ

ποία τις εἶναι ἡ ἀληθὴς σημασία τοῦ Ἑλληνικοῦ θρησκευματος;

Ἐστερημένος τοῦ φωτός τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ὁ ἄνθρωπος ἐλάτρευσε τὰ περὶ ἑαυτὸν καὶ πρὸ πάντων ἑαυτὸν. Δὲν ἀμφισβητούμεν τὰς διαφορὰς πηγᾶς καὶ σημασίας τῶν Ἑλληνικῶν θεοτήτων, οὐδὲ ἀρνούμεθα ὅτι ὑπεράνω τῶν θεῶν, διείδον τινὲς τῶν σοφῶν τὸν ἕνα καὶ μόνον Θεόν, ἀλλ' οὐδεὶς δύναται ἐπίσης ν' ἀρνηθῇ ὅτι ἡ ἀρχαία λατρεία παρὰ τὸν κτίστην εἶχεν ἀντικείμενον τὴν κτίσιν, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐθεοποίησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ πρὸς τοῦτο ἀνεβίβασεν αὐτὸν εἰς πᾶσαν τὴν ἐφικτὴν εἰς αὐτὸν ἐντέλειαν, ὅστις ἰδανικέυσε τὸν ἄνθρωπον, χωρὶς ὅμως νὰ τὸν ἀπογυμνώσῃ τῶν παθῶν καὶ ἀδυναμιῶν τῆς ἰδίας αὐτοῦ φύσεως, ἅτινα περιέβαλε καὶ ταῦτα μὲ ἰδανικὴν τινα καθαρότητα. Ὡστε τὸ ἀνθρώπινον ἰδανικὸν παρίσταται κατὰ πρῶτον διὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ θρησκευματος ἐπὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἱστορίας· τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον προϊόν τῆς συνεργείας τῆς φυλῆς καὶ τῆς χώρας, καὶ τοῦτο ἂς σημειώσωμεν ὡς τὸ πρῶτον ἐξαγόμενον τῆς προκειμένης μελέτης.

Ἐρχονται ἀκολούθως ἀπαιτούσαι τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἡ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία.

Ἐάν ἡ ἐλευθερία ἐνέργεια τοῦ ἀτόμου ἀποκαλύπτεται κατὰ πρῶτον ἐν Ἑλλάδι διὰ τοῦ θρησκευματος, οὐχ ἤττον σαφῶς τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν μαρτυροῦσιν ἡ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία. Αἱ δεσμεύουσαι αὐτὴν σιδηραὶ καὶ ἀδυσώπητοι κατατάξεις, καὶ ὁ τερατώδης δεσποτισμὸς τῶν ἀνατολικῶν κρατῶν δὲν ἠδύναντο νὰ εὐδοκίμησωσιν ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους, ἐνθα πάντα πνέουσι ζῶν καὶ ἐλευθερίαν, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ τὰ ἀνεχθῇ τὸ πνεῦμα τοῦ Ἑλλήνος. Ἐάν δὲ ἡ ἐλευθερία συνεδυάζετο τότε μετὰ τῆς ὑπὸ μόνου τοῦ χριστιανισμοῦ ἐπιβαλλομένης ἀδελφότητος, ἧτις μόνη συναρμολογεῖ ἰσχυρῶς τὴν ἐλευθερίαν μετὰ τῆς τάξεως, καὶ ταύτην ἀσφαλίζει καὶ παγιώνει, ἠθέλομεν ἔχει ἐν Ἑλλάδι τὰ πρῶτα παραδείγματα τελείας κοινωνίας καὶ ἐλλόγου πολιτείας. Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία ἀντιφάσκουσα πρὸς ἑαυτὴν καὶ τοὺς ὄρους τῆς ἰδίας ὑπάρξεως παραγνωρίζουσα, ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο νὰ στηριχθῇ ἀσφαλέστερον ἐπὶ τοῦ κρηπιδώματος τῆς δουλείας. Καὶ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον αἰτιον τῆς ὀλιγοβιότητος καὶ τῆς μετέπειτα διαφορᾶς τῶν Ἑλλή-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

νικῶν πολιτευμάτων. Ἡ ἀξιοπρέπεια τοῦ ατόμου, ἡ πρὸς τὸ κράτος καὶ τὴν πατρίδα ἀφοσίωσις, αἱ οἰκογενειακαὶ σχέσεις, ἡ ὕλική εὐημερία, ἡ πολεμικὴ ἀνδρεία, ἡ σοφία περὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην, ἡ εὐγλωττία, ἡ ἰδιωτικὴ καὶ κοινωνικὴ ἀρετὴ, πάντα ταῦτα διέλαμψαν ἐν Ἑλλάδι μᾶλλον ἢ ἀλλαχοῦ, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἦσαν τὰ προτερήματα τῶν ἐλευθέρων καὶ οὐχὶ τῶν δούλων, καὶ τὰ ἔμψυχα ταῦτα κτήματα, κατ' Ἀριστοτέλην, ἐθεωροῦντο ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα εἰς τὴν ὑπαρξίν καὶ εὐημερίαν τῆς προνομίουχου καὶ ἀσυγκρίτως μικροτέρας μερίδος τῶν ἐλευθέρων. Ὅσας λαλοῦμεν περὶ ἀρχαίας ἐλευθερίας καὶ ἀρχαίων πολιτευμάτων, δὲν πρέπει νὰ παραβλέψωμεν τὸ οὐσιῶδες γεγονός, ὅτι βάσις πάντων τούτων ἦτο ἡ δουλεία, καὶ ὁ λεγόμενος λαὸς ἦτο, ὡς περὶ Ῥωμαίων ἔλεγεν ὁ Βίκος, *λαὸς κυρίων* (*un popolo di signori*). Τοῦτο πολλὰ ἐξηγεῖ τῶν ἠθῶν καὶ εἰθίμων, τῶν νόμων καὶ τῶν θεσμῶν τῶν ἡμετέρων προγόνων, ἅτινα εἶναι ἄλλως ἀνεξήγητα, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο δὲν ἐφαρμόζονται εἰς τὰς νέας κοινωνίας. Ἡ ἰσότης, ἡ ἰσονομία, ἡ βουλή, ὁ δῆμος, οἱ ἄρχοντες, οἱ δικασταί, οἱ στρατηγοί, αἱ ἀγορεύσεις, τὰ νομοθετήματα, πάντα ταῦτα ἦσαν τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν ἐλευθέρων, καὶ πάντα ταῦτα καθορῶμεν ἐν τινὶ ἰδανικῇ τελειότητι ὡς ἀπαυγάσματα τῆς ἀρχαίας δόξης· ἀλλ' ὅπισθεν αὐτῶν ἴσταται σκοτεινὴ καὶ ἀνίλωσις ἢ σκιά τῆς δουλείας. Ἐκ δὲ τῆς ποικιλίας τῶν Ἑλληνικῶν φυλῶν καὶ τῆς ἄκρας διαίρέσεως τῆς χώρας προέκυψε, καὶ εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο καὶ μέγιστον κακὸν προσετέθη, καὶ ἕτερον, ἡ σμικρότης τῶν κρατῶν καὶ ἡ διηνεκὴ σχεδὸν ἀλληλομαχία. Ἡ ἐσωτερικὴ δουλεία καὶ ὁ ἐξωτερικὸς πόλεμος ὑπῆρξαν αἱ δύο μάστιγες τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας. Τὸ ἄτομον ἀνεπτύχθη ὅσον οὐδέποτε, ὅσον οὐδαμοῦ, ἀνεπτύχθη ἀρμονικῶς καθ' ὅλα αὐτοῦ τὰ στοιχεῖα, καὶ τὴν θαυμαστὴν κράσιν καὶ ἀρμονίαν τῶντε σωματικῶν καὶ πνευματικῶν ἀρετῶν, οἷον περιστῶσιν ἔξοχά τινα πρόσωπα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, εἰς μάτην θέλει ζητήσει ἀλλαχοῦ ὁ ἱστορικὸς τῆς ἀνθρωπότητος· ἀλλὰ τὴν διάρκειαν καὶ μονιμότητα τοῦ κράτους δὲν θέλει εὑρεῖ ἐν Ἑλλάδι, διότι τὸ κράτος ὑπεβίβρωσεν ὁ σκιά τῆς δουλείας, καὶ τὴν μεγάλην ἐνότητα τοῦ ἑλληνισμοῦ διεπύραυτε καὶ διεκώλυεν ἡ

ἐριννὺς τῆς διχονοίας. Δὲν διέμεινεν ὡς ἐκ τούτου ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία ὡς στοιχεῖον ζῶν τοῦ καθολικοῦ πολιτισμοῦ τῆς ἀνθρωπότητος, ὡς δὲν διέμεινεν οὐδὲ τὸ θρησκευμα, ἀλλὰ παρέσχεν, ὡς αἰῶνιον διδάγμα, μακρὰν σειρὰν πειραμάτων παντὸς εἶδους καὶ πάσης ποικιλίας πολιτεύματος, καὶ δι' αὐτῶν ἐχορήγησεν ὕλην καὶ σκέψεις εἰς τὸν μοναδικὸν ἐκείνον νοῦν, ὅστις καὶ τὴν σήμερον θεωρεῖται ὡς μέγιστος διδάσκαλος τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης.

Διελύθη ὡσαύτως καὶ κατηφανίσθη ὁ ἀρχαῖος πλοῦτος, ἡ ὕλικὴ εὐημερία τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ ἐξωτερικὸν κράτος αὐτῆς, ὅπερ διέδωκε πανταχοῦ διὰ τῶν ἀποικιῶν τῆς καὶ ἐξέτεινε μέχρι τῶν ἐσχάτων τῆς Ἀσίας ὁ μέγας Ἀλέξανδρος, διότι ἡ μὲν ὕλικὴ εὐημερία δὲν εἶναι εἰμῆ προσωρινὴ βάσις ἐφ' ἧς ἐρείδεται τὸ πνευματικὸν μεγαλεῖον, ἡ δὲ ἐπέκτασις τοῦ ἑλληνισμοῦ εἰς τὰς ἐκτὸς τῆς κυρίως λεγομένης Ἑλλάδος ἐπικρατείας, δὲν ἦτο εἰμῆ προπαρασκευὴ πρὸς ἀποδοχὴν καὶ διάδοσιν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Τὸ ὕλικὸν στοιχεῖον τοῦ ἑλληνισμοῦ δὲν εἶναι ὅμως ἀνάξιον μελέτης, καὶ διότι καταδεικνύει τὸ μεγαλεπήβολον καὶ ἀνεξάντλητον τῆς δραστηριότητος τοῦ ἡμετέρου γένους, καὶ διότι μαρτυρεῖ καὶ τοῦτο διὰ τῶν ἰδίων αὐτοῦ προϊόντων τὴν ἐπιτυχῆ συνένωσιν τοῦ χρησίου καὶ τοῦ καλοῦ, ὡς τὴν συνένωσιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ καλοῦ μαρτυροῦσιν ἡ τέχνη καὶ ἡ ἐπιστήμη. Μόνα δὲ τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα διεσώθησαν, εἰ καὶ ἠκρωτηριασμένα, ἐκ τοῦ ναυαγίου τῶν αἰώνων, καὶ διέμειναν ὡς ζῶντα στοιχεῖα τοῦ πολιτισμοῦ τῶν νεωτέρων. Τὸ ἀνθρώπινον ἰδανικὸν, ὅπερ ἀτελῶς ἐξέφραζεν ἡ θρησκεία καὶ ἡ πολιτεία, ἀνεφάνη καθ' ὅλον τὸ πλήρωμα αὐτοῦ διὰ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς καλλιτεχνίας.

Οἱ Ἕλληνες δὲν ἀπεχώριζον τὰς ἐπιστήμας ἀπὸ τῆς φιλοσοφίας, τὴν ἀντίληψιν τῶν φαινομένων ἀπὸ τῆς νοήσεως τῶν ὑποστάσεων, καὶ μετὰ τὰ φυσικὰ, ἐπέκεινα τῶν αἰσθητῶν, συνέλαβον τὴν ὑπαρξίν τῶν νοουμένων, καὶ διὰ τούτων προσεπάθησαν νὰ ἐξηγήσωσιν ἐκεῖνα. Ἐντεῦθεν ἡ εὐρεία ἀνάπτυξις τῶν φιλοσοφικῶν δογμάτων καὶ ἡ πρώτη βάσις πάσης φυσικῆς ἐπιστήμης. Μετὰ τὰς πρώτας κοσμογονικὰς θεωρίας τῶν Ἰωνικῶν καὶ Ἰταλικῶν σχολῶν ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐστήριξε διὰ παντὸς τὸ θεμέλιον τῆς ἐπι-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

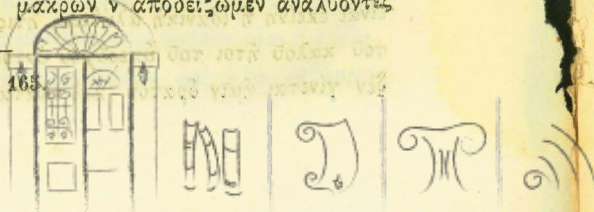
στήμης ἐντὸς τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως. Ἡ τῆς νοήσεως νόσις δὲν εἶναι τῶντι τὸ πρῶτον καὶ τὸ θετικώτερον τῶν γεγονότων, αὐτὸς ὁ ἐξωτερικὸς κόσμος δὲν ὑπάρχει πρὸς ἡμᾶς εἰμὴ διὰ τῶν ἐν ἡμῖν ἐντυπώσεων καὶ ἀντιλήψεων, καὶ αὐτὴ ἡ ὕλη, μακρὰν τοῦ νὰ ἦναι ἀθύπαρκτος, δὲν εἶναι εἰμὴ τὸ μέσον δι' οὗ πραγματοποιεῖται καὶ γίνεται ἐπαισθητὴ ἡ ἰδέα. Οὐδὲ ἄλλην ῥοπήν ἠδύνατο νὰ λάβῃ ἡ ἐπιστήμη ἐν τῇ πρώτῃ πατρίδι τοῦ ἰδανικοῦ. Τὴν ἐν τῇ φύσει καὶ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἰδέαν ἐζήτουν καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων καὶ ὁ Ἀριστοτέλης καὶ πάντες οἱ μεγάλοι σχολάρχαι τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Καὶ ποικίλαι μὲν ἀποχρώσεις διακρίνονται κατὰ τὰ δόγματα αὐτῶν, μία δὲ καὶ ἡ αὐτὴ ἐν πᾶσι καθορᾶται προσπάθει. Τὸ ἠθικὸν ἰδανικὸν ἐκπροσωπεῖ ὁ Σωκράτης, πιστὸς εἰς αὐτὸ δι' ὅλου τοῦ βίου διατελέσας, αὐτὸ ἀείποτε διδάξας καὶ ὑπὲρ αὐτοῦ μαρτυρήσας, ὡς ἀνθρώπινος πρόδρομος ἄλλου θείου μαρτυρίου. Τὸ ἰδανικὸν οὐ μόνον τῆς ἠθικῆς, ἀλλὰ καὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς πολιτείας ἐδίωκε καὶ εἰς τὰς ἀνωτάτας χώρας τῆς θεωρίας περιῦπτάμενος ἐθήρευεν ὁ δαιμόνιος Πλάτων, καὶ αὐτὴ ἡ μεγαλοπρεπὴς θεωρία τοῦ θετικωτάτου τῶν φιλοσόφων δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ ἐξήγησις τῆς διηγεοῦς πορείας τῆς φύσεως πρὸς τὰ ἄνω, πρὸς τὴν κατοχὴν τοῦ τελικοῦ αὐτῆς αἰτίου, ὅπερ εἶναι τὸ ἰδανικὸν τῆς νοήσεως καὶ τῆς μακαριότητος. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ Ἐπικούρειοι καὶ οἱ Στωϊκοὶ καὶ οἱ Ἐλεάται τὴν ἐν τῇ φύσει ἰδέαν εἶχον πάντοτε πρὸ ὀφθαλμῶν, καὶ εἰς τινὰ ἰδανικὸν τύπον τῆς ἀρετῆς καὶ εὐδαιμονίας ἐπανεπαύοντο. Τόσῳ δὲ προσήγγισαν πάντες οὗτοι διὰ τῆς ἰδίας ἑκάστος περιουδείας, καὶ ἀπὸ ἀντιθέτων σημείων ἐνίοτε ὁρμώμενοι, καὶ εἰς ἐναντίους κατὰ τὸ φαινόμενον σκοποὺς ἀποβλέποντες, τόσῳ προσήγγισαν εἰς τὴν κεντρικὴν ἀλήθειαν, ὥστε ἐκ τῶν πρώτων αὐτῶν ἀρχῶν ἐπήγασαν, καὶ εἰς αὐτὰς σήμερον ἔτι ἀνάγονται πᾶσα λογικὴ καὶ μαθηματικὴ θεωρία, πᾶσα ἐπιστήμη τῆς φύσεως, πᾶσα ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ διδασκαλία. Αἱ ἐπιστῆμαι διακτροῦσι καὶ σήμερον τὸ ὄνομα, τὰς ἀρχάς, τὰς μεθόδους ἀς ἔδωκαν εἰς αὐτὰς οἱ σοφοὶ τῆς Ἑλλάδος· καὶ τινες μὲν διέμεινον σχεδὸν οἴαι ὑπ' αὐτῶν ἐμορφώθησαν, ἄλλαι δὲ συνεπλήρωθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν

καὶ εἰς ἄλλας ὑποδιερέθησαν, καὶ τινες νέαι προσετέθησαν καὶ ἀδιακόπως προστίθενται· ἀλλ' ὁ χεῖμαρρος οὗτος τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων, ὁ κατακυλίων πάντοτε νέους θησαυροὺς καὶ δι' αὐτῶν γονιμοποιῶν καὶ καθωραίζων τὸν σύγχρονον πολιτισμὸν, εἰς τοὺς κόλπους τῆς Ἑλλάδος ἔχει τὴν πηγὴν του, καὶ ἐκεῖ ἔρβυσε καθαρώτερος. Ἐκεῖ περιεβλήθη ἡ ἐπιστήμη τὴν ἀκρίβειαν, τὴν σαφήνειαν, τὴν διαύγειαν τῆς ἐκφράσεως, καὶ μετὰ τῆς ποιήσεως διέπλασε τὴν θεσπεσίαν ἐκείνην διάλεκτον, ἥτις ἔμελλε νὰ ἦναι τὸ διαδοτικὸν ὄργανον τῆς θείας ἀποκαλύψεως· ἐκεῖ κατὰ πρῶτον ὁ ἀνθρώπινος λόγος ἔλαβε καθαρὰν συνείδησιν ἑαυτοῦ, καὶ διηρέυνησε τὸν λόγον τῆς φύσεως καὶ συνησθάνθη τὴν ἀνάγκην καὶ ἐπεκλήθη τὴν ἐμφάνισιν τοῦ θείου λόγου, διότι, ἀς τὸ εἶπωμεν ἀπὸ τοῦδε, πᾶσα ἡ πνευματικὴ ἐνέργεια τοῦ ἑλληνισμοῦ, εἴτε διὰ τῆς ζητήσεως τοῦ ἀληθοῦς, εἴτε διὰ τῆς ποιήσεως τοῦ καλοῦ, εἴτε διὰ τῆς πράξεως τοῦ ἀγαθοῦ, οὐδὲν ἕτερον ἦτο εἰμὴ ἡ διατύπωσις τοῦ ἀνθρωπίνου ἰδανικοῦ ὡς εὑρεσις καὶ προσδοκία ἄλλου ἰδανικοῦ τελειότερου. Ἡ κατ' ἀνθρώπον τελειότης ζωηρότερον καταφαίνεται εἰς τὰ προϊόντα τῆς τέχνης.

Καὶ αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἵτινες δὲν ἐκτιμῶσι καθ' ὅλην τὴν ἀξίαν αὐτῶν τὸ θρησκευμα, τὴν κοινωνίαν, τὴν πολιτείαν, τὴν ἐπιστήμην τῶν Ἑλλήνων, ἐκθειάζουσι τὴν ἑλληνικὴν τέχνην. Δύο δὲ στοιχεῖα συνιστῶσι πᾶν καλλιτεχνικὸν ἔργον, ἡ πνευματικὴ ὑπόστασις καὶ ἡ ὕλικὴ μορφή. Καὶ ἡ μὲν ὑπόστασις τῆς ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας ἦτο οἷα προέκυπτεν ἐκ πάντων τῶν κοινωνικῶν στοιχείων καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ θρησκευματος. Ὁ θεὸς, ὁ ἡμίθεος, ὁ ἦρωας, ἡ οἰκογένεια, ἡ φυλὴ, ἡ κοινωνία, τὰ πάθη, αἱ ἔννοιαι, τὰ αἰσθήματα τῶν τότε ἀνθρώπων, ἡ δημοσία λατρεία, οἱ ἐξωτερικοὶ πόλεμοι, τὰ ἐσωτερικὰ δράματα, πάντα ἐνὶ λόγῳ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀτομικοῦ καὶ ἐθνικοῦ βίου, καὶ ταῦτα πάντα ἔπρεπεν εἰς ἀνάγκης νὰ ἔχωσιν ἐν τῇ τέχνῃ λαμπρότερον τὴν ἰδανικὴν χροιάν ἢν περιεβάλλοντο ἐν τῇ πραγματικότητι, ἐὰν ὑπόστασις τῆς καλλιτεχνίας εἶναι ἐκείνη ἡ ἰδανικὴ ἀλήθεια, ἥτις εἶναι τὸ κυριώτερον στοιχεῖον τοῦ καλοῦ ἦτοι τοῦ ὑπερόχου ὄντος. Ἀλλὰ τὸ στοιχεῖον τοῦτο

υπερόχου αὐτοῦ μορφῆς ἢ ἐξωτερικεύσεως, καὶ αὕτη εἶναι ἡ λεγομένη πλαστικὴ τελειότης. Κατὰ τὸ στοιχεῖον τοῦτο διακρίνεται ἰδίως καὶ εἶναι τῶντι ἀπαράμιλλος ἡ ἑλληνικὴ τέχνη. Εἰς τί δὲ ὑφίσταται ἡ τελειότης αὕτη; εἶναι ἄρα ἀπλῆ τις ἰδιότης ἀνεπίδεκτος ἀναλύσεως, ἧς ἀντιλαμβανόμεθα διὰ τινος ἰδιαιτέρας αἰσθήσεως, χωρὶς νὰ δυνηθῶμεν νὰ δώσωμεν λόγον αὐτῆς διὰ τῆς θεωρίας; Τοῦτο φρονοῦσι τινὲς μὴ ἐμβαθύναντες ἀρκούντως εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ὄρων τοῦ καλοῦ καὶ εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων· ἀλλὰ τοῦτο δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν, καὶ πρὸ πολλοῦ ἤδη ἐπειράθημεν ν' ἀποσυνθέσωμεν τὴν πλαστικὴν τελειότητα εἰς τὰ συστατικὰ αὐτῆς στοιχεῖα. Ταῦτα καθ' ἡμᾶς (α) εἶναι α.) ἡ ἀπλότης, ἡ χαρακτηρίζουσα τὰ μεγάλα ἔργα τῆς φύσεως, πολλὰ δι' ὀλίγων ἐκδηλοῦσα, ἀπλότης γραμμῶν σχημάτων, λέξεων, ἤχων· β.) ἡ ἀφέλεια, ἡ ἀποκλείουσα πᾶν βεβιασμένον καὶ ἐπιτετηδευμένον, καὶ κατὰ παντοῖα κινήματα, θέσεις, στάσεις, ἐννοίας, εἰκόνας, αἰσθήματα, τηροῦσα τὴν δυσέφικτον ἐκείνην φυσικότητα δι' ἧς ἡ τέχνη ἀμιλλωμένη πρὸς τὴν φύσιν, οὐχ ἥττον ἀποκρύπτει ἑαυτὴν καὶ λανθάνει καὶ ὀπισθεν αὐτῆς ἐνεργεῖ· γ.) ἡ εἶτε ἐν τῇ ὕλῃ εἶτε ἐν τῷ λόγῳ σύμμετρος καὶ ἔρρυθμος ἐκείνη διάταξις ἐν ἣ οὐδὲν πλέον ἢ ἔλασσον τοῦ δέοντος, καὶ δι' ἧς μία τις ἐνότις γεννᾶ ἀφ' ἑαυτῆς καὶ δι' ἑαυτῆς τὴν ποιικιλίαν· δ.) ἡ διαφάνεια τῆς ὕλικῆς μορφῆς, δι' ἧς αὕτη ἐνοῦται καὶ ταυτίζεται τῇ πνευματικῇ ὑποστάσει, καὶ οὐ μόνον δὲν παρεμποδίζει τὴν φανέρωσιν αὐτῆς, ἀλλ' ἀπ' ἐναντίας καθιστᾶ αὐτὴν λαμπροτέρα· καὶ ε.) ἡ γαληνιαία χάρις, ἡ περιβάλλουσα ὡς ἀτμοσφαῖρα τοῦ ἰδανικοῦ τὰ ἀρχαῖα καλλιτεχνήματα, διότι ἡ γαλήνη αὕτη ἐν τῷ ἰδανικῷ ὑπάρχει, καὶ ἐκείθεν κατέρχεται καὶ εἰς αὐτὸ ἀναβιβάζει τὸ πνεῦμα. Τοιαῦτα εἶναι τὰ στοιχεῖα τῆς πλαστικῆς τελειότητος, ἅτινα καθωραρίζουσι τὰ ἔργα τῶν ἡμετέρων προγόνων ἐν παντὶ κλάδῳ καλλιτεχνίας, ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ, ἐν τῇ γλυπτικῇ, ἐν τῇ ζωγραφικῇ, ἐν τῇ μουσικῇ καὶ ἐν τῇ ποιήσει· τοῦτο ἠδυνάμεθα διὰ μακρῶν ν' ἀποδείξωμεν ἀναλύοντες

(α) Ὁρ. Φιλοσοφ. Μελέτ. σελ. 163

εἶτε ἐν Ὀμηρικῶν ἔπος, εἶτε μίαν τραγωδίαν τοῦ Σοφοκλέους, εἶτε ἓνα ναόν, εἶτε ἓνα ἀνδριάντα. Καὶ ἡ πλαστικὴ αὕτη τελειότης εἶναι τὸ μοναδικὸν καὶ ἀπαράμιλλον πλεονέκτημα τῆς ἀρχαίας τέχνης. Δι' αὐτῆς ζῆ εἰσέτι ἡ τέχνη αὕτη, καὶ διδάσκει, καὶ καθορίζει τὴν διάνοιν, καὶ ἐμποιεῖ καὶ ρυθμίζει τὴν φιλοκαλίαν, καὶ μορφώνει τὴν κρίσιν, καὶ κανονίζει τὰ ἔργα τοῦ καλλιτέχνου· ζῆ ὡς αἰώνιος ὑπογραμμὸς, ὡς τύπος ἀπανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀξιωμαλέτητος καὶ ἀξιομίμητος, καὶ δυνάμεθα μετὰ θάρρους νὰ προσθέσωμεν, ὡς τύπος ὃν οὐδεμία τῶν νεωτέρων προσπάθεια κατάρθωσε νὰ ὑπερβῆ οὐδὲ ἐντελῶς νὰ πραγματοποιήσῃ.

Ἡ ἱστορία δὲν ἐπαναλαμβάνεται. Ἡ θαυμασία ἐκείνη συνέργεια τοπικῶν, χρονικῶν, καὶ φυλετικῶν στοιχείων ἧτις παρίσταται ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι, μόνη ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ τὴν πρώτην ἐκείνην ἀνάπτυξιν τῆς ἡμετέρας φύσεως ὑπὸ τὸν ἰδανικὸν τύπον τῆς ἀνθρωπίνης τελειότητος. Ὁ ἑλληνισμὸς εἶναι αὐτὸς ὁ ἀνθρωπισμὸς κατὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισίν του καὶ κατὰ τὴν ἀνωτέραν αὐτοῦ τελειότητα· διὰ τοῦτο τὴν σήμερον θεωρεῖται ὡς στοιχεῖον ἀπαραιτήτων πρὸς τὴν ἠθικὴν καὶ νοητικὴν μόρφωσιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ *humanitas* καὶ *humaniores litteræ* ὀνομάζονται αἱ κλασικαὶ μελέται· διὰ τοῦτο ἡ ἐποχὴ ἐκείνη, τὸ ἔαρ τῆς ἱστορίας, οὐδέποτε θέλει ἐπανελθεῖ, οὐδὲ τὰ προϊόντα αὐτῆς δύναται νὰ ἐπανάλαβῃ ἡ ὀριμάζουσα ἤδη ἀνθρωπότης, ὡς δὲν ἐπαναλαμβάνεται ἡ χάρις καὶ ἡ ἀφέλεια τῆς πρώτης ἡλικίας. Ἀλλ' ὁ ἰδανικὸς οὗτος τύπος τῆς ἀνθρωπίνης τελειότητος δὲν ἴσχυσε νὰ σώσῃ τὴν ἀνθρωπότητα ἐκ τῆς ἐπελθούσης διαφθορᾶς καὶ ἐξαχρειώσεως. Ἡρεῦνησεν ὁ ἑλληνικὸς νοῦς πάσας τὰς χώρας τοῦ πραγματικοῦ καὶ νοεροῦ κόσμου, ἔθληκε τὰς βάσεις πάσης μαθηματικῆς καὶ φυσικῆς καὶ λογικῆς ἐπιστήμης, ἀνεγνώρισε νοῦν καὶ λόγον ἐν τῷ κόσμῳ καὶ διείδεν αὐτὸν τὸν θεόν, ὡμολόγησεν ἄυλον καὶ ἀθάνατον τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ἐμελέτησε τὸ πρόβλημα τοῦ ἀνθρωπίνου προορισμοῦ, καὶ παρεδέχθη τὸν νόμον τοῦ καθήκοντος, καὶ ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς θυσίας ἐν προσδοκίᾳ μελλούσης κρίσεως καὶ δικαιοσύνης, συνησθάνθη τὸν θεῖον ἔρωτα, τὸν ἔρωτα τοῦ ἀπείρου ἀγαθοῦ καὶ ἀληθοῦς καὶ καλοῦ, συνέστησε τὰς πρώτας ἐλευθέρως

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

κοινωνίας, επενόησε σοφά νομοθετήματα, τὴν εὐγλωττίαν ἀνύψω-
σεν εἰς ὑπέρτατον βαθμὸν, συνέγραψε διδακτικὰς ἱστορίας τῶν τό-
τε κοινωνιῶν, καὶ παρέδωκε τὰ σοφώτατα τῆς ἠθικῆς καὶ πολι-
τικῆς παραγγέλματα, τὴν ποίησιν καὶ τὰς τέχνας διέπλασε κατὰ
τὸν καθαρώτατον τοῦ καλοῦ τύπον, ἀνέδειξε πρόσωπα διαλάμ-
ποντα διὰ πάσης ἠθικῆς καὶ νοερᾶς ἀρετῆς, καὶ ὁμως οὔτε τὸν ἀ-
ληθῆ ἄνθρωπον ἀνεκάλυψεν, οὔτε τὸν ἀληθῆ Θεὸν, οὔτε τὴν ἀλη-
θῆ μεταξὺ αὐτῶν σχέσιν, οὔτε τοὺς ἀληθεῖς ὅρους τῆς ἠθικῆς καὶ
κοινωνικῆς ζωῆς καὶ τὸν ἀληθῆ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους προορι-
σμόν, διὰ δὲ τῆς εὐρέσεως τοῦ ἀληθοῦς, τῆς ποιήσεως τοῦ καλοῦ
καὶ τῆς πράξεως τοῦ ἀγαθοῦ, καθ' ὃ μέτρον ἐπετρέπετο αὐτῷ, κα-
τέδειξεν ὁ ἑλληνισμὸς καὶ τὸ ὑψιστον σημεῖον τῆς ἀνθρωπίνης δυ-
νάμεως καὶ ἐν ταύτῳ τὸ ἀνεπαρκὲς τῶν ἀνθρωπίνων μέσων εἰς
σωτηρίαν τῆς ἀνθρωπότητος ὥστε τὸ ἔργον αὐτοῦ δὲν εἶναι εἰμῆ
προαίσθησις καὶ ἔφεσις ἄλλου ἰδανικοῦ τελειότερου, ἄλλης ἀλη-
θείας, καὶ καλλονῆς, καὶ ἀρετῆς, ἄλλης τελειότητος, ἣν ὁ Θεὸς ἔ-
μελλε ν' ἀποκαλύψῃ βραδύτερον διὰ τῆς ἐνανθρωπίσεως τοῦ θείου
λόγου.

Γ'.

Ὁ Ρωμαϊκὸς κόσμος, καὶ τοὶ ἔχων οὐκ ὀλίγα στοιχεῖα ἴδια κα-
τὰ τὴν χώραν, τὴν φυλὴν, τὴν γλῶσσαν, τὴν κοινωνίαν, τὴν πο-
λιτείαν, εἶναι οὐχ ἥττον κατὰ τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ ὑπόστασιν
παράτασις τοῦ Ἑλληνικοῦ· διὰ τοῦτο εὐκολώτερον νοοῦνται καὶ ἐ-
ξηγοῦνται δι' ἀλλήλων, καὶ κατὰ τοῦτο λίαν ὀρθῶς ὁ Ἐγέλως τὴν
Ἑλλάδα καὶ τὴν Ρώμην ἐθεώρησεν ὡς δύο συνακεραιωτικὰ στοιχεῖα
ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὅλου, καὶ τὸν Ἑλληνορωμαϊκὸν κόσμον, ὡς
μίαν καὶ μόνην ἐποχὴν τῆς ἱστορίας.

Ἐὰν στρέψωμεν τὸ βλέμμα πρὸς τὴν ὠραίαν ἐκείνην χερσόνη-
σον, ἣν διαχωρίζουσιν αἱ Ἄλπεις ἀπὸ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης καὶ πε-
ριβρέχουσιν ἔνθεν καὶ ἔνθεν τὰ κύματα τῆς Ἀδριατικῆς καὶ τῆς
Μεσογείου, καὶ προσέξωμεν εἰς τὸ σημεῖον ἐνθα ἠγέρθη ἡ ἀρχαία
Ρώμη, κατανοοῦμεν ἀμέσως ὅτι ἡ χώρα ἐκείνη εἶχε προορισθῆ εἰς

κεφαλὴν μεγάλου κράτους. Τὸ Ρωμαϊκὸν μεγαλεῖον προῆλθεν ἐκ
τῆς κατακτήσεως τῆς Ἰταλίας καὶ βραδύτερον πίσεως σχεδὸν τῆς
τότε γνωστῆς οἰκουμένης, ἐκ τῆς Θυμασίας ἀναπτύξεως τοῦ ἰ-
διωτικοῦ καὶ τοῦ δημοσίου δικαίου, ἐκ τῆς πολιτικῆς συνέσεως,
ἐκ τῆς στρατηγικῆς τέχνης, ἐκ τῆς διοικητικῆς ἐμπειρίας, καὶ ἐκ
τῆς μορφώσεως μεγαλοπρεποῦς διαλέκτου, ἥτις διέδωκε τὸν ῥω-
μαϊσμόν καθ' ὅλην τὴν Δύσιν, ὡς ἡ ἡμετέρα διέδωκε τὸν ἑλληνι-
σμόν καθ' ὅλην τὴν Ἀνατολήν, καὶ ἐχρησίμειυσε καὶ αὕτη ὡς ὄρ-
γανον τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας. Πρὸς πάντα ταῦτα ἦτο κα-
τάλληλος ἡ χώρα καὶ ἡ φυλὴ. Ἐκείνη μὲν διὰ τὸ εὐκραεῖς τοῦ κλί-
ματος καὶ τὴν ἀσθενεστέραν οὕτως εἶπειν ἀπόχρωσιν τῆς ζωηρό-
τητος τῆς Ἑλληνικῆς φύσεως, αὕτη δὲ διὰ τὴν θετικότητα, τὴν
σταθερότητα, τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὸ κυριευτικὸν πνεῦμα ἅτινα τὴν
χαρακτηρίζουσιν. Ἐρμήθη ἡ Ρώμη ἐκ μικρῶν ἀρχῶν καὶ ἤρξατο
διὰ τῆς μακρᾶς πάλης τῶν πατρικίων συγκεντρούντων ἐν ἑαυτοῖς
πᾶσαν ἀστυκὴν πολιτικὴν καὶ θρησκευτικὴν ἀρχήν, καὶ τοῦ δήμου
προσπαθοῦντος ν' ἀποκτήσῃ βαθμηδὸν τὰ φυσικὰ καὶ κοινωνικὰ
δικαιώματα. Ἡ πάλη αὕτη διήρκεσε τρεῖς αἰῶνας καὶ κατέληξεν
ἐπὶ τέλους εἰς τὴν δωδεκάδελτον. Τὴν Ἑλληνικὴν πηγὴν τῆς δω-
δεκαδέλτου πρὸ τοῦ Βίκου οὐδεὶς ἠμφισβήτει, καὶ ῥητῶς ἀναφέ-
ρουσι πολλοὶ Ρωμαίων καὶ Ἑλλήνων μαρτυρίαι. Ἀλλ' ἡ κριτικὴ
μελέτη τῶν μαρτυριῶν τούτων, αἵτινες ἐκ μιᾶς πρώτης ἀποβρέου-
σι καὶ αὐτὴν ἐπαναλαμβάνουσι, τὸ δύσκολον τῆς τότε συγκοινων-
ίας, ἡ φύσις τοῦ Ρωμαϊκοῦ πνεύματος, ὅπερ ἀποκλειστικῶς σχε-
δὸν ἀντανεκλάται ἐν τῷ πρώτῳ ἐκείνῳ μνημείῳ τῆς νομοθεσίας
του, ἡ ἀντιπαράβολή τῆς Ρωμαϊκῆς καὶ τῶν τότε Ἑλληνικῶν κοι-
νωνιῶν, ἡ ἀνάλυσις αὐτῶν τῶν κυριωτέρων διατάξεων τῆς δωδε-
καδέλτου, καθιστῶσι τοῦλάχιστον ἀμφίβολον τὴν Ἑλληνικὴν αὐ-
τῆς καταγωγὴν, ὡς ἄλλοτε ἀπεδείξαμεν (α). Τὸ Ρωμαϊκὸν δίκαιον
εἶναι προφανῶς στοιχεῖον πρωτότυπον, ὡς ἡ κοινωνία καὶ ἡ πο-
λιτεία ἐξ ὧν προῆλθεν, ὑπέμεινε δὲ τὴν ἐπιβροήν τοῦ Ἑλληνικοῦ
πνεύματος πολὺ βραδέως διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν στωικῶν δογμά-

(α) Ἐν ὑπομνήματι ἀναγνωσθέντι εἰς τὴν ἐν Κερκύρα ἰταλικὴν τῶν Φιλομαθῶν
τῷ 1817.

των. Εἰσήλθεν ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἰς Ῥώμην περὶ τὰ μέσα τῆς δευτέρας πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδος, καὶ γνωστὸν εἶναι πῶσον ἤγειραν τὴν ἀγανάκτησιν τῶν αὐστηρῶν Ῥωμαίων καὶ ἰδίως τοῦ Κάτωνος τὰ δόγματα ὅσα ἐδίδασκον οἱ Ἀθηναῖοι φιλόσοφοι Διογένης, Ἀρχέλαος καὶ Καρνεάδης, καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ἀπεδέχεται ἢ εἰς τὰς παραδόσεις αὐτῶν συβρέουσα νεολαία. Ἐκ τῶν δογμάτων τούτων, δύο κυρίως ἐπεκρατήσαν, τὸ ἐπικουρείον καὶ τὸ στοικόν. Τὸ μὲν ὑπὸ χρισστάτην μορφήν ἐξέφρασεν ἐν τισὶ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ὁ Ὀράτιος, καὶ διετύπωσεν ἐν τῷ περὶ φύσεως πραγμάτων ποιήματι μετὰ μοναδικῆς μεγαλοπρεπειᾶς ὁ Λουκρήτιος, τὸ δὲ ἐνέπνευσε τοὺς διασημοτέρους τῶν Ῥωμαίων νομοδιδασκάλων, καὶ ἐμόρφωσε τρεῖς μεγάλους φιλοσόφους, τὸν Σενέκαν, τὸν Ἐπίκτητον καὶ τὸν Μ. Αὐρήλιον Ἀντωνίνον· ὁ δὲ μεγαλοβρῆμων Κικέρων, μυθεῖς καὶ οὗτος τὰ δόγματα τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστήμης, ἐγένετο ὁ πολυμαθέστατος εἰσηγητὴς τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, καὶ ἐπρόσθευσε ἐκλεκτικὴν διδασκαλίαν, ἐν ἣ πρωτεύει τὸ στοιχεῖον τοῦ πλατωνισμοῦ. Δὲν εἶχεν ἄρα ἡ Ῥώμη οὔτε φιλοσοφίαν πρωτότυπον, οὔτε ἐπιστήμην, καὶ κατὰ ταῦτα αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι ὠμολογοῦντο μαθηταὶ τῶν Ἑλλήνων.

Κατὰ δὲ τὴν ποίησιν ἡ Ῥωμαϊκὴ πρωτοτυπία διακρίνεται εἰς τὰ δημώδη ἄσματα, ἐξ ὧν ἐλήφθησαν αἱ μυθώδεις παραδόσεις τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας, καὶ ἄτινα ὡς ἐκ παλιμψήστου ἔφερε πάλιν εἰς φῶς ἡ κριτικὴ τῶν νεωτέρων· διακρίνεται δὲ ἐπίσης κατὰ τὰ ὑπὸ τῶν οἰκιακῶν καὶ θρησκευτικῶν τελετῶν ἐμπνεόμενα ποιήματα, διότι ταῦτα εἶναι πάντοτε ἄμεσος ἀπόρροια καὶ ἀφελὴς ἐκχείλις τοῦ αἰσθήματος, οὐδὲ ἀνέχονται τὴν ἀνάμειξιν ἀλλοτρίων στοιχείων· διὰ τοὺς αὐτοὺς δὲ λόγους διακρίνεται καὶ εἰς τὰ σατυρικά καὶ εἰς τινὰ κωμικὰ στιχοῦργήματα· ἀλλ' ὁμολογητέον ὅτι ἐν Ῥώμῃ ἡ χροιά τῆς ποιήσεως δὲν ἐπικαλλύνει πᾶσαν φανέρωσιν τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ δημοσίου βίου, ὡς ἐν Ἑλλάδι, ἐνθα πᾶς σχεδὸν πολίτης ἦτο καὶ αὐθόρμητος καλλιτέχνης. Ἄμα δὲ ἡ ποίησις ἀνυψώθη εἰς τινὰ ἰδανικὴν τελειότητα διὰ τῆς τέχνης, ὡς ὑπὸ τοῦ Οὐίργιλίου, ἴδιον ἰδανικὸν δὲν συνέλαβεν, ἀλλὰ τὸν ἀθάνατον τύπον αὐτοῦ ἠρανίσθη παρὰ τῶν Ἑλλήνων, καὶ περὶ τούτου ἐπίσης

αὐτοὶ οἱ Ῥωμαῖοι συμφωνοῦσιν. Ἐὰν τωόντι ἀφαιρέσητε ἀπὸ τῶν λατινικῶν ποιημάτων πᾶν ὅ,τι εἶναι Ἑλληνικόν, καὶ ὡς πρὸς τὴν ὑπόστασιν καὶ ὡς πρὸς τὴν μορφήν τῆς ποιήσεως, δὲν ἀπομένει εἰμὴ ἡ ἀτομικὴ ἐκάστου ποιητοῦ εὐφυΐα καὶ τὰ ἐλίγα ποιητικὰ στοιχεῖα ἄτινα παρῆχεν ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ κοινωνία τῶν Ῥωμαίων, ἀλλ' ἡ ζωσα τῆς τέχνης διατύπωσις ἐκλείπει. Καὶ αὕτη δὲ ἡ διάλεκτος, πιστῶς εἰκονίζουσα τὴν διάνοιαν, διότι εἶναι ἀπαύγασμα αὐτῆς καθαρῶτατον, ἐμφαίνει κατὰ τε τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος, ἀδελφικὴν πρὸς τὴν ἡμετέραν συγγένειαν, καὶ τὴν ἐν Ἑλλάδι καὶ Ῥώμῃ ταυτότητα τῆς πνευματικῆς ὑποστάσεως ἐπιβεβαιῶσι, ταύτην δὲ ἔτι σαφέστερον μαρτυροῦσι τὸ θρησκευμα καὶ ἡ καλλιτεχνία. Τὸ ἐν τῇ θρησκείᾳ ἰδανικὸν τῶν Ῥωμαίων ἦτο αὐτὸ τὸ ἰδανικὸν τῶν Ἑλλήνων, ἡ ἀποθέωσις τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὑπὸ τὸν τύπον τελειοτέρας ἀνθρωπότητος προσωποποίησης καὶ λατρείας τῶν δυνάμεων καὶ στοιχείων τῆς φύσεως, τῶν αἰσθημάτων καὶ παθῶν τῆς καρδίας, πλὴν τῶν αὐτῶν διαφορῶν, καθ' ἃς διακρίνεται ὁ Ῥωμαϊσμός τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ κατὰ τὰ ἄλλα συστατικά τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Ἡ θρησκεία εἶχε σοβαρώτερον, πρακτικώτερον καὶ πολιτικώτερον χαρακτήρα, καὶ συνστατιζέτο μᾶλλον ἐνδομύχως ἢ ἐν Ἑλλάδι μετὰ τῶν πράξεων τοῦ δικαίου καὶ τῶν τύπων τοῦ νόμου, οὐδὲ διάφορον ἦτο τὸ ἐν τῇ τέχνῃ ἰδανικόν. Ὅστις μελετήσῃ ἀμερολήπτως τὰς σχέσεις τῶν ἐν Ἑλλάδι τεχνῶν, τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς γλυπτικῆς καὶ τῆς ζωγραφίας, πρὸς τὰς ἐν Ῥώμῃ, βραδίως πείθεται ὅτι ἡ Ῥωμαϊκὴ καλλιτεχνία εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὠχρὰ ἀντανάκλασις τῆς Ἑλληνικῆς. Καὶ πρὶν μὲν εἰσαχθῆ ὁ ἑλληνισμὸς καὶ ἀφομοιωθῆ πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν κοινωνίαν, τὰ κτίρια μᾶλλον ἀπέβλεπον εἰς τὴν χρησιμότητα ἢ τὴν καλλονὴν, καὶ πάντα εἶχον σοβαρὸν τινὰ χαρακτήρα στερεότητος καὶ δημοσίας ὠφελείας. Εἰσαχθείσης δὲ τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ, καὶ μὲν περιβάλλεται, κατὰ τὴν ἐποχὴν μάλιστα τῶν αὐτοκρατόρων, ἄγνωστον εἰς αὐτὴν μεγαλεῖον, καὶ νέα στοιχεῖα προστίθενται εἰς τὰ Ἑλληνικά, ἀλλ' οὐχὶ πάντοτε ἐναρμονίως συνδυάζονται μετ' αὐτῶν, καὶ μετ' οὐ πολὺ ὁ ἑλληνικὸς τύπος διασφίερεται, καὶ τὴν ἀπλότητα, τὴν σαφήνειαν

τὴν χάριν τῶν Ἑλληνικῶν μνημείων διαδέχεται ἡ περιπλοκὴ καὶ ἡ σύγχυσις. Τὸ αὐτὸ δὲ ρητέον καὶ περὶ γλυπτικῆς, ἣτις οὐδὲν ἕτερον ἦτο ἢ μίμησις ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀνεπιτυχῆς τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλουργίας, καὶ περὶ ζωγραφίας, ἣτις ἔτι ὑποδεστέρα ἐφάνη τῶν ἄλλων δύο (α). Δικαιούμεθα ἄρα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι, εἰ καὶ κατὰ τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν πολιτείαν ἔχει ἴδιον μεγαλεῖον ἡ Ῥώμη, καὶ σπουδαίαν ἐξασκεῖ εἰσέτι ἐπιβροχὴν ἐπὶ τῆς ἀνθρωπότητος, οὐχ ἦττον κατὰ τὸ στοιχεῖον τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ καλοῦ ὁ Ῥωμαϊκὸς κόσμος δὲν εἶναι εἰμὴ παράτασις καὶ ἐπέκτασις τοῦ Ἑλληνικοῦ, καὶ συναποτελεῖ μετ' αὐτοῦ μίαν μόνην ἐποχὴν τῆς ἱστορίας. Αὐτοὶ δὲ οἱ Ῥωμαῖοι εἶπον ὅτι καὶ ὅτε κατέκτησαν τὴν Ἑλλάδα ὑπ' αὐτῆς ἠγμάλωτίσθησαν, καὶ αὐτοὶ πάλιν ὑπὲρ ἑαυτῶν οὐχὶ τὰς τέχνας ἢ τὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ τὸ ἄρχεῖν τῶν λαῶν διεκδικοῦσιν ὡς ἴδιον πλεονέκτημα. Ἀλλ' αἱ ἀπέραντοι κατακτήσεις, ἡ πολυτέλεια, ἡ ἀπομάθησις τῶν ἀρχαίων ἀρετῶν καὶ ἡ εἰς τὸν αἰσχιστὸν δεσποτισμὸν ὑποδούλωσις, ἐπέφεραν τὴν διαφθοράν, τὴν ἰδιωτικὴν καὶ τὴν δημοσίαν, διαφθορὰν βαθυτάτην καὶ ἀθεράπευτον, ἐξ ἧς μόνη ἡ ἄπειρος τοῦ Θεοῦ εὐσπλαγχνία ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὴν ἀνθρωπότητα (β). Ἡ ἀρετὴ τοῦ Σωκράτους, ἡ ἰδανικὴ τοῦ Πλάτωνος τελειότης, ἡ πραγματικὴ σοφία τοῦ Ἀριστοτέλους, τὰ θεῖα ἔπη τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Πινδάρου, ἡ ἀπαράμιλλος τέχνη τοῦ Φειδίου, ἡ εὐγλωττία τοῦ Κικέρωνος, ἡ αὐστηρότης τῶν στωϊκῶν δογμάτων καὶ χαρακτήρων, ἡ πολιτικὴ σύνεσις, ἡ πολεμικὴ ἀνδρεία, οὐδὲν ἴσχυσε ν' ἀναχατίσῃ τὸν χειμαρρὸν τῆς διαφθορᾶς, τὸν κατακλύσαντα πᾶσαν τὴν τότε γνωστὴν οἰκουμένην. Οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν σχολῶν τῶν Ἀθηνῶν ἢ ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς Γερουσίας, ἀλλὰ ἐξ αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ μικροῦ λαοῦ, ὃν εἶδομεν ἐν τῇ ἀνατολῇ ἔχοντα εἰς τοὺς κόλπους αὐτοῦ τὴν παρκαταθήκη τῆς πρώτης ἀποκαλύψεως, καὶ ὃν καθυπέβαλεν ἐπίσης ἡ Ῥωμαϊκὴ κυριαρχία, ἐμελλε νὰ προέλθῃ ἡ σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητος. Τὸ ἰδανικὸν τῆς Ἑλλάδος εἶχεν ἀναβιβᾶσαι τὸν ἄν-

(α) Ὑρ. Φιλοσοφ. Μιλῆτ. σελ. 191, 221, 236.

(β) Ὑρ. τὰς περὶ Χριστιανισμοῦ φιλ. Μιλῆτας. βιβλ. β'.

θρωπὸν εἰς ὑψιστὸν βαθμὸν τελειότητος, καὶ οὐχ ἦττον κατέπε-
 σεν οὗτος εἰς ἔσχατον βαθμὸν διαφθορᾶς. Ἡ ἀπόδειξις ἦτο πλή-
 ρης. Ὁ ἄνθρωπος δὲν ἠδυνήθη νὰ σωθῇ ἀφ' ἑαυτοῦ. Ἡ ἐλευθερία
 αὐτοῦ ἀνεπτύχθη ἀφ' ἑαυτῆς θαυμασιῶς, ἀλλὰ μὴ οὔσα σύμφω-
 νος πρὸς τὸν θεῖον νόμον, δι' ἑαυτῆς διεσθάρη. Ἐπρεπε ν' ἀνέλθῃ
 ὁ ἄνθρωπος πρὸς τὸν Θεόν, νὰ καταλλαγῇ πρὸς αὐτὸν, καὶ πρὸς
 τοῦτο ἔπρεπε νὰ κατέλθῃ αὐτὸς ὁ Θεὸς λόγος, *χαρακτῆρ τῆς ὑ-
 ποστάσεως καὶ μορφῆ τοῦ θεοῦ* (Χρυσόστ. περὶ ὁμοουσιῶν λόγου)
*ἵνα τοὺς δύο κτίσῃ ἐν ἑαυτῷ εἰς ἓνα καιρὸν ἄνθρωπον ποιῶν
 εἰρήνην.* (Ἐφ. β', 15)

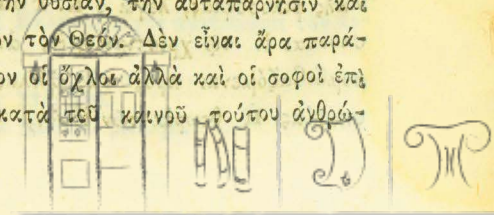
Δ'.

Ὁ χριστιανισμὸς εἶναι ἡ θεία κορυφὴ τῆς ἱστορίας, συνάπτεται
 πρὸς πάντα τὰ προηγούμενα, ἅτινα τὸν προαγγέλλουσι καὶ προ-
 ετοιμάζουσι, πρὸς πάντα τὰ ἐπόμενα, ἅτινα γεννᾷ καὶ ρυθμίζει,
 ὥστε ἡ ἱστορία δὲν εἶναι ἔτι καὶ σήμερον εἰμὴ ἐφαρμογὴ καὶ
 πραγματοποίησις τῶν δογμάτων καὶ ἐπαγγελιῶν αὐτοῦ. Οὔτε ἀπὸ
 τῆς ἱστορίας δυνάμεθα νὰ τὸν ἀποσπᾶσωμεν, οὔτε ἀπὸ τῆς ἄν-
 θρωπίνης καρδίας, καθ' ὅσον ἐν μὲν τῇ ἱστορίᾳ, συναποτελεῖ μετὰ
 τοῦ Μωσαϊσμοῦ, ἐξ οὗ ἀπορρέει, τὸ θεῖον αὐτῆς στοιχεῖον συν-
 δυαζόμενον μετὰ τοῦ ἀνθρωπίνου, ἐν δὲ τῇ καρδίᾳ εἶναι ἡ συμφι-
 λώσις τοῦ ἀπείρου καὶ τοῦ πεπερασμένου, ἐν ἧ μόνῃ ἡ ἡμετέρα
 συνείδησις ἐπαναπαύεται. Ἀντιστοιχεῖ δὲ ὁ χριστιανισμὸς πρὸς
 τὸν ἑλληνισμὸν ὡς τὸ φῶς πρὸς τὸν ὀφθαλμὸν, ὡς τὸ ἀντικείμε-
 νον τῆς ἐφέσεως πρὸς αὐτὴν τὴν ἔφραση. Τὸ ἀπόλυτον ἀγαθὸν ὑ-
 περ ἐλάτρευεν ὁ Πλάτων καὶ εἰς ὃ ἔτεινε πᾶσα ἑλληνικὴ ἐπιστή-
 μη καὶ τέχνη, ἔπρεπε νὰ ἐπιφανῇ καθ' ὅλην τὴν θεῖαν δύναμιν
 αὐτοῦ καὶ καθαρότητα ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἵνα τὸ
 λατρεύσῃ ἡ ἀνθρωπότης. «Πᾶσαι αἱ μεγάλαι ἀρχαὶ τῆς πλατω-
 νικῆς φιλοσοφίας, λέγει ὁ K. Fouillée (τόμ. β'. σελ. 419), εὐρί-
 σκονται ἐν τῷ χριστιανισμῷ, ἀνυψούμεναι εἰς νέαν δύναμιν καὶ
 συμβιβασζόμεναι πρὸς τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς ἢ ἀνατολικὰς διδα-
 σκαλίας. Ἡ θεωρία τῶν ἰδεῶν, ἡ ἐπιστέφουσα αὐτὴν ἐνότις τοῦ

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΞΟΥΡΙΟΥ

ἀγαθού, ἡ πρῆγματοποιούσα ἐν τῷ κόσμῳ τὰς ἰδέας καθολικῆ ψυχῆ, καὶ ἡ τῶν ιδεῶν μέθεξις τῶν πραγμάτων, πάντα συγκεφαλαιοῦνται ὑπὸ καθρωτέρους καὶ ἀληθεστέρους τύπους, εἰς τὰ δόγματα τῆς Τριάδος καὶ τῆς δημιουργίας.» Ἀλλὰ δὲν εἶναι παρὰδοξον ἂν κατ' ἀρχὰς ὁ χριστιανισμὸς ἐφάνη πολέμιος πρὸς τὸν ἑλληνισμὸν, διότι κατὰ τινα ἦτο πραγματικῶς ἡ ἀνατροπὴ ὅλου τοῦ ἠθικοῦ κόσμου τῆς ἀρχαιότητος. Ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ κατήρχετο ἐν δούλου μορφῇ, ἀνελάμβανε τὰς ἀμαρτίας τοῦ ἀνθρώπου, καὶ πρὸς ἐξιλέωσιν τῆς θείας δικαιοσύνης ὑπεβάλλετο εἰς ἐπώδυνον καὶ ἄτιμον θάνατον. Ὅποιος περιέγελως πρὸς τοὺς πιστεύσαντας εἰς τοὺς Θεοὺς τοῦ Ὀλύμπου. Τὸ θαῦμα τῆς θείας ἀγάπης, ἥτις μόνη ἐξηγεῖ τὴν δημιουργίαν, καὶ μόνη ἠδύνατο νὰ σώσῃ τὴν ἀνθρωπότητα, ἐφάνη σκάνδαλον εἰς τοὺς Ἰουδαίους καὶ μωραία εἰς τοὺς Ἕλληνας. Ὅποιος δὲ παραλογισμὸς ἔπρεπε νὰ φανῆ ἡ ἠθικὴ αὐτοῦ διδασκαλία! Δὲν ὑπάρχει πλέον δούλος καὶ ἐλεύθερος, Ἕλλην καὶ βάρβαρος, ἅπαντες εἴμεθα ἀδελφοί, τέκνα τοῦ αὐτοῦ πατρὸς καὶ προωρισμένοι εἰς τὴν αὐτὴν ἀθανασίαν. Μακάριοι δὲν εἶναι πλέον οἱ σοφοί, οἱ πλούσιοι, οἱ ἰσχυροί, οἱ ἀνδρείοι, οἱ εὐδαίμονες τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλ' οἱ πτωχοὶ τῷ πνεύματι, οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, οἱ πενθοῦντες, οἱ πραεῖς, οἱ ἐλεήμονες. Εἰς τὰς ἀρετὰς ἃς ἐδίδασκεν ἡ ἀρχαία ἠθικὴ, τὴν ἀνδρείαν, τὴν φρόνησιν, τὴν σωφροσύνην, τὴν δικαιοσύνην, νέαι ἀντικαθίστανται, ἡ πίστις, ἡ ἐλπίς, ἡ ἀγάπη, καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀγάπη, ἡ ἀγάπη πρὸς φίλους καὶ ἐχθροὺς, πρὸς ἀγαθοὺς καὶ πονηροὺς, πρὸς πάντα ἀνθρώπον ἀδιακρίτως, ἡ ἐλεημοσύνη ἐν τῷ κρυπτῷ, ἡ προσευχὴ ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ, ἡ δέησις πρὸς τὸν Θεόν, οὐχὶ ἵνα δώσῃ ἡμῖν πλοῦτον καὶ δόξαν καὶ ἐξουσίαν, ἀλλὰ τὸν ἐπιούσιον ἄρτον, καὶ ἵνα γίνῃ τὸ θέλημα τοῦ οὐρανοῦ Πατρὸς ὡς ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐπέβαλλε νέαν ἀρετὴν οὐ μόνον κατὰ τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν, ἀπηγόρευε καὶ τὴν ἰδέαν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κακοῦ, ἀπήτει τὴν θυσίαν, τὴν αὐταπάρησιν καὶ τὴν ὀλοτελῆ ἀφοσίωσιν εἰς μόνον τὸν Θεόν. Δὲν εἶναι ἄρα παράδοξον ἂν ἐξεπλήσογτο οὐ μόνον οἱ ὄγλοι ἀλλὰ καὶ οἱ σοφοὶ ἐπὶ τῇ νέᾳ ταύτῃ διδασκῆ, καὶ ἂν κατὰ τὸν καινὸν τούτου ἀνθρώ-

που ὅλος ὁ ἀρχαῖος κόσμος ἐξηγείρετο, δὲν εἶναι παράδοξον ἂν ἡ Ἀλεξανδρινὴ σχολή, ἥτις εἰς μάτην εἶχε συγκεφαλαιώσει ἐν αὐτῇ πάντα τὰ τε ἑλληνικὰ καὶ ἀνατολικὰ δόγματα, ἐπὶ τρεῖς σχεδὸν αἰῶνας ἐπολέμησε τὸν χριστιανισμὸν, καὶ ἐὰν ἐπὶ στιγμὴν ἐφάνη ἠσφαλισμένος ὁ θρίαμβος τῆς ἀντενεργείας.

Καὶ ὅμως ἡ ἁρμονία τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἔμελλε μετ' οὐ πολὺ νὰ διαλάβῃ ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ ἐναργείᾳ. Ἐν αὐτῷ τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, κατ' οὐ ἡ νέα κριτικὴ ἐξεκένωσεν ἤδη τὰ βέλη της, ἀλλ' ἐν ᾧ οὐχ ἦττον διατυπῶνται ἡ θεῖα οὐσία τοῦ χριστιανισμοῦ, εἶχεν ἀναδεθῆ ἡ συγγένεια τοῦ θείου λόγου ὅστις ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν καὶ δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου τοῦ φωτίζοντος πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. Καὶ ποῖα ἀνάπτυξις τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου λαμπροτέρα ἐκείνης ἦν βλέπομεν ἐν τῷ πνευματικῷ βίῳ τῶν Ἑλλήνων; Καὶ ὅμως ὁ ἑλληνισμὸς τὸν θεῖον λόγον οὐκ ἔγνω, εἰ καὶ ἔτεινε πρὸς αὐτὸν καὶ τὸν ἐζήτησε, καὶ κατώρθωσε πᾶν ὅ,τι ἀνθρωπίνως ἠδύνατο νὰ γίνῃ πρὸς εὐρεσιν αὐτοῦ. Ὁρθῶς ἄρα ὁ Παῦλος ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας, καὶ ἰδὼν τὴν πόλιν κατείδωλον, καὶ εὐρών ἐν μέσῳ τῶν σεβασμάτων βωμῶν ἐν ᾧ ἐπεγράφτο « Ἄγνωστα Θεῶ » εἶπεν, ὅτι οὐκ ἄγνωστοι εἰσὲς εὐσεβεῖτε, τοῦτο ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν, καὶ ἐπαναλαμβάνων τὰς πρώτας λέξεις τῆς Γενέσεως εἶπεν, ὅτι ὁ Θεὸς οὗτος εἶναι ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ, ὅτι ἐξ ἐνδὸς αἵματος ἐποίησε πᾶν ἔθνος ἀνθρώπων, καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ ζῶμεν καὶ κινούμεθα καὶ ἐσμέν. (Πράξ. ΙΖ.) Διὰ τοῦ ἐν Ἑλλάδι κηρύγματος τοῦ θείου λόγου συνδέεται ὁ χριστιανισμὸς μετὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ, καὶ ἔκτοτε ἔμειναν ἀχώριστοι. Καὶ τῶντι ἡ πρώτη ἀπὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίς, κατ' ἣν διεδόθη ἡ χριστιανικὴ πίστις διὰ τοῦ ἀποστολικοῦ κηρύγματος, δὲν εἶχε παρέλθει ὅτε ἐγεννήθη Ἰουστίνος ὁ φιλόσοφος, γνήσιος τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας ἐραστῆς, ὅστις πρὸ παντὸς ἄλλου ἐκπροσωπεῖ τὴν συνένωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Διηγεῖται δὲ αὐτὸς μετὰ πολλῆς ἀφειλείας ὅτι μαθητεύσας παρὰ στωϊκοῖς, καὶ πυθαγορείοις, καὶ πλατωνικοῖς, καὶ πε-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑΘΕΟΥΡΙΟΥ

ἀληθειαν, ἣς εἶχεν ἀνάγκην ἢ εὐσεβῆς καρδία του, καὶ ἦν πλήρη ἀπεκάλυψαν εἰς αὐτὸν οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ Προφῆται. Ἐν ᾧ δὲ τὴν ἠσπάσθη ἐν πίστει καὶ ἀγάπῃ καὶ ὑπὲρ αὐτῆς ἐμαρτύρησε φιλόσοφος καὶ μάρτυς διὰ τοῦτο ἐπονομασθεῖς, ὁμολογεῖ ὅτι ὁ θεῖος λόγος ἀμυδρῶς πως ἀπεκαλύφθη διὰ τοῦ ἀνθρωπίνου καὶ εἰς τινὰς τῶν ἐναρτεωτέρων καὶ σοφωτέρων τῶν ἐθνικῶν φιλοσόφων (α), καὶ συναρμύζει πρῶτος πάντων τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν μὲ τὸν θεῖον λόγον, ἐγκαινίζων οὕτω τὴν μεγάλην τῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας σχολὴν, ἣτις διέρχεται καὶ ἐν τῇ ἀνατολῇ καὶ ἐν τῇ δύσει τὸν μεσαιῶνα, ἀνανεοῦται μετὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, καὶ ἐξακολουθεῖ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων. Τὴν αὐτὴν δὲ συμφωνίαν ἐπρέσβευον ὀλίγον μετὰ τὸν Ἰουστινὸν ὁ Πάνταϊνος καὶ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς, εἰπὼν ὅτι πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας ἦτο ἡ φιλοσοφία ἀναγκαία εἰς τοὺς Ἕλληνας εἰς δικαιοσύνην· *νυνὲ δὲ χρησίμη πρὸς θεοσέδειαν γίνεταί, προπαιδεία τις οὕσα τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρπουμένοις...* *Ἐπαιδαγώγει γὰρ καὶ αὐτὴ τὸ Ἑλληνικόν, ὡς ὁ νόμος τοὺς Ἑβραίους εἰς Χριστόν* (Στρωμ. Α'. ε.). Χριστιανὸς φιλόσοφος, εἰ καὶ ἐν τισὶ κκοδοξῶν, θεωρεῖται καὶ ὁ Ἠριγένης ἰδίως ὑπὸ τῶν διαμαρτυρομένων, πλατωνικοὶ φιλόσοφοι ἦσαν καὶ Ἀθηνῶνας ὁ Ἀθηναῖος καὶ Τατιανὸς ὁ Σύριος· τὸν συμβιβασμὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τοῦ χριστιανισμοῦ καταδεικνύει καὶ ὁ Καισαρείας Εὐσέβιος, ὅστις καὶ ἐν τῇ πρώτῃ Συνόδῳ παρέστη, διότι ἰσχυριζόμενος εἰς τὰ τελευταῖα βιβλία τῆς *Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως προπαρασκευῆς* ὅτι πᾶν ὅ,τι ὀρθὸν καὶ καλὸν ὑπάρχει παρὰ τοῖς ἐθνικοῖς εἶναι χριστιανικόν, συνδέει καὶ οὗτος τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν πρὸς τὴν χριστιανικὴν ἀληθειαν, καὶ ὡς ἔφεσιν καὶ προσδοκίαν αὐτῆς χαρακτηρίζει. Δὲν ἦσαν δὲ Ἕλληνες τὴν παιδείαν καὶ τὸν λόγον οἱ τρεῖς μεγάλοι διδάσκαλοι τῆς ὀρθόδοξου ἡμῶν πίστεως, καὶ δὲν συνέγραψεν ὁ μέγας Βασίλειος ἐπίτηδες πραγματείαν πρὸς τοὺς γέους ὅπως *ἀντὶ τῶν ἑλληνικῶν ὡφε-*

(α) Ὅσα οὖν παρὰ πᾶσι καλῶς εἰρηται ἡμῶν τῶν χριστιανῶν εἰσι. Ἀπολογία. ἄ. 51.

λοῖντο λόγων καὶ ὁ μέγιστος καθηγητὴς τῆς χριστιανικῆς θεολογίας Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς δὲν διετύπωνεν αὐτὴν κατὰ τὸν λογικὸν τύπον τοῦ Ἀριστοτέλους, προσχεδιάζων οὕτω ὅλην τὴν ἐν τῇ δύσει σχολαστικὴν τοῦ μεσαιῶνος· Καὶ τρόντι παρὰ τὴν διδασκαλίαν τῆς πίστεως, ἣτις διεδίδετο διὰ τοῦ κηρύγματος εἰς τοὺς ἀπλοῦς τῇ καρδίᾳ, καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ ὑπὲρ πάντα λόγον πειστικῆς παραδείγματος τῶν διωγμῶν καὶ τῶν μαρτυριῶν, ἐχρειάζοντο καὶ τὰ ὄπλα τοῦ ἀνθρωπίνου λόγου πρὸς φώτισιν τῶν σοφῶν, πρὸς διασκέδασις τῶν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς πιστοὺς ἀναφουμένων ἐνίοτε δισταγμῶν, πρὸς ἀναίρεσιν τῆς πλάνης, πρὸς ἀνασκευὴν πάσης αἰρέσεως καὶ πρὸς ἐπιστημονικὴν διατύπωσιν τοῦ δόγματος καὶ τῆς πίστεως. Τὸ ἔργον τοῦτο θαυμασίως καὶ θεοπνεύστως ἐξετέλεσαν αἱ οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι, καὶ τὸ ἐξεπλήρωσαν ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς Βυζαντινῆς ἐκείνης αὐτοκρατορίας, ἣτις ἐν μέσῳ πολλῶν ἀνθρωπίνων ἐλλείψεων καὶ διαφθορῶν ἔχει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τὸ μέγα τοῦτο πλεονέκτημα, ὅτι συνεταύτισε τὸν ῥωμαϊσμὸν, τὸν ἑλληνισμὸν καὶ τὸν χριστιανισμὸν, καὶ τοῦτον ἐνομοθέτησε διὰ τῶν Συνόδων, αἵτινες καὶ τὸ δόγμα διετύπωναν, καὶ τὴν ἐκκλησίαν ὀργάνισαν καὶ τὰ τῆς λατρείας διέταξαν, καὶ ἔδωκαν εἰς τὴν ὀρθόδοξον πίστιν τὴν διηνεκὴ ἐκείνην σύστασιν, ἣτις διήλθεν ἤδη δεκαοκτῶ αἰῶνας, διέσωσε τὸν ἑλληνισμὸν κατὰ τὴν μακρὰν ὑποδούλωσίν του, καὶ εἶναι εἰσέτι πλήρης ζωῆς καὶ μέλλοντος. Πρὸς αὐτὴν σήμερον ἀτενίζουσιν ἄπειρον πλῆθος ψυχῶν θεοσεβῶν, αἵτινες οὔτε τὸν κατακερματισμὸν καὶ εἰ δυνατόν εἰπεῖν τὴν ἀποκονίωσιν τοῦ προτεσταντισμοῦ ἀνέχονται, οὔτε τὴν ῥωμαϊκὴν ἀνθρωπολατρείαν. Καὶ ἡ μὲν ἀπιστία τοῦ παρελθόντος αἰῶνος ἐχλεύαζε τὰ ἔργα ἐκεῖνα τοῦ βυζαντινοῦ ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' ἡ σοφωτέρα κριτικὴ τοῦ παρόντος ἀποφαίνεται περὶ αὐτῶν ἐπιεικέστερον. Ἡμεῖς δὲ οἱ Ἕλληνες εἰσερχόμενοι εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ συναισθανόμεθα ὅτι εἰσερχόμεθα εἰς τὴν ἰδίαν ἡμῶν πατρίδα, διότι δι' αὐτῆς τῆς γλώσσης ἡμῶν καὶ ἡ ἀρχαία Γραφή καὶ ἡ νέα πίστις διεδόθησαν, καὶ διὰ τῆς σοφίας τῶν προγόνων ἡμῶν ὑπὸ τὴν ἐνέργειαν τῆς θείας ἐμπνεύσεως ἐθεμελιώθη ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ ἐφώτισεν ὅλην τὴν οἰκουμένην

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

Τὸ βυζαντινὸν κράτος διελύθη καὶ κατεκτῆθη, οὐδὲ εἶναι τῆς παρουσίας προχρηματίας νὰ ἐκδηλώσωμεν τὰ αἷτια τῆς ὀδυνηρᾶς ταύτης πτώσεως, ἀφ' ἧς χρονολογεῖται ἡ δουλεία τοῦ ἡμετέρου ἔθνους. Κατελύθη τὸ κράτος καὶ ὑπεδουλώθη τὸ ἔθνος, ἀλλ' ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἀπέθανε, διεδόθη εἰς τὴν δύσειν καὶ ἐπὶ τέλους ἠγέρθη.

Ε'.

Ἐν ᾧ ἐν τῇ ἀνατολῇ οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας συνεδύαζον μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, τὸ αὐτὸ ἔργον ἐτελεῖτο ἐν τῇ δύσει διὰ τοῦ μεταξὺ γ' καὶ δ' ἑκατονταετηρίδος ἀκμάσαντος ἱεροῦ Αὐγουστίνου. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ μεγαλοφροῦς καὶ εὐσεβεστάτου τούτου ἀνδρὸς ἦτο, καθ' ἃ λέγει ὁ σοφὸς αὐτοῦ μεταφραστῆς Σαίσετος, «νὰ καταλάβῃ τὸν πλατωνισμὸν, ὅστις εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν πνευματισμὸς, διὰ τῶν προφανεστέρων αὐτοῦ χαρακτήρων, καὶ νὰ συσσωματώσῃ αὐτὸν μετὰ τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος. Τὸ ἔργον τοῦτο, ὅπερ ὁ Ἰουστίνος καὶ Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς ἐσχεδίασαν, καὶ διὰ τῶν τολμηρῶν ἰδεῶν του διεκινδύνευσεν ἀποτυχῶν ὁ Ἰβριγένης, ἐπεφύλαττεν ἡ θεῖα πρόνοια εἰς τὸν ἱερὸν Αὐγουστίνον, καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἤρμοζε θαυμασίως εἰς τὸ ὕψος τοῦ λόγου, εἰς τὴν ἀδελον ψυχὴν του, εἰς τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ἀνωτάτην εὐθύτητα τῆς μεγαλονοίας του, τὸ ἐξετέλεσε δὲ μὲ ἀξιοθαύμαστον δύναμιν. Τὸν χριστιανισμὸν καὶ τὸν πλατωνισμὸν ἐνωθέντας διὰ τῶν χειρῶν του οὐδαὶς πλέον ἠδυνήθη ν' ἀποχωρήσῃ ἀλλήλων. Καὶ ἐν αὐτῷ τῷ μεσαιῶνι, ὅτε ὁ Ἀριστοτέλης ἐγένετο ὁ χρησμὸς τῶν θεολόγων, ὁ κατ' ἐξοχὴν φιλόσοφος, ὡς ἔλεγον, ὅτε Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης ἐπεχείρισε νὰ ἐντυπώσῃ εἰς τὴν χριστιανικὴν θεολογίαν τὴν σφραγίδα τοῦ περιπατητισμοῦ, ἡ πλατωνικὴ καὶ αὐγουστινιανὴ ὑπόστασις δὲν ἐξέλιπε. Τὸ πνεῦμα τοῦ πλατωνισμοῦ, ὡς φλῶξ μὴ ἐντελῶς ἐσβεσμένη, δὲν ἔπαυσε ζῶν καὶ ἀκτινοβολοῦν δι' ὅλου τοῦ μεσαιῶνος μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ὁ Μαλεβράγγης, ὁ Φενελών, ὁ Βοσουέτιος, ὁ Λειβνίτιος ἀνέλαβον ἐκ νέου τὸ ἔργον τῆς μεταξὺ τῆς χριστιανικῆς καὶ τῆς πλατωνικῆς ιδέας συμφιλιώσεως ὑπὸ

τὴν ἀνυπερταμένην σημαίαν τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου.» (Cité de Dieu, σελ 50 τῆς Εἰσαγ.) Καὶ ταῦτα μὲν ἄριστα παρατηρεῖ ὁ εὐφρόεστατος φιλόσοφος, οὗ τὸν ἄωρον θάνατον θρηνεῖ εἰσαεὶ ἡ Γαλλικὴ σχολή. Ἐὰν δὲ διατρέξωμεν τὴν μακρὰν ἐποχὴν ἣτις προηγείται τῆς ἐν τῷ ΙΕ'. αἰῶνι ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων, τί παρατηροῦμεν;

Διὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν γερμανικῶν φυλῶν νέα στοιχεῖα ἀναντιρρήτως εἰσῆχθησαν, καὶ οὐκ ὀλίγον ἐπενήργησαν εἰς τὴν μόρφωσιν τοῦ νέου πολιτισμοῦ, νέα αἰσθήματα, νέα ἰδέαι, νέα ἤθη καὶ ἔθιμα καὶ θεσμοί. Ἡ κατὰκτησις ἐγέννησε τὸν τιμαριωτισμὸν, τὸ ἵπποτικὸν πνεῦμα, τὴν ἰδανίκευσιν τοῦ ὠραίου φύλου, ἀρχιτεκτονικὴν φέρουσαν χριστιανικὸν χαρακτήρα, ποίησιν καὶ γραμματολογίαν ὧν δὲν ἀμφισβητοῦμεν ποσῶς τὴν ἀφέλειαν, τὴν χάριν, τὴν πρωτοτυπίαν καὶ τὴν γονιμότητα, οὐδὲ εἴμεθα ἐξ ἐκείνων οἵτινες θεωροῦσι τὸν μεσαιῶνα ὡς ἐποχὴν καθ' ἣν ὅλα βάρβαρον, ἐν ᾧ ἦτο οὐσιαστικὸς ἐποχὴ ἀναγεννήσεως. Ἀλλ' ἐὰν κατὰ τοὺς κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς θεσμοὺς καὶ τὴν τέχνην τοῦ κλαυῦ ἔχη στοιχεῖα ἴδικα ὁ μεσαιῶν, τί ἔχει κατὰ τὴν ἐπιστήμην; οὐδὲν στοιχεῖον πρωτότυπον, ἐὰν ἀληθεύῃ ὅτι πᾶσα ἡ τότε ἐπιστήμη ἀνάγεται εἰς τὴν σχολαστικὴν φιλοσοφίαν, καὶ ἐὰν αὕτη δὲν εἶναι εἰμὴ ἐφαρμογὴ καὶ ἀνάπτυξις τῆς λογικῆς τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὅτε δὲ ὅλη ἡ ποίησις καὶ σοφία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἐνεσαρκώθη οὕτως εἰπεῖν εἰς τὴν μοναδικὴν διὰ τὸ ὕψος καὶ θεῖαν τωρόντι τριλογίαν τοῦ Ἀλγιέρη, βεβαίως ὀλίγα ἑλληνικὰ στοιχεῖα εἰσῆλθον εἰς αὐτὴν, καὶ ταῦτα διὰ τοῦ ῥωμαϊσμοῦ, ἂν ἐγίνωσκε κάλλιον ὁ θεσπέσιος ἀοιδὸς τῶν τριῶν κόσμων, ἀφ' ἐτέρου δὲ νέα γλώσσα, ἡ πρώτη τῶν νεολατινικῶν, διετυποῦτο διὰ τοῦ Δάντου, μὲ νέους ῥυθμοὺς καὶ τύπους καὶ καλλιτεχνικοὺς νόμους· ἀλλ' οὐχ ἦττον καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἀθάνατον ποίημα αὐτοῦ δὲν εἶναι δύσκολον ν' ἀνεύρωμεν οἴοναι τὴν ἔμμεσον ἀντανάκλασιν τοῦ ἑλληνισμοῦ διὰ πολλῶν καὶ προσώπων καὶ φράσεων καὶ εἰκόνων καὶ μύθων καὶ παραδόσεων, καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ διδασκάλου αὐτοῦ Οὐίργιλίου. Μεγάλοι δὲ ἑλληνισταὶ ἦσαν ὁ Βοκάκιος καὶ ὁ Πετράρχης, καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ Δάντου ἐγεννήθη ὁ μέγας φιλόσοφος Θωμᾶς ὁ Ἀκινά-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

της, ὁ συσσωματώσας μετὰ τοῦ χριστιανισμοῦ τὸν περιπατητισμὸν, ὡς τὸν πλατωνισμὸν ὁ ἱερός Αὐγουστίνος. Ἐκ δὲ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας ἐτράφη ἡ διάνοια τῶν ἀνθρώπων καθ' ὅλον τὸν μεσαιῶνα, καὶ δι' αὐτῆς ὠξύνθη καὶ ἐξησκήθη καὶ ἐστομώθη διὰ τοὺς μέλλοντας ἀγῶνας τῆς ἐπιστήμης. Ἀλλ' αὕτη δὲν ἠδύνατο ν' ἀναγεννηθῆ εἰμὴ μετὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων, καὶ αὕτη δὲν εἶναι εἰμὴ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἢ ἀναγέννησις.

Ἐάν δὲ ἐν τοσοῦτῳ ἀκολουθήσωμεν τὰς τάχας τῆς καλλιτεχνίας καὶ ἰδίως τῆς ζωγραφίας ἐν Ἰταλίᾳ ἀπὸ τῆς ΙΓ' μέχρι τῆς ΙΣΤ' ἑκατονταετηρίδος, τί εὐρίσκομεν; τί μαρτυρεῖ ἡ ἀδέκαστος ἱστορία; Ἡ Ἰταλικὴ ζωγραφία εἶναι ἡ πηγή, ἡ διδάσκαλος, ἡ τροφὸς πάσης ζωγραφίας· σχολαὶ διάφοροι ἀνεφάνησαν βραδύτερον ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, ἴδια ἔχουσαι καὶ λαμπρὰ προτερήματα, ἀλλὰ πᾶσαι ὑπέμειναν τὴν σωτήριον ἐπιρροὴν τῆς Ἰταλικῆς τέχνης, καὶ τὰ ἀριστουργήματα αὐτῆς ἐμιμήθησαν καὶ δὲν ὑπερέβησαν. Πόθεν δὲ ἔλαβεν αὕτη τὰ πρῶτα μαθήματα, τοὺς πρώτους κανόνας, τὰ πρῶτα παραδείγματα; Ὁ Κιμβύης ἦτο μαθητὴς Ἑλλήνων, καὶ τούτου μαθητῆς ὑπῆρξεν ὁ Γκόττος, ἐξ οὗ ὁ Φρά Ἄγγελος καὶ ὁ Ὀρκάνιας καὶ ὅλη ἡ περιφανὴς ἐκείνη διαδοχὴ ἤτις παρήγαγε Λεονάρδον τὸν Βίγγιον, τὸν Μιχαὴλ Ἄγγελον, τὸν Τίτιανόν καὶ τὸν μέγιστον πάντων Ραφαὴλ τὸν Σάντιον. Ἐν τούτῳ κορυφῶται ἡ γραφικὴ τέχνη, οὐδὲ ἄλλοτε ποτε ἀνεβιβάσθη εἰς τοιοῦτον μεγαλεῖον. Καὶ εἰς τοῦτο ἔφθασε διὰ τῆς συνενώσεως τῆς χριστιανικῆς ἰδέας μετὰ τῆς πλαστικῆς τελειότητος τῆς ἑλληνικῆς καλλιτεχνίας. Ὁ συνδυασμὸς οὗτος καὶ καλολογικῶς καὶ ἱστορικῶς ἀποδεικνύεται (α). Ἐν τῇ βιογραφίᾳ αὐτοῦ ἀναφέρεται ὅτι μετ' ἐπιστάσις καὶ ἀγάπης ἐμελέτα τὰ διασωθέντα μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς γλυπτικῆς, καὶ ἐν αὐτοῖς ἀνεκάλυψε τὸ ἰδανικὸν ὕπερ ἐπόθει ἡ παρθενικὴ ψυχὴ του καὶ φυσικῶς ἔμελλε νὰ συνενώσῃ μὲ τὸ θεῖον ἰδανικὸν τοῦ χριστιανισμοῦ. Λέγομεν δὲ φυσικῶς, διότι ἐν εἶναι τὸ καλὸν, ὡς τὸ ἀληθές καὶ τὸ ἀγαθόν, καὶ ἐάν ὁ

(α) Ὁ Ραφαὴλ μετ' ἡγήσειεν, εἶπεν ὁ Κ. Vischer, τὸ χρυσοῦν περιεχόμενον τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος εἰς τὸ ἀργυροῦν σκεῦος τῆς ἀρχαιότητος.

χριστιανισμὸς εἶναι ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ τὸ τέλειον καλὸν καὶ ἀληθές καὶ ἀγαθὸν ἀιδίως συναυγάζουσι, τὸ ἀνθρώπινον ἰδανικὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ οὐ μόνον δὲν μάχεται πρὸς τὸ θεῖον, ἀλλὰ τοῦναντίον πρὸς αὐτὸ τείνει καὶ δι' αὐτοῦ συμπληροῦται. Οὐδεμίαν δὲ καθαρωτέραν ἀπόδειξιν τῆς ἀληθείας ταύτης ἔχομεν τῆς ὑπὸ τῶν ἔργων τοῦ Ραφαὴλ χορηγουμένης. Ἐκεῖ τὰ δύο ταῦτα στοιχεῖα, τὸ ἀνθρώπινον καὶ τὸ θεῖον, τόσῳ ἀρμονικῶς συνδυάζονται, ὥστε φαίνονται ἀδιάσπαστα ἀλλήλων, καὶ ἐν ᾧ ὁ Ἀπελλῆς καὶ ὁ Φειδίας ἠδύναντο νὰ ἀναγνωρίσωσιν εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ Ραφαὴλ τὴν χάριν καὶ τὴν καθαρότητα τῶν ἰδίων γραμμῶν, τὰ ἔργα ταῦτα ὡς ὑπ' αὐτῆς ἐμπνευσθέντα ἐπίσης εὐλόγως διεκδικεῖ ἡ χριστιανικὴ ἰδέα. Εὐτυχὴς δὲ ὁ νεώτερος πολιτισμὸς ἐάν πάντοτε ἡ πίστις ἐπέστεφε τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ ἠγίαζε τὴν τέχνην.

Ὁ μεσαιῶν τελευτᾷ κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα, καὶ ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ νέα ἱστορία. Ἄρχεται δὲ διὰ τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων, καὶ αὕτη, ὡς ἦδη εἶπομεν, δὲν εἶναι εἰμὴ ἡ ἐν τῇ ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ ἀναγέννησις αὐτοῦ τοῦ ἑλληνισμοῦ. Δι' αὐτῆς ἕτερος μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ νέου πολιτισμοῦ προστίθεται σύνδεσμος. Ἐγκαταλιπὸν τὸ πτώμα τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, τὸ ζωοφόρον πνεῦμα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἀλλαχοῦ διεύθυνε τὴν πτῆσίν του καὶ πρώτην τὴν Ἰταλίαν ἐθέρμανε διὰ τῆς πνοῆς του. Ἐκεῖ κατέφυγον οἱ τελευταῖοι τῶν Ἑλλήνων, φέροντες ὡς ἐφεστίους θεοὺς τὰς δέλτους τῆς προγονικῆς αὐτῶν εὐκλείας. Ἐκτοτε πᾶσα ἡ Εὐρώπη ἑλληνίζει, ἀκαδημαίει ἰδρύνονται, ἑλληνικὰ βιβλία μεταφράζονται, σχολιάζονται, παραδίδονται καὶ ἐκτυποῦνται, ἀνανεοῦνται αἱ συζητήσεις τῆς Ἀκαδημίας, τῆς Στοᾶς καὶ τοῦ Λυκείου, αἱ νέαι διάλεκτοι μορφοῦνται ὀριστικῶς καὶ κανονίζονται καὶ πλουτίζονται διὰ τῆς ἑλληνικῆς, καὶ κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἐποχὴν συμπίπτει ἡ εὑρεσις τοῦ τύπου, τοῦ χάρτου, τῆς ναυτικῆς πυξίδος, ἡ παγίωσις τῶν κρατῶν τῆς Εὐρώπης, καὶ νέος κόσμος ἀνακαλύπτεται, ὃν ἔμελλον καὶ αὐτὸν νὰ καταυγάζωσιν αἱ ἀκτίνες τοῦ ἀνατείλαντος καὶ ἀνεσπέρου ἑκτοτε φωτὸς τῆς ἑλληνικῆς μεγαλονοίας. Ἐν τῇ ἰστορίᾳ τοῦ χριστιανισμοῦ ὁ νέος πολιτισμὸς δὲν ἀ-

ποχωρίζει πλέον ἀπ' αὐτοῦ τὸν ἑλληνισμόν· καὶ κατὰ μὲν τὰ πνευματικὰ αὐτοῦ στοιχεῖα, παράγει νέαν φιλολογίαν καὶ τέχνην καὶ ἐπιστήμην, κατὰ δὲ τὴν θρησκείαν, τὴν διὰ τοῦ προτεσταντισμοῦ ἀναμόρφωσιν, κατὰ δὲ τὴν πολιτείαν, τὴν ἀγγλικὴν καὶ τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν.

Εἰς τὰ μεγάλα ταῦτα ἔργα, ὧν τοὺς καρποὺς σήμερον ἀπολαμβάνομεν καὶ μεταδίδομεν τελειότερους εἰς τὰς ἐπερχομένας γενεάς, συνετέλεσεν ἄρα ὁ ἑλληνισμὸς, ἡ ὀπτικὴ ἀπάτη ἐθνικοῦ αἰσθήματος παριστᾷ ἡμῖν πανταχοῦ τὴν εἰκόνα τῆς φίλης πατρίδος; Ἄρα δὲν ἀληθεύει ὅτι μέχρι τῆς ἐσχάτως ἐκραγείσης ῥωμαντικῆς ἀντενεργείας, ἡ εὐρωπαϊκὴ ποίησις καὶ τέχνη εἶχον ὡς ὑπογραμμὸν τὴν ἑλληνικὴν ἰδανικότητα; καὶ αὐτὴ δὲ ἡ αὐστηροτέρα θεωρία τοῦ καλοῦ δὲν εὐρίσκει ἐν αὐτῇ τὴν πλαστικὴν ἐντέλειαν τοῦ τύπου, ἀρμόζουσαν εἰς τὴν νέαν ὡς ἤρμοζεν εἰς τὴν ἀρχαίαν ὑπόστασιν; ἢ οἱ τύποι, οἱ ἀθάνατοι τύποι τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Φειδίου, κατατίθενται εἰς τὰ μουσεῖα ὡς πεπαλαιωμένα πλέον καὶ ἄχρηστα ἐργαλεῖα; Καυχᾶται, καὶ δικαίως, ὁ σύγχρονος πολιτισμὸς διὰ τὰς θαυμασίας προόδους τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῆς βιομηχανίας· ἀλλὰ τὰς βάσεις τῆς μαθηματικῆς, τῆς λογικῆς καὶ τῆς θεωρίας τῶν φυσικῶν φαινομένων πάντοτε ἀναζητεῖ καὶ εὐγνωμόνως ἀναγνωρίζει εἰς τὰ πρῶτα διδάγματα τῶν Ἑλλήνων. Ἐν δὲ τῇ πρώτῃ τῶν ἐπιστημῶν ἠγέρθη βεβαίως κατὰ τῆς σχολαστικῆς τοῦ μεσαιῶνος ὁ Βάκων οὐχ ἦττον ἢ ὁ Καρτέσιος, ἀλλ' οὗτος μὲν διὰ τῆς ἐσωτερικῆς παρατηρήσεως ἀνενώσετο τὸ γινῶθαι σαυτὸν τοῦ Σωκράτους, καὶ ἐπανεφέρετο τὴν ἐπὶ τῆς ὕλης κυριαρχίαν τῆς ιδέας, εἰς ἣν κυρίως ὕφισατο ἡ πλατωνικὴ διδασκαλία, ἐκεῖνος δὲ ἀνέπτυξε μεγαλοπρεπῶς τὴν περὶ ἐπαγωγῆς θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους. Καὶ παντοῖα μὲν φιλοσοφικὰ συστήματα ἀνεφάνησαν καὶ ἀναφαίνονται καὶ ἀνακυκλοῦνται καθ' ἑκάστην, ἀλλὰ πᾶσαι αἱ ἀνακυκλώσεις αὗται ἐν μόνον ἔχουσι κέντρον, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν φωτοβόλον ἐστίαν. Ὁ ἑλληνισμὸς ζῆλαιπὸν ἐν τῷ νέῳ πολιτισμῷ ὡς στοιχεῖον αὐτοῦ ἀδιάσπαστον, ζῆ ὡς τύπος ἀνώτατος ὃν ἀδιακόπως μελετῶσι καὶ σχολιάζουσι καὶ ἀναπτύσσουσιν οἱ μεταγενέστεροι, ἀλλ' οὔτε ἐξήντησαν εἰ-

σέτι οὔτε ὑπερέβησαν. Αἱ ἐρμηνεῖαι καὶ αἱ διαφωτίσεις τῶν ἡμετέρων κλασικῶν καθ' ἑκάστην ἐπαναλαμβάνονται· χθὲς μάλιστα ἔτυχεν ὁ Πλάτων ἐρμηνεύως ἐμβλαθύναντος εἰς ὅλα τὰ μυστήρια τοῦ ἰδανισμοῦ του (α), καὶ τὴν σοφὴν ἐξήγησιν τοῦ Ἀριστοτέλους εἰσέτι δὲν συνεπλήρωσεν ἕτερος διάσημος καθηγητὴς ἐν Γαλλίᾳ (β). Ἡμέρα σχεδὸν δὲν παρέρχεται χωρὶς νὰ προκύπτῃ εἰς φῶς νέα μελέτη τῶν ποιητῶν, τῶν ρητόρων, τῶν ἱστορικῶν, τῶν φιλοσόφων τῆς Ἑλλάδος, καὶ πάντα τὰ ἔθνη συμμετέχουσι τῆς διηνεκοῦς καὶ βαθείας ταύτης ἀναδιφήσεως.

Καὶ ἐν αὐτῇ δὲ τῇ χώρᾳ τῆς πίστεως ἢ κατὰ τοῦ παπισμοῦ ἀντενεργεῖα, ἥτις πρῶτον ἐγένετο διὰ τῆς ἀναμορφώσεως, καὶ σήμερον εὐρύνεται καὶ εἰσδύει βαθύτερον εἰς τὰς συνειδήσεις καὶ αὐτῶν τῶν καθολικῶν ἔνεκεν τῶν νέων ἀξιώσεων τῆς παπυσίνης, ἐὰν θεωρηθῇ κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτῆς οὐσίαν καὶ σημασίαν, δὲν εἶναι εἰμὴ ἐπιστροφή καὶ προσέγγισις εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν. Δὲν εἴμεθα ἐξ ἐκείνων οἵτινες χαίρουσιν ἐπιβαρύνοντες τὰ ἄδικα τῶν ἑτεροδόξων, τὴν δὲ ἀνεξίθρησκείαν, περιλαμβανομένην ἐν τῇ ἀγάπῃ, θεωροῦμεν ὡς πρῶτιστον χριστιανικὸν καθῆκον, καὶ εἰς τὰς διαφόρους χριστιανικὰς κοινωνίας ζητοῦμεν μᾶλλον τὰς ὁμοιότητας ἢ τὰς διχοφάρας, ὅ,τι ἐνοῖ μᾶλλον ἢ ὅ,τι διαιρεῖ, ἀλλὰ δὲν δυνάμεθα νὰ διαστρέψωμεν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν. Ὅτε ὁ παναγιώτατος οἰκουμενικὸς πατριάρχης ἀπήντησεν εἰς τὴν περὶ ἐνώσεως πρόσκλησιν τοῦ ἐν Ρώμῃ ἀρχιερέως διὰ τῆς ἱστορίας, ὅτε τῷ εἶπεν· ἰδοὺ οἱ αἰῶνες καθ' οὓς ἐτηρήθη ἡ ἐνότης τῶν δύο ἐκκλησιῶν, ἃς ἐξετάσωμεν ἐν εἰρήνῃ καὶ ἀγάπῃ τὴν σημερινὴν αὐτῶν κατάστασιν, καὶ ἐὰν ἡμεῖς ἐνεωτερίσαμεν, προθύμως ἀφαιροῦμεν πᾶσαν ἀλλοίωσιν, πᾶσαν προσθήκην, ἀλλὰ καὶ παρ' ὑμῶν τὸ αὐτὸ ἀπαιτοῦμεν, — οὐδὲν ἀπήντησεν οὔτε ἠδύνατο ν' ἀπαντήσῃ ἡ Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία. Ὅτε δὲ μὴ ἀνεχόμενοι τὸν ζυγὸν τῆς Ῥώμης ἠγέρθησαν κατὰ τὸν ΙΣΤ'. αἰῶνα οἱ διαμαρτυρόμενοι καὶ ἀπεσπάσθησαν ἀπ' αὐτῆς, παρεκινήθησαν εἰς τοῦτο κατὰ μέγα μέρος ὑπὸ τῶν

(α) Ὅρα τὸ καθ' ὅλα ἔξοχον πόνημα τοῦ K. Alfred Fouillée τὸ ἐπιγραφόμενον «La philosophie de Platon».

(β) Ὁ K. Barthélemy St. Hilaire.

αὐτῶν ἐκεῖνων λόγων δι' οὓς καὶ ἡμεῖς ἀπ' αὐτῆς ἀπεχωρίσθη-
μεν, διατηροῦντες καθαρὰν καὶ ἀλώβητον τὴν ἱερὰν παρακατα-
θήκην τῆς ἀρχαίας ἐκκλησίας. Ἡ ἀναμόρφωσις δὲν θὰ ἐγένετο, εἰ
μὴ προὔπῃρχεν ἡ παραμόρφωσις καὶ ἡ διαφθορά. Ἐὰν δὲ πᾶσα
ἀντενέργεια ὡς ἐκ τῆς ἀδυναμίας τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως δὲν προ-
έβαιεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πέραν τοῦ σκοποῦ αὐτῆς, καὶ ἐὰν ἄλ-
λαι ἦσαν αἱ τότε περιστάσεις τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, κατὰ πᾶ-
σαν λογικὴν πιθανότητα ἡ ἀναμόρφωσις θὰ ἦτο ἔκτοτε ἀπλῆ ἐ-
πιστροφή εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν. Ἀλλ' εἶναι ἐπίσης ἱστορικὴ ἀλήθεια
ὅτι ἡ ἀντενέργεια προσέβη πέραν τοῦ δέοντος, ὅτι καὶ κατὰ τὰ δό-
γματα καὶ κατὰ τὰ μυστήρια καὶ κατὰ τὰς τελετὰς ὁ προτε-
στάντισμὸς ἐνεωτέρισεν, ὅτι διηρέθη καὶ ὑποδιηρέθη ἐπ' ἄπειρον,
ὅτι παρήγαγε τὸν κατ' ἀνονομασίαν λεγόμενον ὀρθολογισμὸν, τὸν
ὑποσκάπτοντα πάντα τὰ θεμέλια τῆς πίστεως, καὶ ὅτι καὶ αὐτοὶ
οἱ διαμαρτυρούμενοι σήμερον ποθοῦσι τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ
τῆς ἐκκλησίας. Πολλὰ πολλαχοῦ τῆς αἰσίας ταύτης διαθέσεως
συμπτώματα ἠδυνάμεθα ν' ἀναφέρωμεν, ἀλλ' ἀρκοῦσι τὰ γεγονότα
ἠδ' ἰδίους ὄμμασιν ἀντελήφθημεν (α), ἀρκεῖ καὶ ἡ ἐν Γερμανίᾳ ὁ-
σημέραι γινόμενη τοῦ παπισμοῦ ἐξέλεγχις καὶ ἡ ἐν Γαλλίᾳ καὶ Ἰ-
ταλίᾳ κατ' αὐτοῦ καταφορά. Εὐχόμεθα δὲ ἵνα ἡ ἀπώλεια τῆς κο-
σμικῆς ἐξουσίας, ἣν ὡς μέγιστον δυστύχημα θρηνεῖ ἡ ἐν Ρώμῃ Ἐκ-
κλησία, ἐν ᾧ ὤφειλε νὰ τὴν θεωρῇ κατὰ πάντα χριστιανικὸν λό-
γον ὡς μέγιστον εὐεργέτημα, ἐμποιήσῃ ἐν αὐτῇ τὴν συναίσθησιν
τῆς ἀληθοῦς αὐτῆς ἀποστολῆς καὶ τῶν ἀληθῶν αὐτῆς καθηκόν-
των, ἐνισχύσῃ δὲ εἰς τὰ πνεύματα τῶν καθολικῶν τὴν πρὸς ἡμᾶς
εὐνοίαν, ἥτις ἀναντιρρήτως ὑπάρχει εἰς πολλοὺς τῶν διαμαρτυρο-
μένων. Ἐὰν δὲ καὶ ἡμεῖς ἐκ μέρους ἡμῶν ἐκπληρώσωμεν πάντα τὰ
καθήκοντα τῆς θέσεως ἐν ᾗ διεφύλαξεν ἡμᾶς ἡ θεῖα πρόνοια, δύ-
ναται, καὶ δύναται νὰ ἐκλάμψῃ ἡ ἀγία ἡμέρα, καθ' ἣν οὐ μόνον ὁ
ἐθνικὸς ἀλλὰ καὶ ὁ χριστιανικὸς ἑλληνισμὸς θέλει ἀνχνηρωθῆ ὡς
πρώτιστον στοιχεῖον τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ.

Τὰς προόδους τοῦ πολιτισμοῦ ἐπέσπευσε θαυμαστικῶς πρῶτον ἡ

(α) Ὅρα τὴν ἐκθεσιν τοῦ πανιερωτάτου ἀρχιεπισκόπου Σύρου καὶ Τίνου περὶ
τῆς εἰς τὴν Ἀγγλίαν μεταβάσεως αὐτοῦ.

ἀγγλικὴ καὶ ἔπειτα ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις. Τὰ δύο ταῦτα γεγο-
νότα δὲν εἶναι ἀπόρροια καὶ παράτασις τοῦ μεσαιῶνος, ἀλλ' ἀντε-
νέργεια κατ' αὐτοῦ, εἶναι καθαρὰ προϊόντα τῆς ἀναγεννήσεως καὶ
τῆς θρησκευτικῆς ἀναμορφώσεως. Ἡ κατὰ τὴν πνευματικὴν χώραν
ἐλευθερία ἔπρεπε νὰ ἐπιφέρει τὴν πολιτικὴν ἐλευθερίαν. Καὶ ὅμως
τὰ τελευταῖα ἔχνη τοῦ μεσαιῶνος δὲν ἐξηλείφθησαν. Ἡ ἐκ τῆς κα-
τακτῆσεως τιμαριωτικῆς τάξεως ἡ παραγαγοῦσα τὴν νέαν ἀριστο-
κρατίαν, διατηρεῖ εἰσέτι τὰ ἐξωτερικὰ σημεῖα τῆς ἱστορικῆς αὐ-
τῆς ὑπεροχῆς καὶ ἐνιαχοῦ τινὰ τῶν προνομίων τῆς, ἀλλὰ συμμε-
ταβάλλεται βαθμηδὸν μετὰ τὰς ἐπελθούσας καὶ καθημερινῶς ἐπερ-
χομένας μεταβολὰς τῶν ἰδεῶν καὶ ἠθῶν καὶ θεσμῶν, μέχρις οὗ
καταντήσῃ ἀπλῆ ὑπεροχὴ πλοῦτου, παιδείας, ἐκδουλεύσεως, καὶ
συναρμολογηθῆ ὡς συντηρητικὸν στοιχεῖον μετὰ τῆς ἐνότητος τῆς
πολιτείας ἀφ' ἐνός, ἣν συγκρατεῖ καὶ σώζει ἡ μοναρχία, καὶ τῆς
δημοκρατικῆς ποικιλίας ἀφ' ἐτέρου, ἣν παράγει ἐξ ἀνάγκης ἡ ἰσο-
νομία. Τὸ κάλλιστον τοῦτο πολίτευμα προδιετύπωσεν ἀπ' ἀρχῆς
ἡ Ἑλληνικὴ σοφία, πρὸς τοῦτο δὲ τείνουσιν ἀκατασχέτως πᾶσαι
αἱ νέαι κοινωναί, τοῦτο πραγματοποιεῖ καὶ προοδευτικῶς τελει-
οποιεῖ ἡ Ἀγγλία ἀπὸ τῆς ἐν τέλει τοῦ ΙΖ' αἰῶνος μεταπολιτεύ-
σεως, καὶ ἀγωνίζεται δι' ἄλλεπαλλήλων περιπετειῶν νὰ οἰκιοποι-
ηθῇ ἡ Γαλλία ἀπὸ τῆς ἐν τέλει τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ἐπαναστάσεως. Τὰ
δύο ταῦτα κινήματα διεδόθησαν, εἴτε διὰ τοῦ παραδείγματος εἴ-
τε διὰ τῆς ἀμέσου ἐνεργείας, ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης, ἔλαβον δὲ
ἐν τῷ μεταξύ πλήρη καὶ ὀριστικὴν καθιέρωσιν ἐν Ἀμερικῇ ὑπὸ τὸν
τύπον τῆς δημοκρατικῆς δημοσπονδίας. Ἐλεγε μεγαλοφυῆς γυνὴ ὅτι
ὁ δεσποτισμὸς εἶναι νέος ἐν Εὐρώπῃ καὶ οὐχὶ ἡ ἐλευθερία. Τῶνόντι
ἡ ἐλευθερία ὑπῆρξεν ἐν Εὐρώπῃ ὑπὸ μορφήν μᾶλλον δημοτικῆς ἢ
πολιτικῆς ὀργανισμοῦ, πρὶν ἢ προκύψῃ πανίσχυρος καὶ ἀπροκάλυ-
πτος ἡ ἀπόλυτος μοναρχία. Ἀλλὰ ποῦ εἶναι ἡ καθ' ἑαυτὴν πατρίς
τῆς ἐλευθερίας; γινώσκετε ἄλλην ἐλευθερίαν πρὸ τῆς Ἑλληνικῆς;
Ποῦ κατὰ πρῶτον συνησθάνθη ὁ ἀνθρώπος τὴν ἀτομικὴν ἀνεξαρ-
τησίαν, τὴν ἀτομικὴν ἀξιοπρέπειαν, καὶ ποῦ ἔκαμε πληρῆστέραν καὶ
λαμπροτέραν χρῆσιν αὐτῶν; Ζητοῦσιν οἱ δημοσιολόγοι τὰς πηγὰς
τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος εἰς τὰ δάση τῆς Γερμανίας,

καὶ τὴν ἐλευθερίαν βλέπουσι κατὰ πρῶτον εἰσερχομένην εἰς τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν γερμανικῶν φυλῶν καὶ τοῦτο δύναται νὰ ἔχῃ σχετικὴν τινα ἀλήθειαν. Ἀλλ' ἐρωτῶμεν, πρὸ τοῦ μεσαιῶνος δὲν ἀνεφάνη ἡ ἐλευθερία ἐν Ἑλλάδι; ποῖον στοιχεῖον τοῦ κοινοβουλευτικοῦ πολιτεύματος δὲν ὑπάρχει εἰς τὰ Ἑλληνικὰ κράτη, εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐπιστήμην; Τὸ αἰρετὸν τῶν ἀρχῶν, ἡ δημοσιότης καὶ ἡ εὐθύνη τῆς ἐνεργείας των, ἡ ἐλευθερία συζήτησις τῶν κοινῶν ὑποθέσεων, ἡ πολιτικὴ εὐγλωττία, ἡ ἐξ ἴσου ἀπονεμομένη δικαιοσύνη, ἡ κυριαρχία τοῦ κοινωνικοῦ λόγου, ἡ ἰσονομία, ἡ ἰσοπολιτεία, δὲν εἶναι ταῦτα πάντα ὄροι καὶ θεσμοὶ Ἑλληνικοί; Ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου, ἐν μικρῷ σημείῳ τῆς ὑδρογείου σφαίρας καὶ ὑπὸ ὁμάδος ἀνθρώπων μὴ συναποτελούσης μῆτε μίαν συνοικίαν τοῦ Λουδίνου ἐγένοντο πάντα τὰ πειράματα, πάντες οἱ συνδυασμοὶ τοῦ πολιτικοῦ ὀργανισμοῦ, καὶ ἐκεῖ διὰ τῆς πείρας οὐχ ἦττον ἢ διὰ τῆς θεωρίας προεχαράχθη τὸ ἰδανικὸν τῆς πολιτείας, ὡς διετυπώθη τὸ ἰδανικὸν τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης. Διὰ τοῦτο ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία τῶν νέων χρόνων ἔρχεται οὐχί σπανίως εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν πρὸς τὴν ἀρχαίαν, διότι μία εἶναι ἀμφοτέρων ἡ οὐσία, καὶ οἱ πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῆς ὄροι εἶναι πάντοτε οἱ αὐτοί, καὶ ὡς ἐκ τούτου τὸ βῆμα τῶν νεωτέρων φαίνεται ἐνίοτε ἀντήχησις τῆς Πυκλῆς, καὶ ἐκ τῆς πολιτικῆς σοφίης τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ μεγάλου διδασκάλου τῶν σοφῶν, καὶ λόγους καὶ παραδείγματα καὶ ἐπιχειρήματα ἀρῶνται οἱ σύγχρονοι πολιτικοὶ καθ' ἑκάστην. Δὲν εἶναι ἄρα ξένος ὁ ἑλληνισμὸς πρὸς τὴν ἐγκαθίδρουσιν τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας ἐν Εὐρώπῃ. Καὶ ἐὰν ἐπετρέπετο ἡμῖν, ἠθέλομεν μάλιστα παρατηρήσει ὅτι ἡ ταυτότης τῆς ἀρχαίας καὶ τῆς νέας ἐλευθερίας δὲν εἶναι τόσῳ ἐνδόμυχος ὅσῳ συνήθως ἐκλαμβάνεται, διότι μεταξύ αὐτῶν ἐμεσολάβησεν ἡ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ ἀποκάλυψις, καὶ ὅτι διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν μᾶλλον ἢ διὰ τῶν συνδυασμῶν τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς πλουτολογίας δύναται νὰ λυθῶσι τὰ τρομερὰ ζητήματα ἅτινα ἐπίκεινται σήμερον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον εἰς ὅλας τὰς εὐρωπαϊκὰς κοινωνίας, καὶ ἀνάγοντα οὐσιαστικῶς εἰς τὴν συμπιλίωσιν τῶν ὀλίγων καὶ τῶν πολλῶν, τῶν μεγάλων καὶ τῶν μι-

κρῶν, τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ ἐργάτου, τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ ἀπόρου, τοῦ σοφοῦ καὶ τοῦ ἀπαιδέτου, οἵτινες οὐχ ἦττον ἔχουσι τὰ αὐτὰ δικαιώματα καὶ ὡς ἄνθρωποι καὶ ὡς πολῖται, συμπιλίωσιν ἢ μόνῃ δύναται νὰ ἐπιφέρῃ ἡ χριστιανικὴ ἀγάπη, ἄνευ τῆς ὁποίας ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἄγονος, ἡ ἐλευθερία ἐπικίνδυνος καὶ ἡ δικαιοσύνη ἀσυμπλήρωτος. Καὶ τῶντι πάσα ἡ ἱστορία ἀποδεικνύει ὅτι πρὸς σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου, ὃν ἀνέπτυξε μέχρις ἀνωτάτου βαθμοῦ ὁ ἑλληνορωμαϊκὸς κόσμος, χωρὶς ὅμως ν' ἀναχαίτησιν τὴν πτώσιν αὐτοῦ, ἔπρεπε νὰ κατέλθῃ ὁ θεάνθρωπος, δι' οὗ ὁ νόμος τῆς δικαιοσύνης ἐπληρώθη διὰ τοῦ νόμου τῆς ἀγάπης, καὶ τὸ ἀνθρώπινον ἰδανικὸν τοῦ ἑλληνισμοῦ εὗρηκε τὸ θεῖον αὐτοῦ ἀντικείμενον.

ΣΤ'.

Ἡ Θεοφιλὴς χώρα ἐν ἣ ἔτελέσθη πρὸ πάντων τὸ μέγα τοῦτο μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας, δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ αἰωνίως ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἀπιστίας καὶ τῆς βραβερότητος. Εἶδομεν πῶς ὁ ἑλληνισμὸς διεδόθη καὶ ἐνήργησεν εἰς τὴν δύσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ πατρίδι δὲν ἀπέθανε. Διεσώθη δὲ διὰ τῶν αὐτῶν στοιχείων ἅτινα παρήγαγεν ἡ οἰκιοποιήθη, διὰ τοῦ πνευματικοῦ μεγαλείου τῶν προγόνων του, καὶ διὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Τὰ δύο ταῦτα νήματα συμπλέκονται ἀλλήλοις καὶ νοερώς καὶ ἠθικῶς, διὰ τῆς ἀνθρωπίνης οὐχ ἦττον ἢ διὰ τῆς θείας δυνάμεως, συμπλέκονται ἀδιατάπτως, καὶ συνιστῶσι τὴν ἀδιάρρηκτον ἄλυσιν τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ταυτότητος καὶ τῆς ἱστορικῆς ἡμῶν παραδόσεως. Δὲν ἔχομεν, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὴν πολυμαθεῖν τῶν ἀνοουμένων τὴν ταυτότητα τῶν νέων καὶ ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀλλ' ἠθέλομεν τοὺς παρακαλέσει νὰ μᾶς εἰπῶσι πότε καὶ ποῦ διεκόπη ἡ ἄλυσις αὕτη ἢν συνύφανον πάντα τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τὰ τε ἀνθρώπινα καὶ τὰ θεῖα; Εἰσέβηλον ξένοι φυλαὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἐπῆλθεν ἡ Ὀθωμανικὴ κατάκτησις, ἡ φραγκικὴ κυριαρχία, ἀλλὰ δὲ μετέβαλον οὔτε τὴν γῆν, οὔτε τὸν οὐρανὸν, οὔτε τὴν φυλὴν, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαλείψωσι τὸ παρελθόν, δὲν ἴσχυσαν νὰ ἐμποδίσωσι τὸ μέλλον. Ἐὰν ὑπάρχῃ ταυτότης ἐθνικὴ ἀναμφισβήτητος, τοιαύτη εἶναι ἡ ἦ-

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΣΟΥΡΙΟΥ

μετέρα. Πολλά ἐβρέθησαν ἐσχάτως, περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ἐθνοτήτων, καὶ συμφωνοῦμεν ὅτι εἰς τινὰ μέρη τοῦ κόσμου ἡ ἀρχὴ αὕτη, καί-
τοι καθ' ἑαυτὴν ἱερὰ καὶ ἀπαραβίαστος, δυσκόλως δύναται νὰ πρα-
γματοποιηθῆ· ἀλλ' ἐὰν ἐρευνήσωμεν ποῖα εἶναι καθ' ἑαυτὰ τὰ ἀλη-
θῆ γνωρίσματα, οἱ διακριτικοὶ τῶν ἐθνοτήτων χαρακτῆρες, θέλο-
μεν πεισθῆ ὅτι δὲν ἀνάγονται πάντοτε εἰς τὴν ἐνότητα τῆς χώρας,
ἢ τῆς γλώσσης, ἢ τῆς φυλῆς, ἢ τοῦ θρησκευματος, διότι περὶ τού-
των δύναται νὰ ἐγερωθῶσιν ἐνίοτε εὐλογοὶ ἀμφιβολίαι, ἀλλ' οὐδε-
μία ἀμφιβολία ὅτι ἀνάγονται εἰς τὴν ἐνότητα τῆς ἱστορικῆς συ-
νειδήσεως, διότι εἰς τὴν ἐνότητα τῆς συνειδήσεως ἀνάγεται καὶ ἡ
ἀτομικὴ τοῦ ἀνθρώπου ταυτότης, καὶ ἐξ αὐτῆς ἀπορρέει ἡ ἐνότης
τοῦ προορισμοῦ καὶ τῆς ἱστορικῆς ἐκάστου ἔθνους ἀποστολῆς. Τὴν
δὲ ἐνότητα τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν συνειδήσεως ἐνεχάραξεν ὁ δάκτυλος
τῆς ἱστορίας οὐ μόνον ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς χώρας, ἀλλὰ καὶ παντα-
χοῦ ὅπου εἰσῆλθῆ ὁ ἑλληνισμὸς καὶ ἐξήσκησε τὴν σωτήριον αὐτοῦ
ἐπιρροήν, διότι πανταχοῦ διέλαμψε διὰ τῶν αὐτῶν χαρακτήρων,
διὰ τῆς ἀρχαίας σοφίας καὶ διὰ τῆς μετ' αὐτῆς συνδυασθείσης χρι-
στιανικῆς πίστεως. Ὁ ἑλληνισμὸς τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Πλάτωνος
εἶναι πανταχοῦ ἀχώριστος τοῦ ἑλληνισμοῦ τῆς ἐκκλησίας.

Διὰ τῶν αὐτῶν τούτων στοιχείων διεσώθη ὁ ἑλληνισμὸς εἰς τὰ
ἄδύτα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως κατὰ τὴν πολυδάκρυτον ἐποχὴν τῆς
δουλείας, οὐδέποτε ἐξηλείφθη ἀπὸ τῆς καρδίας τῶν Ἑλλήνων ἡ ἀ-
γάπη καὶ μελέτη τῆς ἀρχαιότητος καὶ ἡ λατρεία τοῦ Χριστοῦ.
Σήμερον εἰσέτι πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην συ-
νέρχονται τὸ σχολεῖον καὶ ἡ ἐκκλησία, τὰ δύο ταῦτα ἰδρύματα ἄ-
τινα συγκεφαλαιοῦσιν αἰῶνας δόξης καὶ μεγαλείου, τὴν ἀνθρώπι-
νον σοφίαν καὶ τὴν θείαν δύναμιν. Καὶ ἐὰν μελετήσωμεν τὸν βίον
καὶ τὰ ἔργα τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν κατὰ τοὺς δουλικούς αἰῶνας
λογίων ἢν φέρουσιν εἰς φῶς οἱ νέοι παρ' ἡμῖν μεσαιωνοδίφαι μετ'
ἐπιμονῆς καὶ ζήλου ἀξίων παντὸς ἐπαίνου καὶ πάσης ἐμψυχώσεως,
εὐρίσκομεν καὶ παρ' αὐτοῖς ἐνίοτε μὲν κεχωρισμένα, ὡς ἐπὶ τὸ
πεῖσιτον δὲ συμπεπλεγμένα ἀλλὰ πάντοτε εὐδιάγνωστα τὰ δύο
ταῦτα στοιχεία, τὴν κλασικὴν καὶ τὴν χριστιανικὴν παράδοσιν.
Τίς λ.χ. δὲν ἀναγνωρίζει ἐν τῷ Ἐβγενίῳ γνήσιον ἀπόγονον τῶν τε-

λευταίων φιλοσόφων, καὶ ἐν τῷ Νικηφόρῳ τὴν ἀφέλειαν καὶ τὴν
ἀπλότητα τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου; Καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν δὲν
ἐξεπροσώπει ἀκραίονη τὴν κλασικὴν παράδοσιν ὁ Κοραῆς, καὶ τὴν
ἐκκλησιαστικὴν ὁ Οἰκονόμος; Ἐὰν δὲ παρὰ τὴν τάξιν τῶν λογίων
ἐξετάσωμεν καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀπαιδευτοῦ λαοῦ τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα,
τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα, καὶ τὰ ἐκ πάντων τούτων ἀπορρέυσαντα ἔ-
θνικὰ καὶ ἰδιωτικὰ ἄσματα, ἅτινα ἦσαν ἡ μόνη κατ' ἐκείνην τὴν
ἐποχὴν δυνατὴ τέχνη, ἀμέσως διακρίνομεν καὶ εἰς αὐτὰ τοὺς χα-
ρακτῆρας τῆς ἀρχαίας καλλονῆς, τὴν ἀπλότητα, τὴν ἀφέλειαν, τὴν
εὐρυθμίαν, τὴν διαύγειαν καὶ τὴν χάριν, αἵτινες συνισῶσι τὴν πλα-
στικὴν ἐντέλειαν τῶν ἀρχαίων καλλιτεχνημάτων. Οὐδεὶς λαὸς ἔ-
χει δημόδιον ποίησιν τόσον ἐντελῆ, εὐτυχεῖς δὲ ἡμεῖς ἐὰν δυνηθῶ-
μεν νὰ μεταφέρωμεν τὰ μοναδικὰ ταῦτα προτερήματα εἰς τὴν ποί-
ησιν τῆς ἐποχῆς μας.

Διὰ τῶν αὐτῶν δὲ στοιχείων δι' ὧν διεσώθη, ὅτε ἦλθε τὸ πλή-
ρωμα τοῦ χρόνου, ἠγέρθη ὁ ἑλληνισμὸς, καὶ διήγειρε τὸν ἐνθεουσι-
ασμὸν τῆς Εὐρώπης, καὶ ἠγωνίσθη καὶ ἐθριάμβευσεν. Οἱ γενόμενοι
θεαταὶ τῆς μεγάλης ἡμῶν ἐπαναστάσεως ἐξεπλάγησαν κατ' ἀρχάς,
καὶ ἠπόρησαν, καὶ δὲν ἐπίστευσαν τὸ πρωτοφανὲς τοῦτο θαῦμα
ἐθνικῆς νεκραναστάσεως· ἡ δὲ μυωπαζουσα ἐνίοτε διπλωματία ἐ-
ταράχθη, καὶ παρεγνώρισε τὴν φύσιν καὶ τὰς αἰτίας τοῦ κινήματος καὶ
τὰς νομίμους αὐτοῦ αἰτίας. Καὶ ὅμως ἐγένωσκε τὸ ἑλληνικὸν με-
γαλεῖον, καὶ εἶχεν ἤδη πρὸ ὀφθαλμῶν τὰς γιγαντιαίας προόδους
ἄλλου λαοῦ, ὃν εἶχε γεννήσει εἰς τὸν πολιτισμὸν ἡ αὐτὴ χριστιαν-
ικὴ πίστις. Ἀλλ' ἡ ἄθεος φιλοσοφία τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἡ
μολύνασα διὰ στυγερῶν ἐγκλημάτων καὶ αὐτὴν τὴν ἄλλως σω-
τήριον καὶ χριστιανικὴν κατ' οὐσίαν γαλλικὴν ἐπανάστασιν, ἀντή-
χει εἰσέτι εἰς τὰ ὦτα τῆς Εὐρώπης, καὶ τὸ δόγμα ὅτι χριστιανι-
σμὸς καὶ πολιτισμὸς εἶναι ἀρχὴ καὶ συνέπεια, αἴτιον καὶ ἀποτελέ-
σμα, δὲν εἶχεν εἰσέτι καθιερωθῆ ἐν τῇ πολιτικῇ ἐπιστήμῃ, καὶ ὡς
ἐκ τούτου πολλοὶ τῶν τότε πολιτικῶν δὲν ἐνόησαν, ὅτι καθὼς ὁ
καθολικισμὸς καὶ ὁ προτεσταντισμὸς εἶχον μορφώσει τὸν νέον πο-
λιτισμὸν ὅστις δικαίως ὀνομάζεται χριστιανωσύνη, τὸν αὐτὸν πο-
λιτισμὸν ἔμελλεν ἐξ ἀνάγκης νὰ παραγάγῃ καὶ ἡ ὀρθοδοξία· ὅτι

χωρίς τοῦ στοιχείου τούτου ὁ νέος πολιτισμὸς εἶναι ἀτελής· ὅτι εἰς τὴν πλήρη ἀνάπτυξιν τοῦ στοιχείου τούτου ἐγκτεται οὐσιωδῶς ἡ λύσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος, καὶ ὅτι ὑπὲρ πάντα ἄλλον λαὸν, τὸν Ἑλληνικὸν εἶχε προορίσει ἡ θεία πρόνοια εἰς τὸ μέγα τοῦτο ἔργον, διότι παρ' αὐτῷ διετηρεῖτο ζῶσα, καθαρὰ καὶ τοι ἀφάνης, ἡ διττὴ παράδοσις τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας καὶ τῆς θείας ἀποκαλύψεως, αὐτῶν δηλ. τῶν συστατικῶν τοῦ νέου πολιτισμοῦ. Ἀλλ' ἅμα ἀνενέωσαν οἱ πατέρες ἡμῶν τὰ θαύματα τοῦ ἀρχαίου ἠρωτισμοῦ μαχόμενοι ὑπὲρ πίστεως καὶ πατριδος, συνησθάνθη ἡ Εὐρώπη ὅτι εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἀγῶνα ἐνείχετο αὐτὴ ἡ ψυχὴ τοῦ ἰδίου αὐτῆς πολιτισμοῦ, καὶ συνεκινήθη ἐκ βάθους, καὶ ποιηταὶ καὶ ῥήτορες καὶ φιλόσοφοι καὶ καλλιτέχναι ὕψωσαν τὴν φωνήν, καὶ πᾶσα πειρωτισμένη διάνοια, πᾶσα εὐγενὴς καρδιά ἔδραμον εἰς βοήθειαν ἡμῶν, καὶ διὰ τοῦ λόγου, διὰ τῶν συνεισφορῶν, διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος ἐπλήρωσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸν φόρον τῆς εὐγνωμοσύνης. Βραδέως ἀναγνωρίζει καὶ ἀτελῶς ἐνίοτε ἐπικυροῖ ἡ διπλωματία τὰς νομίμους ἐπαναστάσεις, οὐδὲ εἶναι τῆς παρούσης πραγματείας νὰ ἐκτιμήσωμεν τὸ ὑπὲρ ἡμῶν ἔργον αὐτῆς. Ἄλλως, ἐμμένοντες εἰς τὴν καθαρὰν χώραν τῶν ἰδεῶν, δυνάμεθα ἀπὸ τοῦ ὕψους αὐτῶν νὰ κατίδωμεν καὶ τὴν παρούσαν θέσιν ἡμῶν, καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἐπιβαλλόμενα ἡμῖν καθήκοντα, καὶ περὶ τῆς ἱστορικῆς ἀποστολῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ νὰ διατυπώσωμεν τέλος ἀκριβῆ καὶ θετικὰ συμπεράσματα.

Ἐὰν ἀληθεύουσιν ὅσα εἶπομεν μέχρι τοῦδε, ἡ θέσις ἡμῶν ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης εἶναι εὐεξήγητος. Εἴμεθα τὸ ὕστερογενὲς καὶ ἐν τῶν μικροτέρων κρατῶν τῆς χριστιανωσύνης. Πρὸ τῆς ἐγκαθιδρύσεως ἡμῶν εἰς τὴν χορείαν τῶν ἀνεξαρτήτων ἔθνῶν ὑπῆρξαν, καὶ ὑπάρχουσι μεγάλα κράτη, μεγάλα ἔχοντα καὶ ἐναντία πρὸς ἄλληλα συμφέροντα, πανταχοῦ συγκρούμενα καὶ ἐν τῇ δύσει καὶ ἰδίως ἐν τῇ ἀνατολῇ, καὶ ἐν αὐτῇ ἐπομένως τῇ μεταίχμιῳ χώρα ὄθεν ὠρμήθη ὁ ἑλληνισμὸς, ἵνα ἐκπληρώσῃ τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ ἐν τῷ παρελθόντι καὶ θέλει συνεχίσει αὐτὴν ἐν τῷ μέλλοντι. Ἐκ τούτου πολλοὶ ἐνίοτε καὶ πρὸς βλάβην ἡμῶν ἀντιπερισπασμοὶ καὶ συγκρούσεις, ἐκ τούτου αἱ ἀβεβαιοότητες τῆς περὶ ἡμῶν πολιτικῆς,

ἐκ τούτου αἱ ἰδιαίτεροι συμπάθειαι καὶ ἀντιπάθειαι πρὸς ἐν ἡ ἄλλο ἔθνος, καὶ ἐκ πάντων τούτων δισταγμοὶ, ἀμφιβολίαι, φόβοι, ἐλπίδες, προσδοκίαι καὶ μεταμέλειαι. Πρῶτα ταῦτα δὲ αὐτὸ τὸ ἐνδοξον καὶ μοναδικὸν παρελθὸν ἡμῶν, καὶ ὁ ὑπὸ τῆς ἐπαναστάσεως διεγερθεὶς ἐθνουσιασμὸς καθιστῶσι φυσικῶ τῷ λόγῳ τὴν μὲν λοιπὴν Εὐρώπην αὐστηροτέραν τοῦ δέοντος εἰς τὰς περὶ ἡμῶν κρίσεις αὐτῆς, ἡμᾶς δὲ πρὸς αὐτὴν ἀπαιτητικώτερος. Ἀλλὰ πρὸς τούτοις τὰ κακὰ τῆς δουλείας τεσσάρων αἰώνων δὲν ἐξελείφονται ἐντὸς τεσσαράκοντα ἐτῶν, καὶ εἰ καὶ ἔχομεν ἐν ἡμῖν αὐτὰς τὰς πηγὰς τοῦ νέου πολιτισμοῦ, καὶ διὰ τοῦτο διὰ τῆς κοινωνικῆς προόδου ἀφομοιούμεθα αὐτὸν θυμασίως, οὐχ ἦπτον ἡ πολιτικὴ πρόδοσις ἔπεται εἰς τὴν κοινωνικὴν, καὶ δὲν προηγείται αὐτῆς, ἡ πολιτικὴ σοφία εἶναι τὸ τελευταῖον προῖον τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, καὶ ἔθνη πολλὰ ἡμῶν ἀρχαιότερα καὶ ἰσχυρότερα ἀπέδειξαν διὰ τῶν ἔργων ὅτι εἰσέτι δὲν ἐφθασαν εἰς αὐτὴν. Ταῦτα εἶναι, ἐὰν δὲν ἀπατάμεθα, τὰ στοιχεῖα τῆς πρὸς τὴν Εὐρώπην θέσεως ἡμῶν, καὶ ταῦτα εἶναι ἐπίσης τὰ στοιχεῖα τοῦ πολιτικοῦ ἡμῶν προβλήματος. Ἡ κοινωνικὴ θέσις εἶναι ὀμαλωτέρα καὶ δὲν παρέχει ἐπιφοβα ζήτήματα. Ἡ ἰσότης τῶν κοινωνικῶν καταστάσεων εἶναι ὁ διαφανέστερος αὐτῆς χαρακτήρ. Πάντας ἰσοπέδωσεν ὁ ζυγὸς, καὶ πάντας ἐξίσωσαν αἱ πρὸς τὴν πατρίδα θυσίαι καὶ οἱ ὑπὲρ αὐτῆς ἀγῶνες· μόνη διάκρισις εἶναι ἡ ἀτομικὴ ὑπεροχὴ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ἠθικότητος. Ἡ ἐκ τοῦ τιμαριωτισμοῦ ἀριστοκρατία, ἱστορικὸν γεγονός κοινὸν εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, δὲν εἶχε παρ' ἡμῖν λόγον ὑπάρξεως οὔτε δύναται νὰ εἰσχωρῆ. Ἡ ἰσοπολιτεία, καὶ ἂν δὲν ὑπῆρχεν ἀλλαχοῦ, καὶ ἂν δὲν ἔτεινον πρὸς αὐτὴν πᾶσαι αἱ νεώτεροι κοινωνίαι, εἶναι παρ' ἡμῖν ἱστορικὴ ἀνάγκη καὶ κοινωνικὸς νόμος. Εἶναι δὲ τοῦτο ἐν τῇ παρούσῃ ἐποχῇ οὐ μίκρον πλεονέκτημα. Διὰ τῆς ἰσότητος ἀνεπτύχθη καὶ ὁ κοινωνικὸς πλοῦτος. Ἡ γεωργία, ἡ χειροτεχνία, τὸ ἐμπόριον, ἡ ναυτιλία, δὲ ὦν ἐκ τοῦ μηδενὸς ἐδημιουργήθη ὀλίγη εὐζωία, δὲν ἐπέφερον τὰς μεγάλας ἐκεῖνας διαίρεσεις μεταξὺ γαιοκτημόνων καὶ γεωργῶν, κεφαλαιούχων καὶ ἐργατῶν, αἵτινες ἀλλαχοῦ παρήγαγον τρομερὰς ἀνστατώσεις καὶ στυγερά κακουργήματα· καὶ ἐν τῷ οὐδὲν εἶδος

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

βιομηχανίας ελλείπει, οὐδὲν πάλιν ὑπερτερεῖ ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἄλλων, ὥστε καὶ κατὰ τὰς σχέσεις ταύτας ἐπικρατεῖ ἡ ἰσότης ἥτις καὶ κατὰ τὰς ἄλλας. Ἀλλὰ τὴν ἰσότητα, ἥτις ἐνιαχοῦ εἶναι ἐν τῇ δουλείᾳ ἰσότης, συνοδεύει ἡ ἐλευθερία ἥτις παρ' ἡμῖν τῶντι εἶναι ἀρχαία, διότι εἶναι ἐγκαταραγμένη εἰς τὸ πνεῦμα, εἰς τὴν καρδίαν, εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἡμετέρας φυλῆς. Τὴν δὲ ἰσότητα καὶ τὴν ἐλευθερίαν συνδέει πρὸς ἀλλήλας καὶ ἐνοποιεῖ ἡ χριστιανικὴ ἀδελφότης, καὶ κατὰ τοῦτο ἔχομεν μέγιστον πλεονέκτημα ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ. Εἶναι αὕτη φύσει κοινωνικὴ, φύσει ἐθνικὴ, καὶ οὐ μόνον δὲν ἀντιτείνει κατὰ τῆς κοινωνικῆς ἰσότητος καὶ τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἐπικυροῖ αὐτὰς καὶ ἀγιάζει. Τὸ πολίτευμα τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας εἶναι ἐν πλήρει ἀρμονίᾳ καὶ πρὸς τὸ ἀρχαῖον καὶ πρὸς τὸ νέον Ἑλληνικὸν πολίτευμα, δὲν εἶναι ἀπόλυτον, ὡς ὁ παπισμὸς, δὲν ἔχει ἀναρχικὰς τάσεις, ὡς ὁ προτεσταντισμὸς, ἀλλὰ συνενεὶ καὶ συναρμύζει ἐν τῇ ἐνότητι τῆς πίστεως τὴν ποιικιλίαν τῶν πνευμάτων, δὲν ἀποκλείεται τῆς κοινωνίας διὰ τῆς ἀγαθίας τοῦ κλήρου, δὲν σφετερίζεται τὴν κοσμικὴν ἐξουσίαν, δὲν ἐπιβάλλεται εἰς αὐτήν, οὐδὲ ἐπιβάλλεται διὰ τῆς βίας εἰς τὰς συνειδήσεις, εἶναι ἀνεξίτητον, εἰρηνικόν, ἔδωκεν εἰς τὸ ἔθνος ἀναριθμήτους διδασκάλους καὶ μάρτυρας, καὶ δὲν ἀπαιτεῖ παρ' αὐτοῦ εἰμὴ τὴν κοινὴν πάντων προστασίαν. Ἡ ἐν ἐλευθέρῳ κράτει ἐλευθερία ἐκκλησία δὲν εἶναι ζήτημα, δὲν εἶναι τὸ ἰδανικὸν πρὸς ὃ τείνομεν, ἀλλ' εἶναι πρᾶγμα παρ' ἡμῖν, οὐδὲν δὲ τῶν ζητημάτων ἅτινα κατεξέσχισαν καὶ καθημάτισαν τὴν Εὐρώπην διὰ τῆς γερᾶς ἐξετάσεως, διὰ τῶν θρησκευτικῶν πολέμων, διὰ τῆς συγκρούσεως τῆς κοσμικῆς καὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐξουσίας, οὐδὲν τῶν ζητημάτων τούτων, ἅτινα ἀνεφάνησαν ἐκ τῆς παραγνωρίσεως καὶ παραφθορᾶς τῶν δογμάτων καὶ τοῦ ἀληθοῦς πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ἐπαπειλεῖ, χάρις εἰς τὸν Θεόν, τὴν ἡμετέραν κοινωνίαν.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι τὰ ἀγαθὰ ἅτινα ἐδώρησατο ἡμῖν ὁ Θεὸς διὰ τῆς παρελθούσης ἡμῶν ἱστορίας, πολὺτιμα σπέρματα πάσης ἀναπτύξεως καὶ παντὸς μεγαλείου· ἐὰν δὲ εἰς ταῦτα προστεθῇ καὶ ἐκ μέρους ἡμῶν ἐνέργεια σύμφωνος πρὸς τὰ ἐκ τούτων καθήκοντα,

πρὸς τὸν ἱστορικὸν προορισμὸν τοῦ ἡμετέρου γένους, δυνάμεθα νὰ ὑπομείνωμεν ἀγογγύστως τὰς δυσκολίας τοῦ παρόντος, νὰ περιφρονήσωμεν τὰς ἀδίκους αἰτιάσεις, καὶ ν' ἀτενίσωμεν πλήρεις θάρρους καὶ πεποιθήσεως εἰς τὸν ἀνατείλαντα ἤδη ἀστέρα τοῦ μέλλοντος, διότι τὸ παρελθὸν ὕπερ ἀμυδρῶς καὶ λίαν συντόμως ἐξιστορήσαμεν, δὲν δύναται νὰ μὴ ἔχη μέλλον.

Ἐὰν τὰ γεγονότα ὅσα ἀνεφέρομεν εἶναι θετικὰ, ἱστορικὰ, ἀποδεδειγμένα, καὶ περὶ τούτου ἐλπίζομεν ὅτι οὐδεὶς, εἴτε Ἕλληνας εἴτε μὴ, εἴτε πιστὸς, εἴτε ἄπιστος, θέλει ἀμφιβάλλει, καταδεικνύουσι τίνι τρόπῳ ὁ ἱστορικὸς βίος τοῦ ἡμετέρου ἔθνους συνέτεινεν εἰς τὴν πρόοδον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, ἥτις εἶναι τὸ ἔνταγμα τοῦ ἱστορικοῦ νόμου. Δὲν εἴμεθα ἐξ ἐκείνων οἵτινες θεωροῦσι τὴν πρόοδον ταύτην ἀναγκαῖον μηχανισμὸν ὡς τὴν πρόοδον τῆς φύσεως. Ἀναγνωρίζομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ πνεῦμα ἐλεύθερον καὶ λογικόν, καὶ ἐν τῷ Θεῷ πρόσωπον ἄπειρον καὶ τέλειον, ποιητὴν τοῦ παντὸς καὶ συντηροῦν τὸ πᾶν διὰ τῆς ἰδίας Αὐτοῦ προνοίας· διότι δὲν ἠδυνήθημεν νὰ πεισθῶμεν ὅτι ἐν ᾧ ὑπάρχει τὸ ἀτελεῖς, τὸ τέλειον δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ὅτι ἡ τελειότης εἶναι πρόσκομμα εἰς τὸ εἶναι, ἐν ᾧ ἀπ' ἐναντίας, ὡς εἶπεν ὁ Βοσσεύτος καὶ πρὸ αὐτοῦ ὁ Πλάτων, εἶναι ὁ λόγος τοῦ εἶναι. Τὴν θεῖαν πρόνοιαν καθορώμεν ἐναργῶς ἐν τῇ συστάσει τοῦ κόσμου, καὶ ἰδίως ἐν τῇ συστάσει τοῦ ἀνθρώπου. Ἔργον αὐτῆς εἶναι ἐπίσης ἡ διὰ Μωυσεῶς ἀποκάλυψις τοῦ νόμου, καὶ ἡ διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Θεοῦ λόγου σωτηρία τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ τοῦτο εἶναι, ὡς εἶπομεν, τὸ θεῖον στοιχεῖον τῆς ἱστορίας. Ἐὰν δὲ πρόοδος τοῦ πεπερασμένου εἶναι ἡ διηνεκῆς αὐτοῦ ἄνοδος πρὸς τὸ ἄπειρον, τὸ ἰσχυρότερον ἐλαττήριον τῆς ἀνελεύσεως ταύτης εἶναι αὐτὴ ἡ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὰ ἔργα Αὐτοῦ πίστις, οὐδὲν ἔχουσα ἐναντίον πρὸς τὸν λόγον, ἀλλ' ἐν αὐτῷ οὔσα, καὶ ἐν πλήρει μετ' αὐτοῦ ἀρμονίᾳ, διότι αὐτὸς ἐπιβάλλει αὐτὴν καὶ ἀποδεικνύει. Ἡ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐνέργεια τῆς θείας προνοίας ἐκδηλοῦται κατὰ πρῶτον διὰ τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ, καὶ διεδόθη διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ. Διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐπίσης ἀνεδείχθη ὅλη ἡ δύναμις καὶ γονιμότης τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, ἐγκαταλειμμένου εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις καὶ φθάσαντος δι' αὐτῶν εἰς τὴν ἀνωτάτην

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ

ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΜΟΥΣΕΙΟ ΛΗΘΟΥΡΙΟΥ

κατ' ἄνθρωπον τελειότητα διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ ὁ Ῥωμαϊκὸς κόσμος ἐξωγονήθη, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ διέδωκεν εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην, ἀλλὰ δὲν ἀνεχαιτίσθη ἢ πρὸς τὴν διαφθορὰν φυσικὴν ῥοπή τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας. Ὄθεν διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ πάλιν ἐκηρύχθη ὁ θεῖος λόγος, τὸ Εὐαγγέλιον τῆς χάριτος καὶ τῆς ἀπολυτρώσεως, καὶ ὁ χριστιανισμὸς συνδυασθεὶς μετ' αὐτοῦ, τὸ θεῖον στοιχεῖον μετὰ τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἄνθρωπίνου, παρήγαγε τὸν νέον πολιτισμὸν διαβρυθμίσας κατὰ τὸν θεῖον αὐτοῦ τύπον, πάντα τὰ ἄλλα στοιχεῖα τῶν εὐρωπαϊκῶν κοινωνιῶν καὶ κατὰ τὸν μεσαιῶνα καὶ κατὰ τὴν νέαν ἰστορίαν. Διὰ τοῦ αὐτοῦ δὲ τούτου συνδυασμοῦ διεσώθη καὶ αὐτὸς ὁ ἑλληνισμὸς, καὶ εἰς νέαν ζωὴν ἀναγέρθη.

Τοιαῦται εἶναι, ἐὰν δὲν ἀπατώμεθα, αἱ μεγάλαι πράξεις τοῦ ἱστορικοῦ δράματος, τὰ προφανέστερα καὶ περιληπτικώτερα γεγονότα τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης. Καὶ αὐτὴ ἡ ἀπιστία ἀναγκάζεται νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἐν μέσῳ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν πνευματικὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐβραϊκοῦ, τὴν μοναδικὴν τελειότητα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, τὴν ἐπιβροχὴν αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ, τὴν πρὸς τὸν χριστιανισμὸν ἀρμονίαν αὐτοῦ, τὸν μετ' αὐτοῦ συνδυασμὸν κατὰ τὸν μεσαιῶνα, καὶ τὴν σωτήριον ἐνέργειαν τοῦ συνδυασμοῦ τούτου ἐν τῇ νέᾳ ἰστορίᾳ. Τώρα ἐρωτῶμεν, τίνος ἄλλου ἔθνους ὁ βίος συνδέεται τοσοῦτον ἐνδομύχως μεθ' ὅλου τοῦ βίου τῆς ἀνθρωπότητος, ἢ συνετέλεσε τοσοῦτον εἰς τὴν πρόοδον αὐτῆς; Ποία ἄλλη ἱστορικὴ ἀποστολὴ δύναται νὰ παραβληθῇ πρὸς τὴν ἱστορικὴν ἀποστολὴν τοῦ ἑλληνισμοῦ; καὶ τίς δύναται νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ἡ ἀποστολὴ αὕτη ἐξητλήθη, ἐν ᾧ ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὴν ὡς ἐκ θαύματος ἀναγέννησιν τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τὴν οὐχ ἥττον προφανῆ αὐτοῦ πρόοδον; Τίς δὲν θέλει κατανοήσῃ ὅτι ὅτι ὁρμητικώτερος εἶναι ὁ ἀπὸ τοῦ ὕψους τοῦ παρελθόντος καταβρῆξάν οὗτος χεῖμαρρος, τόσο μακρότερον θέλει ἀρδεύσει τὰς πεδιάδας τοῦ μέλλοντος; Δίαν πιθανὸν ὅτι περὶ τῶν ἀληθειῶν τούτων οἱ ἕτερογενεῖς θέλουσι συμφωνήσῃ, καὶ συμφωνοῦσιν ἐν γένει, διότι τὰς ἰδέας ὅσας ἐτολμήσαμεν νὰ συνδιατάξωμεν ἐν τῇ προκειμένῃ μελέτῃ, ὧν ἐκάστη ἐπιδέχεται εὐρυτάτην ἀνάπτυξιν, δύναται τις νὰ εὕρῃ πολλαχοῦ δισσπαρέμενα. Μόνοι ἡμεῖς ὀφείλομεν οὐχὶ νὰ

ἐπαιρώμεθα ἐπ' αὐταῖς, ἀλλὰ νὰ μετριοφρονῶμεν, διότι ὅσω μεγάλη καὶ ἐνδοξος εἶναι ἡ περιουσία ἣν ἐκληροδότησαν ἡμῖν οἱ ἀθάνατοι ἡμῶν πατέρες, τόσο μεγάλη εἶναι ἡ εὐθύνη καὶ πρέπει νὰ ᾔηται ἡ προσπάθεια, ἵνα μὴ φανῶμεν ἀνάξιοι αὐτῶν ἀπόγονοι. Πολλὰ καὶ σοβαρὰ εἶναι τὰ πηγάζοντα ἐκ τούτου καθήκοντα, εἰς ταῦτα πάντες ὑποβαλλόμεθα καὶ μικροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ ἐλεύθεροι καὶ δούλοι, καὶ οἱ ἐντὸς καὶ οἱ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἕκαστος δὲ ἡμῶν συγκεντρούμενος ἐν τῇ ἰδίᾳ συνειδήσει, ἐὰν δὲν εἶναι ἔκφυλος τὰ συναίσθάνεται· ἀλλ' ἐὰν ἐπετρέπετο ἡμῖν νὰ τὰ διατυπώσωμεν ἐν ὀλίγοις, ὡς λογικὰ πορίσματα τῶν προεκτεθέντων, ἠθέλομεν εἶπει ὅτι ἀνάγονται εἰς τὴν μελέτην καὶ ἀναγέννησιν, εἰ δυνατόν τῆς ἀρχαίας σοφίας, συνδυαζομένης μετὰ τῶν ὑγειῶν στοιχείων τοῦ νέου πολιτισμοῦ καὶ μετὰ τῆς χριστιανικῆς πίστεως. Ἐὰν τοῦτο κατορθώσωμεν, ἢ ἐν τῷ μέλλοντι ἱστορικῇ ἀποστολῇ ἡμῶν θέλει εἶναι μεγάλη ὅσον ἢ ἐν τῷ παρελθόντι, καὶ δι' ἡμῶν ὁ πολιτισμὸς θέλει ἐπιστρέψῃ τελειότερος εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ πατρίδα.

ΙΑΚΩΒΑΤΕΙΟΣ ΤΑΒΟΥΛΑΚΙ
 ΔΗΜΟΣΙΑ ΚΕΝΤΡΙΚΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΑΡΙΑ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΑ ΚΑΙ ΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ
 ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΕΥΜΑΤΟΣ
 ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΕΥΜΑΤΟΣ
 ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΑΠΟΣΤΟΛΕΥΜΑΤΟΣ

